Felsefe

heyamola
yayınları

Kimin için felsefe

FELSEFE

2006
İSTANBUL

Kimin için felsefe

Editörler
Betül ÇOTUKSÖKEN
Sevgi İYİ

Yayıma Hazırlayan
Kaan ÖZKAN

Kapak
Didem İNCESAĞIR

Grafik Tasarım
Çiğdem YÖRÜSÜN

İlk Basım Ekim 2006 İstanbul

Baskı
Ege Basım
0216 472 84 01

İletişim
heyamola@attistanbul.com
www.heyamola.net

©ATT Basım Yayın Ltd. Şti.

ISBN 975 - 6121-20-3

heyamola
yayınları

Kimin için felsefe

FELSEFE

heyamola
yayınları

İÇİNDEKİLER

Sunuş / Betül Çotuksöken - Sevgi İyi 7
Türkiye'de Felsefenin Dünü Bugünü / Tüten Anğ 11
Akademisyenin Uğraşı Üzerine Bir Deneme /
Güçlü Ateşoğlu 15
Türkiye'de Türkiye'den Felsefeye Bakışlar /
Betül Çotuksöken 23
Felsefe Korkusundan Felsefe Sevgisine /
Yusuf Çotuksöken 39
Felsefî Bilgi ve Felsefî Bakiş Üzerine /
İsmail H. Demirdöven 47
Polemikçi Bir Gelenek Olarak Felsefe: Eleştiri Kültürüne
Açılan Bir Pencere / Kurtul Gülenç 59
21. Yüzyılda Türkiye'de Felsefe Yapmak: Mustafa Günay 77
Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Felsefenin Serüveni /
Ahmet İnam 91
Filozof(suz) Olmak / Sevgi İyi 109
Felsefe Nedir Acaba? / İoanna Kuçuradi 115
Felsefeye Bakışlara Bakış / Uluğ Nutku 125
Beden Sahibi Ben'in Bir Etkinliği Olarak Felsefe /
Kaan Özkan 131
Felsefe Geleneği ve Aydınımız / Doğan Özlem 159
Ülkemizde Felsefe / Ömer Saydam Uysal 173
Felsefeye Yaklaşımların Kökenleri / Çetin Veysal 177
Türkiye'de Felsefenin Algılanışı / Hülya Yalım 195

SUNUŞ

Bir düşünme biçimi ve bilgi türü olarak; aynı zamanda bir araştırma ve öğretim alanı olarak felsefenin Türkiye'de köklü bir geçmişinden söz edemiyoruz pek. Bu saptama, Türkiye'de kültürel/düşünsel bir birikimin olmadığı anlamına gelmez şüphesiz. Bu coğrafyada kendine özgü zengin ve yeni bir gözle incelenmesi gereken edebi-düşünsel bir kültürün olduğunu unutmamak gerekir.

Felsefeye yönelim –pek cılız olmakla birlikte– Tanzimat'la başlayan çağdaşlaşma hareketiyle kendini göstermiştir. Meşrutiyet'le birlikte az da olsa çeşitlenen ve güçlenen bu yönelim, nihayet Cumhuriyet'in kuruluşundan on yıl sonra gerçekleşen Üniversite Reformu'yla (1933) kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Bu reformla ilkin öğretim bağlamında başlayan; sonra da araştırma boyutu kazanan felsefe çalışmaları, çeşitli evrelerden geçerek ve çoğun da kimi engelleri aşarak/aşmak zorunda kalarak, bugün belirli bir noktaya ulaşmıştır yargısına varabiliriz. Gelinen bu noktada felsefe adına, kurumlar, özellikle üniversiteler çerçevesinde yapılan çalışmaların değerlendirilmesi, bir anlamda Türkiye'de felsefe tarihinin yazılması, şüphesiz yine felsefi/akademik bir araştırmayla olabilir. Ancak, yine de şöyle bir soruyu tartışmaya açmak felsefi söylemin/felsefi kültürün/Türkçe felsefenin çeşitlenip gelişmesine, zenginleşmesine yardımcı olabilir belki. Acaba bugün toplum olarak felsefi düşünmenin/bilgi toplumu olmanın neresindeyiz?

Gerek üniversitelerde, derneklerde yapılan çalışmaları gözler önüne sermek, gerek kurum dışında kalan bireysel etkinliklerin neler olduğuna bakmak, bir "döküm" çalışması yapmak, zaman zaman gerekli olmaktadır. Aslında bu türden çalışmalar Hilmi Ziya Ülken'in *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* başlıklı kapsamlı çalışmasından bu yana, özellikle son yıllarda artan bir hızla yapılmaktadır da. Cumhuriyet döneminde hiç kuşkusuz, her bakımdan serpilen felsefi düşünmenin görünümü, dünyaya, insan-dünya ilişkisine "felsefece bakma"nın hangi noktaya geldiği; kimlerin neyi temsil ettiği, kimlerin hangi etkiler altında kaldığı, felsefi düşünme örneklerinin özgün olup olmadığı, salt aktarmayla yetinilip yetinilmediği konusundaki "sorgulamalar" sıkça yapılmakta; felsefeye içerden ve dışardan bakmanın getirdiği sonuç-

lar zaman zaman tartışılmaktadır.

Elinizdeki kitap, oldukça kısa bir zaman diliminde hazırlandı. İçerden ve dışardan bakışların sonucunda oluşan kitap, "felsefe" adını alan düşünsel-bilgisel etkinliğe ilişkin farklı duruş biçimlerini içeriyor. Bu sunuş yazısında, kitabı yayına hazırlayanlar olarak, her yazı hakkında bir özet yapmaktan kaçındık; çünkü farklı donanımlarla, farklı bilgilenme süreçleriyle felsefeye yönelenlerin düşüncelerine doğrudan ulaşılsın; kitap, okurların kendi "gözleri"yle okunsun istedik.

Kimin (N)için Felsefe? başlıklı bu çalışmanın yoğun bir tartışma, eleştiri ortamı yaratacağını umuyoruz ve ancak tartışma, eleştiri çerçevesinde bireysel-toplumsal-kamusal özgürleşmenin gerçekleşeceğini; bireylerin/kişilerin/yurttaşların bu yolla özgür olabileceğini düşünüyoruz. Gerçekten de tartışmanın, eleştirmenin, bu olanaklara sahip olmanın ve bu olanakları edimsel kılmanın ötesinde özgürlük nedir ki? Bu iki edim de (: tartışma, eleştirme) her şeyden önce varolana belli bir uzaklıktan bakmayı gerektirmez mi? Varolanların içine, alabildiğine gömülme, kendisiyle dünya arasına, varolanı nesneye dönüştürme sürecinden başka bir şey olmayan bir uzaklığı/mesafeyi koyamama hem düşünmeyi ve düşünme türü olarak gözlemleme/gözlemde bulunma, tartışma, eleştirme olanağını ortadan kaldırır hem de bilginin önündeki en büyük engeli oluşturur; dolayısıyla da "özne" olmaya set çeker; bu durumda insan artık, "herhangi biri"dir.

Türkiye'de, varolandan bir türlü uzaklaşamayanlar, bu nedenle de varolanı çeşitli biçimlerde nesneleştiremeyenlerle; tam tersine başta kendinden (: inançlarından, alışkanlıklarından, imgelerinden vb.) uzaklaşarak varolanı -gerçekten- nesneleştirenler, dünya ile kendi arasına, hatta edindiği bilgi ile kendi arasına uzaklık/mesafe koyabilme başarısını gösterenler arasında bazen örtük/gizli, bazen açık bir savaşımın sürdüğünü söylemek uyarıcı ya da kışkırtıcı olabilir mi? Ne dersiniz? Bundan sonrası siz okurların!

Kitaba ülkemiz kültür ortamının seçkin adları katkı sağladı; hepsine teşekkür ediyoruz. Yazar olan, yazı yoluyla dünyaya dokunan herkes bilir: Kitaba ad koymak ne zordur! Kitabın adını biz editörler tasarladık, büyük katkı ise Kaan Özkan'dan geldi. Kaan'a teşekkür ediyoruz. Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat

Fakültesi Felsefe Bölümü mensupları, ve diğer bölümlerden meslektaşlarımız kitabı desteklediler. Maltepe Üniversitesi'nde tartışma ve eleştirme yoluyla sağladığımız özgür ortam (: düşünme-tartışma-eleştirme ortamı) hepimizi üretken kılıyor. İyi ki bir aradayız; iyi ki düşünce akrabalarımızla birlikteyiz. Böyle bir kitabın oluşmasında asıl fikir, Heyamola Yayınları Yönetmeni Ömer Asan'dan geldi; kendisine sonsuz teşekkürler.

Betül ÇOTUKSÖKEN - Sevgi İYİ
Maltepe Üniversitesi
Marmara Eğitim Köyü/Maltepe
Eylül 2006

Türkiye'de Felsefenin Dünü Bugünü

Tüten ANĞ*

Türkiye'de felsefe ve felsefe eğitimi ile ilgili ilk toplantı, Türkiye Felsefe Kurumu'nun 6-7 Mart 1975 tarihinde Ankara'da yaptığı toplantıdır. Bu toplantıda yapılan konuşma ve tartışmalara ait metinler daha sonra Türkiye Felsefe Kurumu tarafından 1977 yılında *Felsefe Kurumu Seminerleri* adı altında yayımlanan kitapta yer almıştır. 1986 yılında yayımlanan ve Arslan Kaynardağ'ın felsefecilerle gerçekleştirdiği söyleşilerin yayımlandığı *Felsefecilerle Söyleşiler* adlı kitapla; yine aynı yıl içinde *Felsefe Dergisi*'nin 86/1. sayısında metinler olarak yayımlanan Aziz Çalışlar'ın yönettiği "Türkiye'de Felsefe ve Felsefe Eğitimi" konulu panel de bize felsefenin o tarihlerde nasıl algılandığına ilişkin bilgiler vermektedir. Bu konuyla ilgili diğer önemli bir çalışma ise Betül Çotuksöken'in İstanbul Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği "Cumhuriyet Döneminde Felsefe ve Felsefeye Emek Verenler" konulu iki gün süreli toplantıdır. Ülkemizde felsefe ve felsefenin gelişimiyle ilgili sunulan bildiriler daha sonra 1998/4 (5) sayılı *felsefelogos*'ta yayımlanmıştır. Sözünü ettiğimiz bu toplantılarda sunulan bildiriler, yapılan söyleşiler, tartışmalar bize ülkemizde felsefenin nasıl algılandığına, nasıl anlaşıldığına ilişkin fikir vermektedir.

* Yrd. Doç Dr. Tüten Anğ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Emekli Öğretim Üyesi.

Yukarıdaki toplantıların hepsine ve diğer felsefe toplantılarının hemen tümüne katılan bir kişi olarak bugüne baktığımda felsefeyle ilgili şöyle bir değerlendirme yapıyorum:

Günümüzde felsefe sadece felsefi akademik çevrelerin değil, felsefe dışındaki akademik çevrelerin de ilgi duyduğu bir alandır. Bunun en iyi örneği, meslek etikleriyle ilgili yapılan tüm çalışmalardır diyebiliriz. Felsefe; akademik çevrelerin dışında da toplumun birçok kesiminin üzerinde konuştuğu, tartıştığı, bilgi sahibi olmak istediği bir alan görünümündedir. Gençlerin felsefeye karşı ilgilerinin gün geçtikçe arttığına da ayrıca tanık olmaktayız. Türkiye Felsefe Kurumu'nun, lise öğrencileri için son yıllarda başarıyla düzenlediği Felsefe Olimpiyatları bunun en somut örneğini oluşturmaktadır.

Üniversitelerde yeni felsefe bölümlerinin açıldığını görüyoruz. Felsefe yüksek lisans ve doktora programlarına devam etmek isteyenlerde gözlemlenen artış; felsefenin geleceği açısından sevindiricidir. Bunun yanı sıra, akademisyen sayısında ve yapılan yayınlardaki artış da ülkemiz açısından çok büyük önem taşımaktadır. Kitapçılarda Türk felsefecilerinin yapıtları artık ayrı yerlerde okuyucuya sunulmaktadır. Ama bu arada şunu da üzülerek belirtmek gerekir ki, süreli yayınlarda yeterli bir artış ve ülke çapında yaygınlaşma henüz istenilen düzeyde değildir.

Felsefeciler sadece felsefe alanında değil, aynı zamanda pek çok toplumsal, kültürel ve eğitsel alanda da seslerini duyurmaya başladılar. Felsefeciler toplumsal, kültürel ve eğitsel alanlara, toplumun tüm kesimlerini, İoanna Kuçuradi'nin dediği gibi, "felsefece bakma"ya davet ediyorlar. Bunun en çarpıcı örneği, 2003 yılında ülkemizde toplanan Dünya Felsefe Kongresi'nin anatemasının "Dünya Sorunları Karşısında Felsefe" olmasıdır. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de olup biten her şey, insana ait, insanın içinde dolaylı ya da dolaysız yer aldığı her şey, felsefenin ve felsefecinin fenomen alanını oluşturuyor. Böylesine geniş bir fenomen alanı ister istemez bazı tuzakları da içinde barındırıyor.

Felsefenin toplumun geniş bir kesimini olumlu açılardan etkileyen iki kırılma noktası var: İlk kırılma noktası, 1960 ve sonrası gibi görünüyor. Özellikle sol literatüre ilişkin yayınlarda gö-

rülen artışa bu bağlamda dikkati çekebiliriz. Ancak, sağlam bir felsefe kültürü ve birikimi olmayınca bu artış beraberinde yanlış değerlendirmeleri de getirdi. Bir problemler tarihi olarak güçlü bir felsefe tarihi bilgisi eksikliği toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunların kompleks yapılarının ve ilişkilerinin yeterince farkına varılamaması, bilgilerin disiplinlerarası ilişkilerinin göz ardı edilmesi, dünya tarihinde olup bitenlerin bütün somut bağları içinde değerlendirilememesi bu artışın etkisini azalttığı gibi yanlış bilgilerin edinilmesine de yol açmıştır, yargısına varabiliriz. Bu süreç umarım felsefeciler tarafından bir gün bütün ayrıntılarıyla ele alınıp irdelenir.

İkinci kırılma noktası Türkiye Felsefe Kurumu'nun kurulmasıdır. Kurulduğu 1974 yılından günümüze Felsefe Kurumu'nun felsefenin toplumun geniş kesimlerine ulaşmasında çok büyük katkıları olduğu bir gerçektir. Bunun en önemli göstergesi biraz evvel sözünü ettiğimiz Dünya Felsefe Kongresi'nin ülkemizde gerçekleşmiş olmasıdır.

Ülkemizde felsefenin gelişmesinde bir diğer önemli nokta –ki bu kırılma noktası olumsuzlukları içermektedir– ellili yıllardan günümüze siyasi yapılanmada yer alan Türk - İslam Sentezi anlayışının felsefe bölümlerinde de etkili olmasıdır. 1933 Üniversite Reformu'na, Cumhuriyetin felsefesine karşıt bir görüşün temsilcisi olan Türk - İslam Sentezi anlayışı etnik ve dinsel bir temelden kalkarak felsefi soru ve sorunları değerlendirmek istemektedir. Felsefe günümüzde giderek artan bir şekilde bu sentezin İslam yanına dayandırılmaya çalışılmaktadır. Daha açık bir deyişle, felsefenin dinselleştirilmek gibi bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu düşünüyorum; yoksa ilahiyat fakültelerinin birçok bölümünde felsefe disiplinlerinin yer alması nasıl açıklanabilir? Bağımsız bir bilgi dalı olan felsefe kimilerinin dediği gibi "yükselen değer din"in hizmetinde mi olacaktır? Ülkenin içinde bulunduğu, belki daha doğrusu dünyanın içinde bulunduğu sağ politikaların hizmetinde bir bilgi dalı mı olacaktır felsefe? Egemen güçlerin, uluslararası güçlerin kendi çıkarlarına bir dayanak mı olacaktır felsefe? Bu soruların yanıtlarını "nasıl bir felsefe eğitimi istiyoruz?" sorusuna verdiğimiz, vereceğimiz yanıtta bulabiliriz. Çünkü bu soru, felse-

feyi nasıl algıladığımızla birebir ilişki içindedir. Bu soru, nasıl bir felsefe anlayışıyla bir bütün oluşturmaktadır?

Nasıl ki hukuk devletiyle yasa devleti arasında öze ilişkin bir fark varsa; sadece yasalara, yönetmelik ve yönergelere dayalı bir eğitim anlayışıyla insanın değerlerinin, yeteneklerinin gerçekleştirilmesine ve geliştirilmesine, ayrıca onların içselleştirilmesine olanak veren, buna zemin hazırlayan bir eğitim anlayışı arasında da büyük farklar vardır.

Ülkemizde felsefe ve felsefecilerimizin tam da bu noktada bir yol ayrımında olduklarını düşünüyorum. Öyle görülüyor ki felsefenin geleceğinin aydınlık mı, yoksa karanlık mı olacağı sorusunun yanıtı bu yol ayrımındaki seçimimize bağlıdır. Disiplinlerarası bir temelden kalkan felsefenin bağımsızlığı bu yol ayrımındaki seçimimizle mümkün olacaktır. Felsefe, insanı ve insanlığı geliştiren, insanlaşma sürecini hızlandıran ve onu değerli kılan bir çalışma alanı mı olacaktır; yoksa Ortaçağın bir deyişiyle dinin hizmetinde mi olacaktır?

Bekleyelim ve görelim...

Akademisyenin Uğraşı Üzerine Bir Deneme*

Güçlü ATEŞOĞLU**

Alman İdealist Felsefesinin başlatıcısı ve en önemli figürlerinden biri olan Johann Gottlieb Fichte, kendisinden önce gelen, ama aynı zamanda çağdaşı olan Reinhold için şöyle der: "Reinhold olmasaydı felsefî akıl, Kant'ın sisteminin ayırt edici özelliğini dahi keşfetmeden, belki de uzun süre kendini Kant üstüne tekrar tekrar yorum yapmakla meşgul ederdi; çünkü bu, kendi keşfi için kendi yolunu açığa sermeyen biri tarafından keşfedilemezdi."[1] Bu görüşten esinlenerek şunu söyleyebiliriz. Felsefe, yüzyılların kendisine kalan en önemli ve yegâne mirasını, bir başka deyişle *eleştiri*yi koruyacaksa, Sokrates, Platon, Aristoteles ya da Kant üzerine söylenilenleri tekrarlamaktan ve yeniden tekrarlamaktan uzak durmalıdır. Felsefî etkinliği gerçekleştiren akademisyenin ilk ilkesi bu olmalıdır. Çağımızın ve felsefe geleneğimizin temel yanılgısı, kanımca bu sorunda kök tutmuştur.

Bir kişinin felsefe etkinliği sırasında göz önünde tutması ge-

* Bu yazı, Kasım 2005'te Felsefeciler Derneği tarafından Ankara'da düzenlenen *Felsefe ve Eğitim Sempozyumu*'nda bildiri olarak sunulmuş ancak basılmamış metnin birkaç küçük değişiklikten sonraki halidir.

** Arş. Gör. Güçlü Ateşoğlu, Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

[1] J.G. Fichte (2006) "*Aenesidemus*'un Eleştirisi", çev. Özlem Barın, *Alman İdealizmi I: Fichte* içinde, haz. Eyüp Ali Kılıçaslan ve Güçlü Ateşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları, ss. 49-50.

reken şey, bu etkinliğin kendisine dışsal olmayacak olan, kendi iç sesinin söylediği ve kendi çabası ve yönelimi ile ancak bulup oluşturabildiği şeyin bilgisine sahip olabileceği olgusudur. Bu içsel kavrayışın kendisi, dışarıdan örneklerle çakışsa da içsel bir şekilde bireyin kendisi tarafından öğrenilmelidir. Çünkü felsefe, sonuçlarından öğrenilebilen bir şey değildir. "Felsefe yalnızca alıştırma ve kendi başına kullanma yoluyla öğrenilebilir";[2] kişinin kendi macerası sonucu edinebileceği, ortaya koyabileceği bir etkinliktir felsefe.

Hal böyle iken, akademik yaşantıda sıklıkla rastlanılan şey, belirli öğreti ve düşüncelerin aktarımındaki doğrudanlık, yorum eksikliği ve bu doğrudanlık ile yorum eksikliğinin yeniden ve yeniden üretimidir. Bu noktada akademisyenin uğraşına ilişkin olarak söyleyebileceğimiz şey, onun sahte bir moralist/ahlakçı kimliğiyle karşımıza çıkmasıdır. Oysa filozof, klasik üniversiter yaşamın içinde ama onu 'sahte moralist' kimliğinden çekip çıkarıp dünya sorunları ve 'dünyada gerçekten de oluş' olgusuna yöneltmelidir.

Bu düşüncede üzerinde durulacak olan nokta şudur: Üniversiter yaşamın kendisinde 'sahte moralist' bir yan vardır. Bu yan, akademisyenin derste anlattığı şeyle yaşam arasında kuramadığı ilişkide açık ve seçik ortadadır. Bu anlamda akademisyen, sahte moralist bir kimliğe bürünmekle dış gerçekliğe bağımlı olmakta, onda tatmin bulmakta ve bu sahteliğin yeniden üretilmesi ile de, Selâhattin Hilâv'ın deyişiyle, 'kendinde' bir mahiyet taşımaktadır. Olumsuzlama ve eleştiri yoktur. Bu nedenle [de] var-olan'ın yeniden ve yeniden üretimi mevcut[tur].[3]

Hilâv, bu dış varlığa körü körüne bağlılıkta ve kendinde-olma'yı yeniden ve yeniden üretmede 'korku'nun rolü olduğunu söyler. Korku, insanı 'etkinlik'ten uzak tutar. O bir amorf durumdur. Varoluşsal bir durumdur, fakat varoluşun iki belirleniminden, Spinozacı anlamda etkinlik-edilginlik, aktivite-pasivite ilişkisinden yalnızca bir yanı ifade eder. Ne var ki, akademisyenin en değerli uğraşı

[2] Kant'tan alıntı yapan Önay Sözer (2004) "Aklın Yolu: Felsefe?", *Yeditepe'de Felsefe* içinde, Sayı: 2, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları, ss. 28-40.

[3] Selâhattin Hilâv (1998) "Doğu, Korku ve Birey", *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 294-308.

olan düşünme ise, Fichte'nin belirttiği gibi bir eylem, bir etkinliktir. Bu bağlamda özgürlüğün kendisi olarak nitelendirilen düşünce, etkinlikle özdeşleştirilir. Çünkü düşünce, her türden belirlenimden, dışa bağımlılıktan uzak olmayı, onu kendi içinde kaldırmayı ve aşmayı içerir. Düşünce, hem kendi etkin yönelimselliğini hem de nesnesini, yani düşünceye getirileni kapsar. Düşünülebilir ve kavranılabilir olanı düşünce olmayan'ın üzerine getirir ve onda ideal olanın gerçekleştirilebilmesini sağlar. Düşüncenin bu özsel etkinliği karşısında korku ise, dışa bağımlı olmayı aşmayı değil sağlamak, bazen aşacağı nesnenin kendisini dahi soyutlama yoluyla düşünceye getiremez. Böyle olunca da köle akademisyenler, köle bilim insanları ve felsefeciler ortaya çıkar. Bu anlamıyla da, Hegelci terminolojiyi kullanacak olursak, "(...) kendi iradesinin irade olarak kabullenilmesinin değil, istek nesnesini her ne olursa olsun elde etme peşindedir. Burada, dolayımdan (iradenin karşılıklı olarak kabullenilmesi demek olan yasadan) geçmek, onunla dolayımlanmak diye bir şey yok[tur]; bir kör döğüşü ve *keyfilik* içinde herkesin her istediğini elde etme savaşı söz konusu[dur] ('gücü gücü yetene' deyiminde belirtildiği gibi). Bu da, korkunun ve onunla birlikte kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkan, ikiyüzlülüğün, gizli kapaklı iş çevirmenin, açgözlülüğün, kaytarmacılığın, öyle olmadığı halde öyleymiş gibi *görünmenin*, yalanın, övünmenin, övmenin, aldatmanın, *temel kategoriler olarak* yaşama egemen olmasına, genellik kazanmasına yol açacaktır. Bu durumda bir iç ahlâksallığın, vicdanın, toplumsal ahlâkın bireyi belirlemesi değil, cezalandırılma korkusu ve cezayı atlatma umudu söz konusudur; temel psikolojik güdülenimlerdir bunlar."[4]

Akademik yaşantımızda genellik kazanmış olan bu korku, farklı veçheleriyle ve ilişki kipleriyle her daim yanı başımızdadır. Eğer öğrenciysen, hocanın sana dikte ettiği şekilde yazmak zorundasındır. Hattâ bu iddiamız, ironik bir biçimde şu şekilde de ifade edilebilir: *Sınav kâğıdına öyle yaz ki, senin özneldir diye düşünüp yazdığın şeyler, hocanın derste anlattığı ve genelgeçer olan öğretilere tıpatıp uysun!* Yahut akademisyensen, doçentlik

[4] Agy., ss. 297-298.

jürisi için gelebilecek olası kişilere, düzenleyeceğin sempozyumda ya da yayımladığın dergide mutlaka yer ayır ki, işin hiçbir pürüz çıkmadan görülebilsin. Ve bu arada, okul yönetimiyle, dekan ya da rektörle sıcak ilişkiler kurulurken, genelleştirilmiş ve artık, bir mizaç olmuş korku duygusunun acısı, zavallı öğrencilerden çıkartılır. Bir taraftan ek ders ücreti peşinde onlarca ders verilirken bir taraftan da haftada üç ya da dört saatlik dersler bir ile bir buçuk saat içinde yapılıp bitirilir. Ne yazık ki, sayıları epeyce fazla olan bu tip akademisyenler, sözünü daha önce etmiş olduğumuz 'moralist eğitimci' bile olamamakta, dahası anlattıklarıyla yaşam arasındaki bağı hiçbir şekilde kuramamakta, 'dünya sorunları ve dünyada gerçekten de oluş' olgusuna yönelimimizi sağlayamamaktadır. Felsefeye en büyük zararı veren bu tip akademisyenler için Fichte şöyle der: "Her büyük insanın, hiç de o kadar büyük olmayan ve kökensel olarak tinle ileri sürülmüş ve sadece tinle kavranılabilir sonuçları, ezbere –ve kolayca– öğrenilebilir bir ilmihâle dönüştüren başkaları tarafından izlenmesi, çoğunlukla felsefenin zararınadır ve özelde ise, felsefenin dürüst insanlar arasında kazandığı kötü ünü açıklar."[5]

Burada eleştirilen tutumun daha geniş ölçekteki yansıması, akademisyenin hem öğrenciden ve onun ilgi alanından kopuk olmasını hem de bilimsel komünitenin, bilimsel topluluğun en önemli amacı olan fikir alışverişi ve özgür etkileşimin sağlanamamasını beraberinde getirir. Böylece, kendi öğrencilerinin tez konusunu dahi bilmeyen ve onların ilgi alanlarından uzak olan, hattâ bu durum onlar için hiçbir sorun taşımayan akademisyenler türer; diğer yandan ise, "Türkiye'de felsefe neden gelenekselleşemiyor?" sorusunun yanıtı verilemez. Çünkü icazet alma, cezalandırılma korkusu ve iş bitiricilik kültürünün yaygın olduğu; tartışma ve küslüklerin hakiki felsefi tartışmalar sonucu değil, kişilik bozukluklarından doğup geliştiği bir coğrafyada, düşüncenin kendini en özsel şekilde dışavurduğu bir etkinlik olan felsefe gelenekselleşemez. Bu nedenle herkes temel sorunu önce kendi Ben'inde aramalıdır; dışarıda, köleliği koşulsuz kabul ettiği dış

[5] J.G. Fichte (2006) "Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine", çev. Metin Bal, *Alman İdealizmi I: Fichte* içinde, s. 185.

varlıkta ya da *das Man*, yani *onlar* alanında değil.

Bütün bu söylenenler, "cesaretini yitiren hadım edilmiş bir çağ"ın, hakikatin emrinde olmamakta inat edip bu durumu sürdürmesine ve "[b]akışını, içinde sadece kendi moral bozukluğunu ve utancını gördüğü bir resimden endişeli bir şekilde başka tarafa çevi[ren]"[6] akademisyene işaret etmektedir. Ne yazık ki genel anlamda akademisyenin uğraşı, karşısındaki genç takipçilerinde yarattığı moral bozukluğunu sürdürmekte ve geleceğe ilişkin yargılarda ve felsefi uğraşın kendisinde bu moral bozukluğundan onu koruyacak sezgiyi oluşturmada başarısız kalmaktadır.

Akademisyen, akademisyen olmayan diğer kişilerden ayrıldığı sürece akademisyendir. Onun uğraşı, doğal olmaklıktan, doğrudan ve yalın düşünceden kendine geri dönmesi, dış gerçekliği ve ezbere verilmiş olanı olumsuzlaması ve bu olumsuzlama ve hayır diyebilme sonucunda 'belirli' ama 'yeni bir olumlama' yaratabilmesinde yatar. Hem eğitim hem de kültür anlamına gelen, aynı zamanda eğitim ve kültürlenme sürecinin sonucu/ürünü olan "*Bildung*, ilk olarak bir öğretmenin vermiş olduğu malûmatın bir parçası yoluyla değil, aksine Hegel'in 'deneyim' dediği şey yoluyla ortaya çıkar. Bu deneyim, çelişkiden-kurtulma sürecidir ki, bu süreçte tinsel varlık, keşif sürecinde kendi benliğini edimsel kılmaya çabalarken kendi özdeşliğini ve benliğini de keşfeder."[7] Bu nedenle eğitim sürecinin kendisi, kişinin kendinin bilgisinin bilincini edinme sürecidir. Ne var ki 'kendini bilme' süreci, Uluğ Nutku'nun dediği gibi "haddini bil!" söylemiyle desteklenmedikçe anlamlı ve yeterli değildir. Bu da, kesin bir ifadeyle söyleyecek olursak, eğitimin, doğal olanın üzerinde etik olanın [*das Sittliche*] inşa edilmesi olduğunu söylemek demektir. Böylece eğitim, kişideki 'ikinci doğa'yı kuran, oluşturan etkinliğin adıdır. Burada teorik bilginin pratik bilgi temelinde ve onunla uyum içinde olmasının anlamına işaret edilmektedir. Bu anlamıyla eğitim, tam da

---

[6] J.G. Fichte (2006) "Bilim İnsanının Belirlenimi Üzerine Bazı Dersler", çev. Jale Özata Dirlikyapan, *Alman İdealizmi I: Fichte* içinde, s. 50.

[7] Allen Wood (1998) "Hegel on Education", *Philosophy as Education* içinde, haz. A.O. Rorty, London: Routledge. Alıntı yapılan kaynak için bkz. http://www.stanford.edu/~allenw/recentpapers.htm.

Fichteci anlamda, toplumsal olarak yeniden biçimlendirici, yeniden oluşturucu bir güce sahip olmaktır ya da bu gücün kendisidir. Bir tür etkinliktir, devamlı surette edilgin olanı etkin kılma, edimselleştirme, ete kemiğe büründürme ve ideal olanı gerçekleştirebilmedir.

Ancak, kendini bir toplumda bulan ve bu yolla insan olma belirlenimi taşıyan akademisyen, varoluşunun ayırt edici yanını diğer rasyonel öznelerle kuracağı 'özgür etkileşim'de bulur ve ideal olanı, ancak ve sadece onlarla kuracağı bilimsel bir komünitede gerçekleştirebilir. Bu komünite, tümüyle kavramlarla belirlenmiş, kavramlar ve ilkeler aracılığıyla yönetilen bir etkileşime işaret eder. Bu anlamıyla da amaçlı bir topluluktur, günü kurtarmayı değil, günü yeni baştan yaratmayı içerir.

Böyle özgür etkileşimin ve tartışmanın gerçekleşebildiği bir bilimsel komünitenin kurulması, felsefeyi sadece belli grupların tekeline hapsetmekten kurtarıp dışlamacılık kültürünü ortadan kaldıracak, hâkim olan korku ve icazet kültürünün önlenmesini sağlayacak; dahası, "felsefeyi kendi tinimizde edinemeyişimizin ve onun sadece şenlik zamanında giydiğimiz, artık giyemeyeceğimize inandığımız daha sonraki bir anda da katlayıp sakladığımız bir tören giysisi gibi, bize ait olmayan yabancı bir ek olarak kalmasını"[8] engelleyecektir. Aydınlığın karanlıkla olan savaşında aydınlık olanın ne zaman zaferle çıkacağı bilinemese de karanlık olanı kamusal alana getirebilme cesaretini gösterebilme, "zaten eli kulağında olan zaferin garantisidir. Çünkü karanlık bilinmezliği sever. Kendisini ifşa etmeye zorlandığında ise çoktan kaybetmiştir."[9]

[8] J.G. Fichte (2006) "Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine", s. 187.

[9] J.G. Fichte (2006) "Bilim İnsanının Belirlenimi Üzerine Bazı Dersler", s. 129.

KAYNAKÇA:

- FICHTE, J.G. (2006) "*Aenesidemus*'un Eleştirisi", çev. Özlem Barın, *Alman İdealizmi I: Fichte* içinde, haz. Eyüp Ali Kılıçaslan - Güçlü Ateşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- FICHTE, J.G. (2006) "Bilim İnsanının Belirlenimi Üzerine Bazı Dersler", çev. Jale Özata Dirlikyapan, *Alman İdealizmi I: Fichte* içinde, haz. Eyüp Ali Kılıçaslan-Güçlü Ateşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- FICHTE, J.G. (2006) "Felsefede Tin ve Yazı Arasındaki Ayrım Üzerine", çev. Metin Bal, *Alman İdealizmi I: Fichte* içinde, haz. Eyüp Ali Kılıçaslan-Güçlü Ateşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- HİLÂV, Selahattin (1998) *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- SÖZER, Önay (2004) "Aklın Yolu: Felsefe?", *Yeditepe Felsefe*, sayı: 2, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

- WOOD, Allen (1998) "Hegel on Education", *Philosophy as Education*, haz. A.O. Rorty, London: Routledge.

Türkiye'de Türkiye'den Felsefeye Bakışlar

Betül ÇOTUKSÖKEN *

Felsefenin Türkiye'deki serüveni, okumuş halkımızın büyükçe bir bölümü için tam da dilin ucunda! Bu da ne demek? Açıklayayım: Sözlerini süslemek isteyen bazı mürekkep yalamışlar, "felsefe" sözcüğünü hemen araya sıkıştırıveriyorlar! Örnek mi? "Üretim felsefemize göre..."; "Eğitim felsefemize gelince..."; "Partimizin felsefesi..." Konuşmacılar bu yolla kendilerini daha iyi ifade ettiklerini düşünüyorlar sanırım. Öyleyse böyle bir görünüme çok da haksızlık etmemek üzere, işin "retorik" yanı, belki de "flatus vocis" yanı diyebiliriz. Ancak, bilinçli olarak "çok da haksızlık etmemek üzere" dedim. Çünkü "felsefe" terimi ya da sözcüğü yerli yerinde kullanıldığında, elbette bunların hepsi –yine de temkini elden bırakmamak üzere– söylenebilir; "üretim felsefemiz", "eğitim felsefemiz" denebilir; yeter ki bu söyleyişin gerekleri yerine getirilsin. Bu gereklerin nelere işaret ettiğine daha sonra değinmek üzere, neredeyse kimsenin, söz konusu gerekleri yerine getirmediğine tanık oluyoruz sürekli olarak.

"Felsefe" sözcüğü yerli yersiz kullanılıyor ve bir "süs aracı", "aksesuvar" haline geliveriyor! Biraz önce de belirttiğim gibi el-

* Prof. Dr. Betül Çotuksöken, Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

bette bir eğitim kurumunu oluştururken "eğitim"in ilkin *dışdünya* bağlamındaki durumu ya da eğitimin öğeleri konusundaki çözümleme; "eğitim" *kavramı*ndan ne anladığınız; eğitimin *dil boyutu*nun, başka bir deyişle adına "eğitim" denen, "eğitim" olduğu söylenen ortamlarda nasıl bir dil kullanımı olduğuna ilişkin belirleme, hesap verme/sorgulama çabası, "eğitim felsefesi"nin kurucu öğelerini anlama ve anlatma bakımından son derece önemlidir. Oysa; metinleri, yazılıp çizilenleri dikkatli bir biçimde okuduğumuzda, söylenenleri dikkatlice dinlediğimizde, ortaya konulanların hiç de böyle olmadığını, tam bir savrukluk içinde akla geliverenlerin yazıldığını ya da söylendiğini saptıyoruz. Bir bakıma ülkemizde herkes filozof kesilmiş durumda! "Bu da bir gelişmedir" diyebilirsiniz, eğer yıllar önce "felsefe" dendiğinde çağrıştırılanlar anımsanacak olursa![1]

2000'li yılların Türkiyesi'nde gözlem yapmayı sürdürelim...Yaşama dünyamızda, insan-dünya ilişkisinde uyumsuzluklar, farklılıklar, farklı kavrayış biçimleri, farklı mı farklı dünya görüşleri[2], farklı algılama biçimleri, farklı dil kullanımları... Elbette her insan tekil bir varlık ve her insan düşünmesiyle, daha çok da diliyle tümele ulaşıyor; tümelin dünyasına katılıyor. İşte asıl zorluk da burada: dilin tümelleri, ortak kullanım değerleri, dilin sözcükleri acaba hangi düşünsel duruşun etkisiyle ağızlardan dökülüveriyor?

[1] Vaktiyle felsefe için neler dendiğinin en çarpıcı örneklerinden birini siz okurlarımla paylaşmak üzere, Prof. Dr. Bedia Akarsu'nun, kendisiyle 2000 yılında yapılan bir söyleşide Arslan Kaynardağ'a aktardıklarına ve benim de katıldığım iyimser ama aynı zamanda gerçekçi yorumuna bir göz atalım: <<Felsefenin toplumumuzun gelişmesinde ağırlığını koyacak düzeye geldiği pek söylenemez sanırım. Toplumumuzun genel gidişinde bir etik tavır eksikliği var; bu durum, kanımca, felsefenin eksikliğinden ileri geliyor. Eğitim sistemimizde felsefeye gereğince yer verilmiyor. Ama yine de büsbütün umutsuz görünmüyor durum. Felsefecilerimiz seslerini duyurmaya başladılar. Kültür dilimiz, felsefe dilimiz oluştu. Bu dili artık geri döndüremez, bozamazlar. Bu dil felsefe ve sanat, edebiyat alanına her geçen gün daha iyi yansıyor, bilim ve sanatın yanında felsefe de gelişecek, gelişiyor da. Felsefe dünyamız artık 60 yıl önceki durumunda değil. Hiç unutmuyorum: 1940'lı yıllarda Z. Fahri Fındıkoğlu'nun bir yazısının başlığı "Türkiye'de Felsefe=Sibirya'da Hurma" idi. Bu, çoktan aşıldı. Felsefe bir hayli gelişti. Genç yeteneklerin düşünce ve düşlem gücünün bu gelişmedeki katkısını beklemek yanlış olmaz. Genelde, Türkiye'nin gidişi bakımından her alanda olduğu gibi felsefe alanında da hiçbir zaman kötümser olmadım, yozlaşmaları da görmeme karşın.>> Arslan Kaynardağ, "Bedia Akarsu ile Söyleşi", *Bedia Akarsu Armağanı*, Hazırlayanlar: Betül Çotuksöken-Doğan Özlem, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2000, ss. 67-68.

[2] Kimilerine göre, felsefe ile dünya görüşü arasında bir fark yoktur. Oysa bu iki terimin/kavramın imledikleri birbirinden çok farklıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nermi Uygur, *Dünyagörüşü*, Elif Kitabevi, İstanbul, 1963.

Birbirini tutmayan, birbirine çok ama çok aykırı düşen "duruş"lar nerede? Hemen belirteyim: kafalarımızın içinde, zihnimizde, anlama yetimizde[3]. Öylesine farklı duyumsamalar, algılamalar içinden geçiyoruz ki, ortak olan dille, deyişlerle, deyimlerle tam da neyi anlatmak istediğimiz çoğun anlaşılmıyor. Dile gelenleri kimileri anlamıyor, kimileri anlamış gibi görünüyor, kimileri anlamak istemiyor, kimileri anlamaya yanaşmıyor, kimileri anlıyor, ama anlamazlıktan geliyor... vb. Sonuç: Anlam verme süreçlerinin neredeyse anlamsızlığa varan bıktırıcı görünüşleri... Sanal ortamın bu işleyişe eşlik eden hızlandırıcı rolü de işin cabası. Böyle bir durumda, bu toplumda, Türk toplumunda yaşayan bizlerin en çok gereksinimi olan nedir? Gereksinim duyulan, anlamaya yönelik sorgulama çabasının varolması ve sürdürülmesidir.

Bir an için binlerce yıl öncesine gidelim: Pazar yerinde, Agora'da yaşama dünyasını, insan-dünya-bilgi ilişkisini sorgulayan Sokrates ve arkadaşlarının içinde bulunduğu ortamı gözlerimizin önüne getirelim: Bilmenin, bilmemenin sınırlarında dolaşan; insanın dünya ile olan bağını "bilgi" yoluyla kurduğunu; ortaya çıkan bilgilerin, insan-dünya ilişkilerini dönüştürdüğünü daha o yıllarda "bilen"; bu türden bir bilmeyi yaşamın merkez noktası haline getiren; söz konusu yaşamsal çabayı yüz yüze ilişkilerde gerçekleştirmeye çalışan Sokrates ve arkadaşları...

Şimdilerde bizim işimiz daha zor; çünkü yüz yüze ilişkilerin bir bakıma iyice sınırlandığı, etkisizleştiği, araya başka "aktör"lerin, aracı ortamların, "medium"ların (media-medya) girdiği; konuşma/söz söyleme eyleminin art alanının iyiden iyiye belirsizleştiği, hiçbir şeyin neredeyse kendi doğallığı içinde oluşmadığı, her şeyin "ithal edildiği" bir ortamda, kendimizi, eşimizi, dostumuzu, iş arkadaşlarımızı, meslektaşlarımızı, büyüklerimizi, siyasi parti liderlerini, öğretmenlerimizi, yazarlarımızı, işadamlarını, gazetecileri, uzmanları... her konuşanı anlamaya çalışıyoruz. İşimiz ne kadar zor ve felsefi düşünmeye yönelmek için ne de çok fırsatımız var! Gerçekten çok şanslıyız. Şöyle bir düşünün: sınırların belirgin olduğu, kimin neyi yapacağını daha iyi, belki de en iyi bildiği, özel

[3] Bu üç terim de felsefi söylemin en tartışmalı kavramlarına işaret ediyor.

yaşamını neredeyse kamusal yaşamının örtüsü altına yerleştirmeyi başarmış; kamusalın sınırlarını –bir bakıma– özelin aleyhine genleştirmiş, genişletmiş; yüzlerce yıldan beri davranış/eylem-niyet/amaç, değer ilişkisi üzerinde düşünüp içinde yaşadığı toplumun kendine yüklediği "değerler"i sorgulayarak; kendisiyle, kendisi olmayanla, doğa ile, dünya ile, ürettiği bilgiyle hesaplaşmış bir toplumun şu andaki çocukları ne kadar da hazıra konmuş durumdalar değil mi? Hatta öyle ki bu toplumların iyi ve kötü çocukları belki iki yüz yıldan beri, dünyanın "geri kalanı"na, farklı niyetlerle, farklı amaçlarla şekil vermeye, çekidüzen vermeye (!) çalışıyorlar[4]; sürekli kılınan denetim araçlarıyla her şey izleniyor; gerçekten yerin kulağı var! Dünyanın yeni sahipleri kendilerini her şeyden sorumlu hissediyorlar; sanki hepsi birer Atlas (!)[5]

Günümüzün özellikle siyasal aktörlerinin kimi kavramların arkasına sığınarak neler yaptıkları ortada. Gelelim daha insanca yaklaşımlarla dünyaya biçim vermeye çalışanlara: Özne olmak pek ama pek zor onlar için; çünkü bir yandan insansal değerlerin peşindeler, olan bitenle yetinmeyip insansal ölçüler içinde olması gerekenlerin peşine düşüyorlar bir yandan da dünyayı etkileyişleri pek de güçlü değil. Ama onlar dünyayı keskin bakışlarıyla gözlemliyorlar; her şeyi sorguluyorlar; sonsuz bitimsiz muhalif konumundalar. Dünyanın geri kalanı öyle mi? Hatta dünyanın geri

---

[4] Büyük Ortadoğu Projesini böyle anlamak gerekir. Özellikle Edward Said'in Ortadoğu konusunda dile getirdiklerini anımsayabiliriz. Ancak, felsefi bilgiyle donatılmış iyileştirme çabalarını salt siyasal olanın dışında tutmak ve bu konuları çok ayrıntılı bir biçimde tartışmak yine felsefi bilgiyle, felsefi düşünme doğrultularıyla yapılacak bir iştir. Böyle bir yaklaşım, "Avrupa"yı, Batı kültürünü hep yeniden mercek altına almayı gerektirmektedir.

[5] "İapetos aldı Klymene'yi,
güzel topuklu Okeanos kızını,
girdi onunla gerdeğe ve bir oğlu oldu:
Azgın yürekli Atlas tanrı.
Çılgınlığı ve aşırı gücü yüzünden
Atlas zorlu bir baskı altında kaldı:
Dünyanın bittiği bir yerlerde,
güzel sesli akşam perilerinin karşısında
dimdik durup ayakta tutuyor göğü
başı ve yorulmaz kolları üstünde,
Akıllı Zeus'un ona ayırdığı kader bu." (Hesiodos, *Theogonia* 507 vd)
Homeros'a göre, Atlas göğü değil de "yeri göğü birbirinden ayıran direkleri" taşır omuzlarında, Od. I, 54. (Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 84.)

kalanı gülüp söylüyor; gününü gün ediyor belki de halk deyimiyle. Gerçek özne olmanın, özneleşmenin bedeli çok ağır. Dünyanın geri kalanını oluşturanların özne olma olanakları ve olasılıkları günümüzün salt görselliğe ve yüzeyselliğe dayalı yeni durumuyla bağlantılı olarak ve güler yüzlü bir görünüm altında ellerinden sürekli olarak alınıyor. Dünyanın geri kalanı çoğun "yalnızca" yaşıyor, işte o kadar! İnsanların çoğunu bu duruma sokanlarla da, başka bir deyişle siyasetin ve ekonominin aktörleriyle de birlik olamayan, nesne olma konusunda neredeyse gönüllü bir tavır takınıp işte öylesine yaşayıp gidenlerle de birlik olamayan ya da bir türlü onlara kendini anlatamayanlar, en zor ya da güç durumda olanlardır; örnek mi: Nietzsche'nin trajik insanı. Bu insanların düşünecek, anlamaya, anlamlandırmaya çalışacak ne çok konusu var! Önlerinde koskoca bir dünya, sorunlar içinde çırpınan ama bu sorunları yeterince çözümleyemeyen bir dolu insan, siyasal aktörlerce hükmedilmeye hazır insan-nesne! Bu insanlar gönüllü özne-nesneler[6] ve bu insanlar dünyanın büyük çoğunluğunu oluşturuyorlar.

Tam da burada soralım: Özneleşen dünya kesiminden misiniz yoksa, nesneleşen dünya kesiminden mi? Ancak şöyle bir eleştiri yapılabilir bu soruya: Söz konusu soruya ikinci öbekten olan nasıl yanıt versin? Sorunun sağlıklı yanıtını böyle bir soru sorma bilincini taşıyanlar verebilir yalnızca; onlar da elbette birinci öbekte yer alanlardır. Bu öbektekiler, diğerlerinin hangi tarafta olduklarını çok iyi değerlendirebilirler. Durumu gerçekten de trajik olanlar; yukarıda da belirtildiği gibi, siyaset ve ekonominin aktörlerinin neler yaptığını, özne-nesnelerin durumunu, günümüz dünyasındaki nesneleşme sürecini keskin bakışlarıyla, algılama ve yorumlama güçleriyle fark eden kişilerdir. Söz konusu kişiler, içinde bulundukları ya da farkına vardıkları durumu sürekli olarak çözümledikleri ve değerlendirdikleri için duyarlıkları daha da artmakta ve neredeyse her şey ilgi alanlarına girmektedir. Bu durum onların "özne" olmayı her an sürdürdükleri anlamına gelir.

---

[6] Burada Etienne de la Boétie'nin "gönüllü kul" deyimini anımsayabiliriz. Bkz. Etienne de le Boétie, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* (Türkçede ilk bs. 1987), Çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, İmge Yayınevi, Ankara, 1995.

Dünya üzerindeki insanların büyük çoğunluğu ise sanal ortamın yarattığı etkiler altında daha da nesneleşmektedir. Küresel araçlar yerelliği sürekli olarak kışkırtırken ve herkes sanal ortamın çekiciliği içinde küreselleştiğini sanırken, yerele daha çok bağlandığını duyumsayamamaktadır; olsa olsa hemen herkes böyle bir ortamda *glocal* (: küyerel = küresel + yerel) olarak varlığını sürdürmektedir. Bu küyerel (: glocal) ortama daha yakından bakalım: Bu ortam sanki şöyle diyor: Dünyayı sorgulamayı, bilgiye kendi olanaklarınızla ulaşmayı bir yana bırakın; birileri, dünyanın küresel efendileri, yerel efendilerin desteğinde sizin yerinize düşünüyor[7]; üretiyor, yaratıyor, karar veriyor. Siz teknolojiyi kullanın, daha daha çok kullanın, cep telefonlarınızı daha sık değiştirin! Sizin yerinize yaratanlar, üretenler var... Yeter ki siz daha çok satın alın, daha çok tüketin! Küresel cep telefonundan yerel mesajlar verin; törelerinizi, ölüm buyruklarını küresel araçlarla verin! Çoğun eril nitelikli olan egemenliğinizi, öteki cinsin "içten" (!) desteğiyle de daha üst noktalara taşıyın. Ama arada bir her iki cinsten de büyükleriniz, sizi kimi ölçütlere uymaya davet edebilirler; hatta davet etmek zorundalar. Çünkü dünyanın geri kalanı, eğer kimi güçlerce "seçilmiş"lerse[8], görünürlükleri daha da artacaktır elbette. Sınırları gittikçe belirsizleşen bu dünyada, dünyanın geri kalanı birdenbire çıkıveriyor ortaya; çünkü "biçimlendirilmesi" gerekiyor bu dünya kesiminin de. Nesne olmak kolay mı?!

Dünyanın geri kalanına daha çok yaklaşan bir ülkenin bireyi, üstelik de felsefi düşünmeye kendini kaptırmış bireyi olmak; özne olmanın, nesne olmanın ne anlama geldiğini biliyor olmak, işin en zor, ama aynı zamanda da en keyifli yanı... Çünkü kendinizi özne olarak konumlandırırken, nesne olmanın ne anlama da geldiğini biliyor; nesne konumuna getirilenlerin ya da kimi zaman gönüllü olarak bu konumu kabullenenlerin içinde bulunduğu

[7] Egemen güçler, dünyayı özellikle siyasal olarak değiştirme istemlerini gerçekleştirme yolunda yerel efendileri hep yanlarında görmek isterler!

[8] Kara Kıtanın (Afrika) gözden çıkarılmışlığını düşünüyorum da o nedenle ironik bir biçimde elbette "seçilmişlik" diyorum bu duruma; ama aslında birçok olumsuzluğu içeren seçilmişlik durumu!

durumun çözümlemesini yapabiliyorsunuz. İşte bu edimin keyifli olduğunu ileri sürüyorum bilinçli olarak, "keskin bakış" diye nitelediğim felsefi bakışın eşliğinde. Gelin bu keyfi, belki de bu tuhaf, garip keyfi sizinle paylaşalım. Dikkat etmediniz mi? Paylaşmaya başladık bile!

Hani hep denir ya, "bir tıp doktorunun yetişmesi için olgu görmesi gerekir". Gerçekten de olup bitene ilişkin bilgi edinmenin yolu, salt kuramsal olandan geçmiyor; olup bitene yönelmek, duyulur-algılanır olana ulaşmak gerekiyor. Ama çoğun o olgular birilerinin acısıdır, hastalık diye nitelenen durumudur, hatta ölümüdür. İşte bir bakıma bunun gibi, toplumda, insanlar arasındaki ilişkilerde, insan-dünya-bilgi ya da dışdünya-düşünme-dil ilişkisindeki sorunları gören bir filozof da aksayan yanların farkına varan, sıkıntılı durumları gören bir *doctor subtilis*'tir.[9] O, inceliklerin, ayrıntıların, geçmiş-şimdi-gelecek ekseninde sorgulayıcısıdır; her şeye karışır, her şeye katılır, her şeye uzaktan, ama bir o kadar da yakından, belki de içten bakar. Varolanın nesneleşmesi de böyle bir bakışla olanaklıdır ya da varolana ilişkin nesneleşme süreci bu anda başlar diyebiliriz. Varolana ilişkin bir uzaklık ya da mesafe kazanma, böyle bir bakışın asıl kalkış noktasıdır. Öyleyse her şey felsefenin, filozofun gündemindedir; yukarıda da belirtildiği gibi, felsefe/filozof her şeye dokunur. Filozofun varolana dokunup onu nesneleştirerek, varolanın belli bir kavramsal yapı altında bilinmesini sağlayarak ve ardından da dilin tümellerine yerleştirerek öne çıkarma, belirgin kılma eylemi; insan (: özne), dünya (: nesne), bilgi (: kalkış noktası ve varış noktası)[10] ilişkisine sürekli olarak bir katkı sağlar. Filozof içerik olarak bu katkıyı sağlarken, üçlü ilişkinin sorgulayıcısı olan ya da olması gereken felsefenin tarihine de eklemlenir.

---

[9] **Doctor subtilis**, Ioannes Duns Scotus'un (1266/1274-1308) öteki adıydı. Ancak insan dünyasındaki inceliklerin farkına varan tüm bilim insanları, tüm filozoflar birer *doctor subtilis*'tir (inceliklere önem veren, ince ince düşünen, ayrıntıları öne çıkaran kişi).

[10] Bilgi hiçbir zaman sıfır noktasında değildir. Öyle ki, çoğun tam bir ayırt edilemezlik içinde o hep vardır. İnsan dünyasında bilgi, ne türden ve ne derecede, hangi niteliksel ve/veya niceliksel değerde olursa olsun, hep vardır; insan bilgiyi sürekli olarak yapılandırır; bilgi bilgiye eklenir.

Bu eklemleniş Türkiye'de önceleri salt aktarımlar biçiminde olmuştur. Filozofların dışdünya-düşünme-dil ilişkilerine ya da insan-dünya-bilgi ilişkilerine değgin olarak yaptığı/yazdığı tarih, belli bir tutum, duruş biçimi ya da duruş noktası olmaksızın yalnızca aktarılmıştır. Felsefe binlerce yıl önce Anadolu'da doğmuş ama kendine özgü, kendisini kendisi yapan niteliklerine, başka coğrafyalara yayılıp kendini kalıcı bir biçimde var ettikten nice sonra yeniden kavuşabilmiştir. Böyle bir saptamaya, "bilgelik"lerin, halk bilgeliğinin varlığını hep sürdürdüğü, kimi Eskiçağ düşünme geleneklerinin Anadolu ve Türk-İslam dünyasında hep varolduğu savıyla karşı çıkılabilir. Ancak, *logos*'un sesi, felsefenin *Geist*'ı (: tin) bir bakıma bu topraklarda yüzyıllar boyu kendini hissettirememiş, yaşama dünyasını çevreleyen kavramlara skolastik[11] bir biçimde dikkat edilmemiş, olsa olsa dünya görüşleri öne çıkmıştır. Oysa daha önce de dile getirildiği gibi, dünyanın belli bir bölgesinde, tekil-tümel gerilimi, özne-nesne gerilimi, dışdünya-düşünme-dil ilişkisi zihinleri sürekli olarak meşgul etmiş ve düşünceler düşüncelere eklemlenmiştir. Bu noktada Türklerde, hemen hemen 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, felsefeye olan ilgi belirmeye, hatta artmaya başlamış; Cumhuriyetle birlikte Türkler, "felsefe öğrencisi", "felsefe okullusu" olarak, felsefi düşünüşün işleyişini keşfetmek üzere yola koyulmuşlardır. Artık, Cumhuriyet'le birlikte bu kültür coğrafyasında başlayan, felsefenin, felsefi söylemin yeni serüvenidir. Bu serüven, ilkin öğrenme-öğretme-aktarma süreçleri olarak kendini göstermiştir. Oysa bir kez daha dikkat çekmekte yarar var: kendi ussal akışı içinde, bir bakıma doğallığı içinde her türlü söylem biçimi, bilimsel, felsefi, sanatsal... Ne derseniz deyin, ilkin araştırma boyutunda başlar; daha sonra öğretim konusu olur. Bizde ise, ötekilerle birlikte felsefi söylem de ilkin öğretim izlekleri olarak başlamış; araştırmalar ancak daha sonra kendini göstermiştir. Bu durumun bize, bir yandan çok büyük bir

[11] "Skolastik" sözcüğü/terimi ne yazık ki kültür dünyamızda genellikle olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Oysa terimin/sözcüğün temel anlamı, "okula ait", "okullu" olmanın yanı sıra, incelikli düşünme becerilerini ya da ayrıntılı usavurma becerilerini imlemektedir. Örneğin, Amerikan üniversitelerine giriş için alınan test burada anımsanabilir: "Scholastic Assessment Test" ya da "Scholastic Aptitude Test".

zaman kazandırdığını söyleyebiliriz. Ancak, olup bitene daha yakından bakınca, olanın felsefeleştirilmesinde, yaşantıların, hatta yaşamın içerdiği gerilimlerin rolü yakından fark edildiğinde, ne denli sıkıntılı bir durumda olduğumuz daha iyi anlaşılacaktır.

Kesintisiz bir biçimde, *philosophia perennis*'e[12] yaraşır bir biçimde felsefi söylemle ilgilenen, bu söylemin sorunsallarını, gerilimlerini yaşamsal-düşünsel eksende; başka bir deyişle kendi doğallığı içinde ele alanlar, hem filozoflar topluluğunun ayrılmaz parçaları, söz sahipleri olmuşlardır hem de içinde bulundukları toplumsal, siyasal, hukuksal, ekonomik yapılanma bütün oluşumuyla herhangi bir yerden ithal edilmediği için, sonunda bu türden kavramlar altında toplanan insansal-toplumsal olaylar/olgular, filozofun çok da uzağına düşmemiştir. Ortaçağı bir düşünün: Farkına varsın ya da varmasın, her sıradan insanı ilgilendiren sorunları, filozof-teolog ya da teolog-filozof gün ışığına çıkarabilmiştir; daha üst boyutta düşünen kişi, toplumun nabzını tutmuştur; sıradan insanın sıkıntılarını da dile getirebilmiştir. Örnek mi? Tanrı kanıtlamaları konusu. Bir süre sonra, bu konuların son derece ciddi antropolojik, ontolojik, epistemolojik sorunları[13] içerdiği keşfedilmiştir. Descartes'ın hiç suya sabuna dokunmuyormuş gibi görünen ya da sanılan düşünceleri nasıl da yaşamın içindedir... Kant'ın sıkıntıları, gerilimleri, günlük yaşamdaki insanın yaşama dünyasındaki duruşunun ardında yer alan gerilimlere ilişkin temel belirlenimleri nasıl da devrimsel dönüşümler yaratmıştır... Avrupa coğrafyasındaki felsefi düşünme iklimi, Ortaçağ manastırının filozof-teologundan ya da teolog-filozofundan Habermas'a, Derrida'ya değin, ağırlıkları, dikkati çektikleri yönler farklı olmakla birlikte, ya kendi doğallığı, doğal duruşu içinde tek insanı kurmaktadır ya da ortak paydayı oluşturacak biçimde yeni toplumsal duruşları, kamusallığı öne çıkarmaktadır. Bu saptamanın fel-

[12] **Philosophia perennis**, kesintisizliği, sürekliliği anlatmak üzere türetilmiştir.

[13] Buradaki sıralama bilinçli olarak yapılmıştır. Yazar, birçok yapıtında ontolojiyi mantıksal olarak antropolojik temellere dayandırdığını ileri sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, *Felsefi Söylem Nedir?* (1991, 1994), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2000; *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998; *Felsefeyi Anlamak Felsefe İle Anlamak* (1995), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001; *Felsefe: Özne-Söylem*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002; *Radyoda Felsefe* (2002), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006.

sefece özeti, tüm belirlemeler, tüm ileri sürüşler, insan-dünya[14] ilişkilerini su yüzüne çıkarmakta; ardından da dönüştürmektedir. *Zoon politikon* bir bakıma her şeyin başlangıç noktası ise, yapılan tüm çözümlemeler önünde sonunda düşünen, anlayan, dile getiren insana ilişkindir; onun özne oluşunun beraberinde getirdiği gerilimlere ilişkindir. Bütün filozofların yaptığı da bu gerilimleri keşfetmek ve keşfedilen gerilimlere ilişkin uygun çözüm yolları bulmaktır. Öyleyse hiçbir filozof salt seyirci konumunda değildir; ancak, örneğin siyasetçiler, iktisatçılar, hukukçular filozofların dışdünyadaki, çevredeki, toplumdaki/kamudaki uzantılarıdır.[15]

Ancak, felsefi bilgi tomarını "işte bu da okullarımızda, üniversitelerimizde olsun" diye ithal ederseniz, yukarıda saptanan bu gerçeğin farkına varamazsınız. Felsefi bilgi hem dışdünya-düşünme-dil ilişkisini keşfeder hem de bu keşifle, insan-dünya-bilgi ilişkisini dönüştürür. Bu altı terim[16] her türlü işleyişin yalın ama alabildiğine kuşatıcı ve işlevsel özetidir; her şey bu altı terimle ve onlar arasındaki çoklu, çoğul ilişkilerde özetlenivermektedir.[17] Bu terimlerle özetleniveren felsefe kavrayışı nasıl elde edilmiştir? Bu yaklaşımda Ortaçağ filozoflarının, kavramları öne çıkaran Kant'ın, Deleuze'ün, Türkiye'den Takiyettin Mengüşoğlu'nun, Macit Gökberk'in, Bedia Akarsu'nun, özellikle de Nermi Uygur'un ve İoanna Kuçuradi'nin büyük payı var. Uluğ Nutku, Tüten Anğ ve Vehbi Hacıkadiroğlu'yla Edebiyat Fakültesi'nin 217 no'lu odasında yapılan tartışmalar ve halen Maltepe Üniversitesi'nde Sevgi İyi ve bir bölümü öğrencim olan genç meslektaşlarımla, Ahu Tunçel'le, Kurtul Gülenç'le, Kaan Özkan'la sürdürdüğümüz çalışmalar... Bu yıl altıncı yılını tamamlayan *Felsefe Söyleşileri* ile üçüncü yılını tamamlayan *Kantin Söyleşileri* sırasında ve *Mal-*

[14] Burada "dünya" yerine toplum terimini de geçerli kılabiliriz. Çünkü insanın dünya ile buluşması, içinde yaşadığı toplum ve/veya kamusal düzen üzerinden olmaktadır.

[15] Dünyayı algılamada kavramların ne denli önemli olduğu bir kez daha anımsanırsa, kavram işçisi olan filozofların; ürettikleri, gün ışığına çıkardıkları kavramlarla insanlar ve toplum/kamu üzerinde nasıl da etkin oldukları daha iyi anlaşılabilir.

[16] Sırasıyla; dışdünya, düşünme, dil; insan, dünya, bilgi terimleri.

[17] Bu belirleme aynı zamanda belli bir "felsefi duruş"a, "felsefe kavrayışı"na işaret etmektedir. Bu satırların yazarı, bu anlayış içinde felsefi söyleme eklemlenmeye çalışmaktadır.

*tepe Felsefe Atölyesi*nde gerçekleştirilen tadına doyum olmayan tartışmalar; isteyen herkesi felsefi düşünmeyle, felsefe eylemiyle buluşturma çabaları... Burada dikkati çeken ve gerçekten önemli olan, İoanna Kuçuradi'nin de sık sık üzerinde durduğu gibi, felsefeyi dört duvarın arasından çıkarma istemidir.

Oysa, 1968 yılında felsefe öğrenimine başlamış biri olarak, 60'lı yıllara ve devamında 70'li, 80'li yıllara baktığımda, şu noktayı da cesaretle dile getirmek gerektiğini düşünüyorum: Önceki yıllarda hocalarımız, çoğun dört duvarın ardında kalmakla yetindiler, belki de devir öyle bir devirdi. Hocalarımızın bir bölümü, yaşamın içinden olanlara kolaylıkla eklemlenecek olan sorunlara pek de dokunmadılar; geleneğin içindeki kuramsal inceliklerle uğraşmayı yeğlediler. Elbette bunlar gerekliydi; ama sorunların zembereği olan gerilimleri daha yakından görmede ve yaşadıklarıyla bütünleştirmede ne durumdaydılar, yanıt vermek gerçekten çok zor. Hepsi felsefenin kalbinin attığı yerlere gitmişlerdi; son derece iyi bir eğitim almışlardı; yazıp çiziyorlardı; ama felsefe çoğun anlaşılmaz kalıyordu! Liselerdeki felsefe eğitimi de hiç mi hiç iyi değildi.

70'li yıllar, belki de bir dönüm noktası ve aynı zamanda bir kırılma noktası. Çünkü liselerde felsefe öğretimi bağlamında Türk-İslam Sentezi doğrultusunda yapılan büyük değişiklik, felsefe bölümlerini, özellikle de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'yle[18], Türkiye Felsefe Kurumu'nu[19] harekete geçirdi. Türkiye artık açık seçik bir biçimde entellektüel bir bölünmüşlük yaşıyordu. Bu saptama yalnızca felsefe için geçerli değildi; sosyolojide, psikolojide, iktisatta ve diğerlerinde de durum böyleydi: Milliyetçi muhafazakâr olanlarla öyle olmayanlar

[18] Dr. Tüten Anğ, "Felsefeye Başlangıç ve Düşündürdükleri", *Felsefe Arkivi*, Sayı: 20, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976, ss. 143-146.

[19] Daha sonraki yıllarda yapılan ve kurumsallaşması gittikçe artan çalışmaların bir öncüsü olarak Türkiye Felsefe Kurumu'nun Seminerlerini anabiliriz. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Felsefe Kurumu Seminerleri: I. Günümüzün Sorunları, II. Türkiye'de Felsefe Eğitimi, III. Türkiye'de Tarih Eğitimi*, Hazırlayanlar: İoanna Kuçuradi-Mete Tunçay, Felsefe Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977. Bu çalışmalar daha sonrasında gelenekselleşti ve çeşitli vesilelerle felsefeye ilişkin, felsefenin "görünümleri"ne ilişkin araştırmalar vb. türden çalışmalar yapıldı.

gitgide birbirinden daha belirgin çizgilerle ayrılıyordu. Üniversiteye 40'lı yıllardan beri uygulanan şiddet[20], bu bölünmüşlük niteliğini gittikçe keskinleştiriyordu.[21] Yaşanan sıkıntıların özellikle olgu-kavram ya da kavram-olgu ilişkisi üzerinde yoğunlaşan ya da yoğunlaşması beklenen felsefe bölümlerine ve felsefe kültürüne etkileri üzerinde ayrıca durmak gerekiyor. Ancak, şimdilik şu kadarı söylenebilir: Yapılan işin, felsefi uğraşın ardındaki felsefi duruşun antropolojik, ontolojik, epistemolojik yönlerinin hesabını vermeksizin, birkaç istisna dışında, salt tarafgirlik ya da salt aktarmacılık tutumu içinde ortaya çıkan ürünler.

Bu saptamanın dışında başka bir saptama daha yapılabilir: Kimin ne yaptığıyla ilgilenmeme, yok sayma; meslektaşlararası iletişimsizlik ya da yalnızca ideolojik olarak karşı çıkmak; başka bir anlatımla, salt ideolojik olanın yandaşı olmak üzere yapılan çalışmalara ilgi duyma; böyle bir tutuma, yapılan çalışmalara ideolojik olarak karşı çıkmaya "olumsuz ilgi" diyebiliriz sanırım. Sıralanan tutumların sonuçlarından biri de şu olmuştur: Kaleme alınan felsefe yazılarında Türkçe kaynaklara, felsefe yazınına (: literatürüne) yer vermeme konusunda neredeyse ortak bir tavır sergileme... Konuyu daha da derinleştirmek olanaklı; ancak, *in muros* için şimdilik bu kadarının yeterli olduğunu söyleyebiliriz.

Ex muros'a gelince; okur yazarların, diğer meslektaşların özellikle son zamanlarda felsefeye değerbilir bir anlayış içinde yaklaştıklarının farkındayım. Ancak, nasıl ki eğitim konusunda herkes ama herkes konuşuyor; felsefede de durum öyle. Kimi okur yazarlar, felsefi bilgilerinin sınırlarını zorlayarak, neredeyse "sanal" bir felsefe ortamı yaratıyorlar; çoğun felsefe olanla felsefe olmayanı birbirine karıştırıyorlar. Bu satırları okuyanlar sorabilirler: "Ölçütünüz ya da ölçütleriniz nedir bu bağlamda?" Ölçütüm

[20] Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki "kadrosuzlaştırma" eylemi. Bu dönemde; Niyazi Berkes (Felsefe/Sosyoloji), Mediha Esenel (Berkes) (Sosyoloji), Behice Boran (Sosyoloji), Pertev Naili Boratav (Halkbilim), Muzaffer Şerif (Psikoloji) Ankara'daki "Cadı Kazanı"nın kurbanları oldular. Takiyettin Mengüşoğlu da 1960'tan sonraki "147'ler" içindeydi.

[21] 1960 sonrası "147'ler olayı", Takiyettin Mengüşoğlu da "147'ler" içindeydi. 12 Mart 1971'in getirdiği sıkıntılar ve sonunda 12 Eylül 1980'in daha yaygın ve köktenci tutumu: "1402'ler" diye tarihe geçen olay. Felsefe dünyası son ikisinden doğrudan etkilenmedi; ancak, dolaylı etkiler de mercek altına alınmayı bekliyor.

şu: filozof; dışdünya-düşünme-dil ilişkilerine odaklanan, yoğunlaşan bir kişi olduğuna göre ve yaşama dünyasında bu ilişkiler sayılamayacak kadar çok ve farklı kompozisyonlarda gerçekleştiğine göre, yöneldiği tüm ilişki ağlarının hesabını vermek zorundadır. İşte felsefe adı altında yapılmayan çoğu zaman da bu; en başta da söylediğim gibi, felsefe neredeyse bir süs aracı gibi görülüyor; birçok kişi bu terimi gelişigüzel, hatta sorumsuzca kullanıyor! Oysa felsefi düşünme anlık esintilerle gerçekleştirilebilecek bir edim değil; filozof ya da felsefeci kavramlarının hesabını incelikli olarak vermek durumundadır. Filozoflaşan her insan böyle bir çabaya girer: kavramlar üzerinde, bir başka deyişle sınırlar üzerinde düşünür;[22] olup bitene ilişkin bir mesafe kazanır; bütünü ayrıştırır; bir şeyi, bir olup biteni kendisi yapanın/yapanların ne/neler olduğunu sürekli olarak gündeminde tutar.

Genel olarak insanlara gelince: Ne yapsınlar; yaşayıp gidiyorlar; iş bulurlarsa çalışıyorlar; hafta sonu pikniğe gidiyorlar; eve dönüp yeni aile reisinin karşısına oturup kendilerini sanal ortamın çekiciliğine kaptırıyorlar; sofistike (!) "futbol muhabbetleri"ni dinleyerek varolmaya çalışıyorlar (!); seçkin (!) sanatçı yaşamlarına tanık oluyorlar; cep telefonuyla dünyaya uzanmanın keyfini sürüyorlar! Bu insanlar aynı zamanda her türlü yozlaşmayla boğuşuyorlar ve bunu çoğun "yazgı" olarak değerlendiriyorlar; çünkü bilginin ve özellikle de felsefi değer bilgisinin; zihinlerini, bakış biçimlerini keskinleştiren felsefe bilgisinin henüz çok ama çok uzağındalar! Bu insanların çoğu, yaşamlarını her gün biraz daha kuşatan zorlukların üstesinden yerele sığınmakla gelebiliyorlar; küreselin daha da kışkırttığı teknolojinin salt kullanıcısı olurken; yerelin, geleneğin, törenin kendilerinden beklediği davranış biçimlerine daha yoğun bir biçimde gömülüyorlar. Bu arada üzerinde hiç ama hiç durmadıkları, kendilerinin toplumla, özellikle de kamuyla yaşadıkları gerilimin sorgulanması ve olası çözüm yollarının bulunması durumunda üstlenecekleri yükümlülükler ve sorumluluklardır.

---

[22] Kavramlar algılamanın sınırlarını çizer; şöyle de diyebiliriz: kavramına sahip olduğunuz kadarını algılarsınız ya da kavramınız kadar algılarsınız.

Türkiye'de, İstanbul'da, sınırları iyice belirsizleşmiş bu kentte, bir üniversitede felsefeci olarak her şeye keskince bakmaya çalışan biri olarak, herkesin kapısının önünü temizlemek –hatta kapısının önünü temizlemeyenleri de görmek ve eleştirmek üzere harekete geçmek– yerine, yaşamı bilinçli ya da bilinçsiz daha olumsuz hale getirmeye çalıştığına tanık oluyorum. İnsanlarımızın çok büyük bir bölümü salt içgüdüleriyle yaşıyor; biyolojik yaşam her türlü teknolojiyle sürüp gidiyor; örneğin cep telefonu biyolojik yaşamların daha da güçlenmesine, aslında yozlaşmaya yardım ediyor. Tam da bu noktada teknolojinin amacının/niyetinin olmadığını bir kez daha anımsamalıyız; niyet ya da amaç yalnızca biz insanlara özgü!

Burada ileri sürülenleri kanıtlayacak pek çok örnek var. Son yıllarda benim ilgimi en çok çeken, Türkiye'de toplumun bir türlü kamuya dönüş(e)memesi, kamusal olana direnmesi olduğu için size şu ilginç örneği vermekle yetineceğim: Kapısının önünde deterjanla kilim-halı yıkayarak yolun kayganlaşmasına ve trafikteki araçların kaza yapmalarına neden olan kadınların insanı gülümseten saflık dolu tepkileri hepimizi, özellikle felsefecileri derin derin düşündürüyor. "Ama biz kötü bir şey yapmıyorduk ki, sadece kilimlerimizi, halılarımızı yıkıyorduk!" Sahne gerçekten traji-komik; polis, yıkanmış halı avına çıkıyor; tüm kadınlar şaşkın bakışlarıyla "biz ne suç işledik ki?" diyorlar. İşte kendi "özeli"ne gömülmüş yaşamlar! Kendisiyle kendisi olmayan arasına mesafe koyamayan; özelin sınırlarının dışına çıkamayan, kamusal olanı fark edemeyen insanların ortasında felsefece bakıldığında ("keskin bakış"la yöneldiğimizde) görülecek ne çok şey var! "Minerva'nın baykuşu" olarak her şeye uzanıyorsunuz; biyolojik yaşamın yapısını her türlü yaldızına karşın görüyor, anlıyor, yorumluyor ve biraz daha güçlüyseniz belki de rahatsız ediyorsunuz ya da yerinden ediyorsunuz. O zaman da bu eyleminizin sonuçlarına katlanın: Felsefeci ya da filozof olarak sizden komşularınız da, işyerinizdeki yöneticileriniz ya da diğer çalışanlar da pek hoşlanmıyorlar. Erginleşmemiş toplum sizi "filozof"/felsefeci yapıyor ama "filozof"/felsefeci olarak böyle bir toplumda yaşamak da pek zor! Erdemlerinizi keşfedenlerin de onayıyla belki yöne-

tici, karar verici olabilirsiniz! Ne dersiniz? Olabilir mi? Kim rahatı bozulsun ister? Herkes *flatus vocis* ya da boş bir retorik olarak Sokrates'i sever; ama Sokrates'i gerçekten yaşatmak istemez. Sahi Sokrates'i insanlar ya da bilgiye "tahammülü" olmayan, yerel inançlarına, dogmalarına gömülmüş insanlar öldürmedi mi?

KAYNAKÇA:

- ANĞ, Tüten (1976) "Felsefeye Başlangıç ve Düşündürdükleri", *Felsefe Arkivi*, sayı: 20, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

- DE LE BOÉTIE, Etienne (1995) *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara: İmge Yayınevi.

- ERHAT, Azra (1972) *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- *Felsefe Kurumu Seminerleri: I. Günümüzün Sorunları II. Türkiye'de Felsefe Eğitimi III. Türkiye'de Tarih Eğitimi* (1977) haz. İoanna Kuçuradi-Mete Tunçay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- KAYNARDAĞ, Arslan (2000) "Bedia Akarsu ile Söyleşi", *Bedia Akarsu Armağanı*, haz. Betül Çotuksöken-Doğan Özlem, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- UYGUR, Nermi (1963) *Dünyagörüşü*, İstanbul: Elif Kitabevi.

Felsefe Korkusundan Felsefe Sevgisine...

Yusuf ÇOTUKSÖKEN*

BİR AÇIKLAMA: Bu yazı felsefe okuru olmaya çalışan bir kimsenin bu alandaki kendine özgü düşünceleri olarak okunursa, yazarına haksızlık yapılmamış olur.

Felsefe okurları üzerine gözlemler

Toplum olarak felsefeyi pek sevmesek de, felsefeden korksak da yeri geldiğinde "felsefe yapma"ya pek meraklıyızdır. En sıradan, önemsiz konulardan başlayarak dünyayı ilgilendiren ciddi konulara kadar, sorulsun sorulmasın, hemen her konuda görüş bildirmeye bayılırız. Sanırsınız ki söz konusu alanda büyük araştırmalar yapmışızdır. İleri sürdüğümüz görüşler, önerdiğimiz çözümler, yaptığımız karşılaştırmalar, sanki bizi alanın uzmanı konumuna getirmektedir... Felsefe ile felsefe yapmanın iki ayrı şey olduğunu hepimiz biliriz.

Türkiye'de özellikle Cumhuriyet'ten sonra felsefede önemli gelişmeler olduğunu söyleyebiliriz. Üniversitelerde felsefe bölümleri açıldı, özellikle Batı dünyasından biraz gelişigüzel de olsa felsefe çevirileri yapıldı, felsefecilerimiz ve filozoflarımız öz-

* Öğr. Gör. Yusuf Çotuksöken, Maltepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

gün yapıtlar ortaya koydular. Peki soralım: Türkiye'de felsefeyle ilgilenen insan sayısı kaçtır acaba bileniniz var mı? Ben söyleyeyim: Birkaç bini geçmez. Nereden mi biliyorum? Uzunca bir süreden beri felsefecilerle birlikteyim. Türkiye'deki üniversitelerin pek azında felsefe bölümü vardır. Felsefe kitapları, en seyrek basılan ve az satan kitaplar arasında yer alır. Felsefe toplantılarına gidenlerin sayısı 30-40'ı geçmez. Felsefe dergileri beş onu geçmez. Bunların büyükçe bir bölümü de üniversitelerce yayımlanır. Diyeceksiniz ki, bütün dünyada bu böyle... Belki...

Tam da bu noktada bir ayırım yapmak gerekir: Felsefeyle ilgilenenlerle felsefe okurlarını birbirinden ayırmak istiyorum. Felsefe okurları felsefeyle ilgilenenlere oranla daha az sayıdadır ama tutarlı, sürekli, sorumludurlar. Felsefeyle ilgilenenler, felsefeyle çok sıkı bağlar içinde değildir; gevşek bir ilgileri vardır. Kolaylıkla bu ilgilerini bir yana bırakabilirler. Felsefe okuruna gelince: Doğrusunu isterseniz, Türkiye'de bir avuç felsefe okuru vardır dersem, abarttığımı sanmayın. 70 milyonluk bir ülkede birkaç milyon felsefe okuru bulacağınızı zannediyorsanız aldanıyorsunuz. Birkaç bini geçmez...

Gelelim felsefeye yaklaşım biçimimize. Toplum olarak felsefeye soğuk davranıyoruz. Felsefeyi pek sevmiyoruz. Felsefeden korkuyoruz dersem belki daha doğru olacak. Gerçekten de üzerinde durulmaya değer bir konu: Türkiye'de (belki dünyada da) felsefe, korkulan; bu nedenle de uzak durulan bilgi alanlarından biridir. Bizim üniversite yıllarımızda felsefe, psikoloji gibi bölümleri tercih edenlere pek de iyi gözle bakmazlardı. Bu alandaki bilgisizliğimize önyargılarımız da eşlik ediyordu, yaygın sayılabilecek görüşe göre, çok düşündüklerinden olacak normal insan değillerdi; bir tür potansiyel deli sayılırlardı. Psikologların da onlardan pek bir farkı yoktu ya... Onlara da potansiyel akıl hastası gözüyle bakılırdı...

Gerçekten de felsefeden korkmamızın temelinde neler yatıyor dersiniz? Felsefenin anlaşılmaz, bulanık, akıl ermez bir bilgi alanı olması mı? Bize felsefe diye sunulan kitapların içeriğinin düzensizliği, dilinin karmaşıklığı mı? Bu konuda birbirimizi anlaşılmaz biçimde etkilemiş olmamız mı? Toplum olarak düşünme

tembeli oluşumuz mu? Sorunlar harmanında düşünmenin getireceği rahatsızlıklardan çekinmemiz mi? Bir felsefe geleneğimizin bulunmayışından mı? Felsefecilerle felsefeyle ilgilenenler ve felsefe okurları arasında uçurum bulunmasından mı? Yoksa, bu soruların tümü mü?

Öyle ki: "Niçin felsefeden korkuyoruz?" sorusunu sormaktan bile korkarız. Çünkü felsefe bize özellikle de ortaöğretim kurumlarında, birtakım felsefe kavramlarıyla donatılmış, anlaşılması güç metinlerin (filozof metinlerinin) ezberletilmesinden ibaret sayılıyordu. En azından biz böyle bir deneyden geçtik/geçirildik. Yıllar geçtikten sonra liselerde okutulan felsefe kitaplarını arada bir karıştırıyorum. Siz de bir inceleyin lütfen. Siz de korkacaksınız, benim gibi. Biçimsel sevimsizliğinin yanı sıra felsefe tarihi anlayışına uygun, silme metinlerle dolu bir kitap formatıyla karşı karşıyasınız. Kendinize sormadan edemezsiniz: Ben bu bilgileri öğrenmekle, pardon ezberlemekle ne kazanacağım, geçer not alıp bir üst sınıfa devam etmenin dışında.

Aslına bakarsanız bizim felsefe korkumuz, düşünmekten korkmamızdan kaynaklanmaktadır. Bu da hiç küçümseyemeyeceğimiz bir veri. Evet, bizde düşünme geleneği olmadığı için, düşünmeyi gerektiren konular, aynı zamanda korkmamıza da yol açıyor. Diyeceksiniz ki, her gün gazetelerde 600'ün üstünde köşeyazısı yayımlanıyor. Bunlar düşünmeden mi yazıyorlar? Bizim eğitim dizgemiz insanımızı düşünmeye yönlendirmiyor, birtakım bilgileri yığıyor genç zihinlere sadece... Dün öyleydi, bugün de öyle...

Felsefe korkumuzdan ötürü çok şey yitirdiğimizi söyleyebiliriz. Bir defa kendimizi tanıma yolunda "Ben kimim?" sorusunu sorup yüreklice yanıtlama becerisini kazanamadık. Dünya sorunları karşısında önce bilgilenme, ardından olup bitenlerin farkında olma, son aşamada da çözümleyici bir tutumla belli bir duruş kazanma becerisini gösteremedik. Böylece güdülmeye layık olduk.

Felsefe korkumuzdan yararlananlar çoktur. Başta yöneticiler... Toplumların en iyi yönetilme biçimi, ilke olarak halkın bilerek yeterince bilgilendirilmemesini öngörmektedir. Halk ne kadar bilgisizse, düşünmeye o kadar az zaman ayıracaktır. Düşünüp de

yönetimi sıkıntıya sokacak durumlar yaratması, yönetimin temel felsefesine aykırı düşmektedir. "Siz canınızı sıkmayın, biz sizin yerinize her şeyi yaparız" diye düşünen, düşünmekle yetinmeyip bunu dile getiren bir yöneticinin amacını anlamak çok zor olmasa gerek.

Şöyle bir deneme yapabilirsiniz: Sokağa çıkın, önünüze gelen insanlara felsefe nedir? diye sorun. Bakalım kaçından şöyle doyurucu tanım örneği alabileceksiniz? Hemen hemen hiç... Her şeyden önce, beklenmedik bir anda burnumuza sokulan mikrofona konuşmak ya da birinin sorusuyla karşılaşmak hiç mi hiç hoşumuza gitmez. Ya konuşmayı reddederiz ya da birtakım düşünce kırıntıları ortaya koyarız. Bunlar arasında kimi doğru bilgi içerikleri de olabilir.

Gelin görün ki kimi durumlarda felsefe sözcüğünü kullanmaktan da kendimizi alamayız. "Benim hayat felsefeme göre...", "Kuruluş felsefemiz..." diye başlayan pek çok söz dinlemişsinizdir. Felsefenin ne olduğunu kesinkes bilmeyen, belki bu bilmezlikten ötürü felsefeden korkanlar yeri geldiğinde rahatlıkla felsefe sözcüğüne yer verirler konuşmalarında. Çünkü bu sözcüğün bize (konuşana) özel bir konum sağladığını düşünürüz.

Felsefe alanındaki kısırlığımız ve bilgisizliğimiz yanında felsefe yapanlara karşı tutumuz da ilginçtir: Felsefe yapanlar, felsefeyle uğraşanlar toplumun gözünde genellikle halktan kopuk, fildişi kulesinde halkın ulaşamayacağı düşünceler üreten, burnu büyük, keçisakallı, pipo tüttüren, anlaşılmaz kavramlarla, uçuk yorumlar üreten kimseler olarak canlandırılır. Bundaki bütün suç (!) insanlarımızda mı? Hiç mi felsefecilerin sorumluluğu yok bunda? O, burnundan kıl aldırmayan felsefe yaparlara göre biz, felsefeyle ilgilenmediğimiz için, sevgi ve saygıya layık olmayan insanlar değil miyiz? Felsefeciler güncel deyişle beyaz Türklerdi, felsefeden çakmayanlarsa kara Türkler...

Bir itirafta bulunacağım: Lise yaşamımda felsefe ve psikolojiden çok çektim. Hiç sevmediğim, nefret ettiğim, dahası en korktuğum derslerden biriydi özellikle felsefe... Edebiyata yatkın olan bir öğrencinin felsefeden korkması, ne korkması, nefret etmesi olacak gibi değildi. Yıllar sonra öğrenecektim felsefe ile edebiya-

tın birbirini besleyen iki gür kaynak olduğunu...

Felsefeyle tanışmam üniversite sıralarına rastlar: Özellikle Selahattin Hilâv'ın kitaplarını öncelikle okumaya çalıştık; pek de anlamayarak çoğu bilgileri. Olsun, ileride bilgimiz arttıkça daha çok anlayabilirdik. Nermi Uygur Hoca'nın derslerini dinleyip kitaplarından dil ve edebiyat ürünü tadı devşirerek ufkumuz biraz açıldı. İoanna Kuçuradi'nin sanata ve etiğe yaklaşımlarıyla kendi bildiklerimiz arasında bağlantılar kurmaya çalıştık. Büyük sevgiler, büyük nefretlerden doğarmış. Felsefeden nefretim felsefeyi sakınmalı bir biçimde anlamaya ve biraz biraz sevmeye doğru yön değiştirdi. Özellikle ansiklopedi türü yayınlarda çalışırken felsefeyle daha yakından ilgilenme fırsatı buldum. Korkum geçti mi dersiniz. Ne gezer... Felsefeden dün korktuğum gibi bugün de korkuyorum. Ama dünkü korkma nedenlerimle bugünküler doğal olarak aynı değil.

Şimdi son olarak şunu yanıtlayalım: İyi bir felsefe okuru nasıl olunur? Felsefe okurlarının tümünün üniversite öğrenimi görme olanakları olmadığına göre ne yapılabilir? Bu konuda eski bir yöntem önermek istiyorum: usta-çırak yöntemini. Türkiye'de felsefe yapanlar arasında kendinize en yakın olanını seçmeniz çok zor olmayacaktır. Bu aşamada bu seçimden sonra onun çıraklığına soyunmak, onun çizdiği okuma programını izlemek, günün 24 saati felsefe okuru olmak... Kısaca felsefenin ipine sarılmak.

Felsefe yapanlar üzerine

Türkiye'de felsefe okurlarının yanı sıra, sayıları az da olsa felsefe yapanlar da vardır, doğallıkla. Bu felsefe yapanları da ikiye ayırabiliriz: akademisyen felsefeciler, amatör felsefe incelemecileri. Akademisyenler (bunlardan kimilerini filozof olarak betimleyebiliriz) çokluk üniversitelerin felsefe bölümlerinde hem öğreticilik yaparlar hem de felsefe araştırmaları. Akademisyenler de (pek akademik olmayacak ama) kendi içlerinde, yaklaşımları bakımından değişik biçimlerde öbeklenebilir. Kimi felsefeciler laik felsefeciler kimileri de dinci felsefeciler olarak bölümlenebilir. (Bazen laik, bazen dinci geçinen felsefecilerimizin olduğunu da unutmayalım. Onlar rüzgârgülü gibidirler. En tehlikelileri bunlardır

kanımca.) Bu arada bir gözlemimi de söylemekten çekinmeyeceğim: Son dönemde laik felsefecilerin sayıları giderek azalırken, dinci felsefecilerin sayısında belirgin bir artma görülüyor. Kimi felsefecilerimiz dinle buluşup/barışıp hidayete mi erdi dersiniz? Örnek istiyorsunuz galiba. Ben sadece bunları anlama/bilme yolunu söyleyeceğim: Önce yaşayan felsefecilerin bir listesini hazırlayın. Kitaplarının içeriğine bir göz atın. Hangi dergi ve gazetelerde yazıyorlar? Hangi tv'lerde hangi programları düzenliyorlar, hangi programlara çıkıyorlar? Felsefeyi özerk bir alan olarak mı algılıyorlar, yoksa felsefeyi (özellikle etiği) dinle özdeşleştirmeye mi çalışıyorlar? Kutsal kitaplara (tektanrılı dinlerin kitaplarına) gönderme yapmalarının arkasındaki niyetleri ne ola ki? Bunlara dikkatlice bakın derim. Ha şunu da unutmayın, artık Türkiye'de dinbilim (ilahiyat) çıkışlılar da felsefeyle yakından ilgileniyorlar, dinsel kavramların felsefi içeriklerini araştırmaya, dine ve tanrıya özel bir yer ayıran dindar filozofların yapıtlarını çevirmeye çaba harcıyorlar. (Bu eğilimdeki felsefecilerin –bunlara felsefeci denilebilir mi, kuşkuluyum– üniversitelerde palazlanmasına ve alanı ele geçirmelerine göz yuman, olanak sağlayan, sonradan orada burada pişman olduğunu söyleyen laik felsefecilerimiz, günah çıkarmakla kendilerini bağışlatmış olacaklar mı dersiniz?)

Durum böyleyken, Türkiye'nin felsefeye gereksinmesi var mı diye sorsam, felsefeciler ayağa kalkar mı acaba? Kalkmalıdır herhalde. Böyle saçma bir soru mu olurmuş. Peki o zaman felsefecilerimiz de şu sorularıma yanıt versinler. Biraz bilgim olduğu için söyleyebilirim: Türkiye'de 25 kadar felsefe bölümü var; birkaç yüz felsefecimiz, birkaç büyükçe rafı doldurabilecek felsefe yayını yaptılar. Dergiler çıkardılar, seminerler/kurultaylar/söyleşiler düzenliyorlar... Hepsini olumluyorum.

Ama...

Felsefenin ne olduğunu yoğun felsefe terimleri kullanmadan yalınlaştırılmış bir söylemle insanımıza anlatabildik mi? Piyasada ve kitaplıklarda gördüğümüz felsefeye giriş kitaplarından kaçı, halkımızın felsefe birikimine gerçekten katkıda bulunmaktadır? Felsefe terimlerini Türkçeleştirmede hangi aşamadayız? Türkçeleri varken/yerleşmişken ısrarla yabancı kökenli felsefe terim-

leriyle söylemlerini kurmaları uygun mu? Felsefe gerçekten de kimi felsefecilerin dediği gibi anlaşılmaz mı, anlaşılması kimi özel donanımlı kimselere özgü bir bilgi alanı mı?

Felsefecilerin çoğunda (isterseniz pek azında da diyebilirim) şöyle bir kanı var: Felsefeyi herkesin anlaması gerekmez. Felsefe özel çaba gerektiren bir alandır. Yoğun bir düşünme eğitimini gerektirir. Disiplin, felsefe eğitiminin temelidir. İyi bir felsefe tarihi öğrenmeden felsefe eğitimi yapılmış olmaz. Felsefe, düşünmeye vakti olan, dünyayı sıradan insanlar gibi değil de varolanlar arasındaki ilişkileri algılamaya ve çözümlemeye yarayan bir etkinlik olarak düşünen az sayıda insanın işidir. Bu bir bakıma felsefe yapanları yüceltme, felsefeyle ilgilenmeyen geniş kitleyi küçümseme anlamı taşımıyor mu? Bu anlayış bugün de geçerli mi? Ne dersiniz?

Türkiye'de bir felsefe geleneği oluştuğunu ileri sürmek biraz zor gibi geliyor. Çok iyi niyetli çalışmalar (ve çalışanlar) var. Ama yeterli değil. Bakın özgün felsefe yapıtlarımız bir elin parmaklarını geçmiyor. Dünya felsefesinin temel yapıtlarını dilimize kazandırmakta yaya kaldık. (Türkiye Felsefe Kurumu'nun çalışmalarını hep saygıyla anmışımdır.) Her bir felsefecimiz Batı'daki/dünyadaki değişik bir felsefe akımının (filozofunun) Türkiye temsilcisi gibi çalışmalar yapıyor. Bunların yanı sıra felsefeyi ansiklopedik bilgi yığını olarak gören felsefecilerimiz de yok mu?

Eğitim Bakanlığımızın, felsefe dersini lise programlarına yeniçerilerin kazanı gibi bir koyup bir kaldırmasına, ikide bir felsefe programını değiştirmesine felsefecilerimizin tepkisi yeterince güçlü çıkmıyor. Felsefecilerimiz felsefenin ortaöğretimde de eğitim konusu yapılacak temel disiplinlerden biri olması gerektiği konusunda yeterince ikna edici olamıyorlar mı acaba?

Yakından ilgili felsefe okurları için, felsefe yapanlar çok önemli. Ama artık, şu iki konu daha ciddi ve sıklıkla ele alınmak durumunda: Türkiye'de felsefenin gelişimi ve felsefi düşünce üretmenin koşullarıyla, felsefe eğitiminin (Hilmi Yavuz'un dediği gibi, *Zaman*, 07.09.2003) Türkiye'nin yapısına, koşullarına, beklentilerine uygun olarak kendine özgü bir modeli olması. Buna şunu da ekleyebiliriz: Nedense felsefe denilince Batı'ya gönder-

me yapılıyor, ne alınacaksa Batı'dan aktarılmaya çalışılıyor. Peki gelişmiş dünyanın Batı dışında dün ve bugün –bilgelik olarak nitelendirilse bile bunlar– felsefe üreten ülkeleri yok mu? Onlardan beslenme yolları niçin aranmıyor ki?...

FELSEFE OKURLARINDAN MERAKLI OLANLAR İÇİN KAYNAKÇA:

- Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (1974), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998.

- Ahmet Cevizci, *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Babil Yayınları, 2003.

- Betül Çotuksöken, *Felsefi Söylem Nedir?* (1991, 1994), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2000.

- Betül Çotuksöken, *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yayınları, 1998.

- Betül Çotuksöken, *Radyoda Felsefe* (2002), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2006.

- *Felsefe Söyleşileri I-II*, Hazırlayan: Betül Çotuksöken, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2003.

- Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (1961), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.

- Selahattin Hilâv, *100 Soruda Felsefe El Kitabı* (1970), İstanbul: Koçbank Yayınları, 2003.

- İoanna Kuçuradi, *Etik* (1977), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999.

- Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (1958), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

- Nermi Uygur, *Türk Felsefesinin Boyutları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

- *Türkiye Felsefe Yayınları Kaynakçası 1928-1999*, Hazırlayanlar: Faruk Akyol-Sanem Yazıcıoğlu Öge, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2000.

Felsefî Bilgi ve Felsefî Bakış Üzerine...

Doç. Dr. İsmail H. DEMİRDÖVEN*

"*Yüksel* ki yerin bu yer değildir
Dünyaya gelmek hüner değildir"
Nâmık Kemâl

Birçoğumuz televizyondan futbol oyunu izleriz. Geçenlerde bir oyun izlerken daha önce dikkatimi çekmiş ve kafamı kurcalamış olan, ama neden öyle olduğunu bir türlü açıklayamadığım bir durum birden aydınlanıverdi:

Orta alanda ayağına topu alan oyuncu, her zaman ileriye daha rahat gidilebilecek sol ya da sağ yan köşelerde ("kanatlarda") duran ve topun kendisine gelmesini bekleyen bir başka oyuncuyu *görüp* de topu ona atamıyor. Bu durumu, hemen her bir farklı takımın oyununda, her bir farklı oyuncu için gözlemlemek olanaklı. Oyuncuların bunu yapamamasının psikolojik ve futbolda çok sık kullanılan deyişle, "taktiksel" nedenlerini şimdilik bir yana koyalım.

Topu, yan köşelerde top bekleyen oyuncuya atamayan orta alan oyuncularının, bunun hemen arkasından biz izleyicilerden nasıl çeşitli sözlü tepkiler aldıklarını bilirsiniz. Böyle durumların her birinde o oyuncuyu en azından "beceriksiz" olduğunu ya da "kafasının çalışmadığı"nı söyleyerek suçlarız.

* Doç. Dr. İsmail H. Demirdöven, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

*

Her futbol oyunu izleyişimde bu durumun sürekliliği bana, "beceriksiz" ya da "kafası çalışmayan" bu kadar çok oyuncu olamayacağını düşündürür oldu. Ama bu doğru ise, o zaman bu durum nasıl açıklanabilirdi?..

Biz televizyon izleyicileri oyunları genellikle yüksek yerlere konmuş olan televizyon kameralarının gözünden izlemekteyiz. Yani biz televizyon izleyicileri maçları *geniş açı*dan görüyoruz ve değerlendirmelerimizi ona göre yapıyoruz. Bunun, stadyumlarda oturarak maç izleyenler için de geçerli olduğunu düşünebiliriz. Böylece bizler oyunun olabildiğince *bütünü*nü görme olanağını elde etmiş oluyoruz.

Topu ayağına alan orta alan oyuncusunun konumu itibariyle düz alandaki görüş açısı ise son derece dar. Sanırım bu nedenle oyuncu ancak görüş açısı elverdiği ölçüde alanı ve diğer oyuncuların durumunu görebilmektedir.

Bu görme güçlüğüne rağmen, yan köşelerdeki oyunculara orta alandan topu isabetli biçimde atabilenlerin "iyi" oyuncu sayıldığına da bu arada dikkat çekmek gerekir.

*

Felsefecilere, günümüzde özellikle de yaşamda her şeyin bir işe yaraması gerektiğini düşünenlerin ve her tür etkinliğin en kısa sürede ürününü görmek isteyenlerin sık sordukları sorulardan birisi, *Felsefenin ne işe yaradığı* sorusudur.

Bu soruya doyurucu bir yanıt verebilmek için öncelikle, Felsefeden ne anladığımızı açıklığa kavuşturmamız gerekir. Bir şeyin bir işe yaramasının ne demek olduğu sorusu ise daha sonra sorulabilecek bir sorudur.

Felsefe uzun zaman bir çeşit "masa başı" etkinliği olarak anlaşılmış ve onun böyle olduğu kafalara yerleşmiştir. Öyle ki, felsefenin böyle anlaşılması, tarih içinde toplumsal ve kültürel bazı nesnel koşullarla birleştiğinde; felsefenin *öznel* ve *göreli* olduğu düşüncesi de buna eklenmiştir.

Bu düşünce, felsefeyi özellikle "vahiy dinleri" ya da "semavî dinler" denen dinlere yaklaştırmış; giderek felsefe ile din arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. "Felsefe" dendiğinde din, "din"

dendiğinde felsefe akla gelir olmuş, felsefî bilgi ile dini inancın özdeşleşmesine bir yol açılmıştır. Zaman zaman kullanıldığına şahit olduğumuz "felsefî inanç" kavramından, çoğu zaman "dini inanç"ın anlaşıldığına burada dikkat çekmek isterim.

Bu anlayış bütün dünyada olduğu gibi bizde de (en azından İlâhiyat Fakültelerinde) varlığını sürdüregelmiştir.

Aslında "masa başı" etkinliğini küçümseyip ona önyargıyla yaklaşmamak gerek. Çünkü düşünmek ve sadece yazı dili değil, çeşitli türden diller kullanarak okunabilecek ürünler ("metinler") oluşturmak bir parçasıdır felsefe etkinliğinin. Burada yeri gelmişken belirtilmesi gerekir ki, felsefe, kendisi bir tür dil olabilen her şeyle yapılabilir. Örneğin sanatın resim, heykel veya sinema gibi dallarının felsefe yapmaya uygun olduğunu düşünmekteyim. Bunun önemli önkoşulu, bu dillerin alfabesini iyi bilmektir.

Tartışma, felsefenin bir "masa başı" etkinliği olup olmadığında değil, onun öznel ve göreli olup olmadığındadır.

Batı Ortaçağından sonraki dönemin; genel olarak söylendiğinde, bir bakıma, filozofların felsefenin çeşitli alanlarında yapmış oldukları çalışmalarla onun *bir tür bilgi* olduğunun bir biçimde gösterildiği dönem olduğu söylenebilir.

Bilindiği ve söylendiği gibi bilgi, çeşitli türden olabilen varolanlara ilişkindir. Bu nedenle, bilgiyi de türlere ayırabiliyoruz ve böylece bilgi ile o bilginin nesnesi (bilginin ait olduğu "varolan") arasında koparılamaz bir ilgi olduğunu söyleyebiliyoruz.

Bilgi türlerinden en popüler olanı ve ilk akla geleni "bilimsel" bilgidir. Bilimsel bilgi karşımıza *açıklama* olarak çıkar. Örneğin bu yazının başında verilen örnekte *gerçek olarak varolan* bir durumdan (bu durumda varolan bir sorundan) hareket edilmekte ve bu sorunun yanıtı olabilecek bir varsayım ortaya konmaktadır. Bu varsayımın kanıtlandığını farz edersek, o zaman bu varsayım karşımıza bir açıklama olarak çıkar. Ancak ,bu yazının başında kullanılan örnek burada bilimsel bilgiye bir örnek olsun diye değil, "felsefî bakış" kavramını anlatabilmek amacıyla (bu bakışa bir analog olarak) kullanılmıştır.

"Felsefî bilgi" ise karşımıza *anlam bağlamı* olarak çıkar. Buradaki "bağlam" kavramı bir *bütün*ü, aralarında şu veya bu biçimde

ilgiler kurulabilecek bir ögeler bütününü imlemektedir. Anlam ise, sözünü etmiş olduğumuz ilgiler kurulduğunda o bütünün anlamı olarak ortaya çıkar. Bilimin varsayım kanıtlamasına karşılık, burada anlam bağlamının, *kurulabilir ilgiler* aracılığıyla *temellendirilmesi* söz konusu olur. İlgilerin kurulabilir olup olmadığının ölçütü ise en başta *mantık bilgisi*dir. Ayrıca *varlık bilgisi* anlamında Ontolojinin de, kurulacak ilgilerin kurulabilirliği konusunda yol gösterici olduğu söylenebilir. İmdi, felsefî bilginin bir tür bilgi olarak öznel ve göreli olmadığı anlaşılmış olur.

Anlam bağlamı; bu bağlam tamamen gerçek olarak ya da dış dünyada varolan bir şeye ilişkin olsa bile, kendisi insanın düşünme dünyasında varolan bir özelliğe sahiptir. İnsanın düşünme dünyası ise en başta *kavram*lar ve kavramlar arasında kurulan ilgilerle ortaya çıkan *düşünce*lerden oluşur. İmdi anlam bağlamının, gerçek olarak varolanlar üstü ya da Platon'ca söylendiğinde "görülenler" *üstü* bir varoluşa sahip olduğu söylenebilir.

Ancak, burada kullanılan "üstü" kavramının, insanın düşünme dünyasını, gerçek olarak varolanlar dünyasından soyutlamak ve ona bir değer atfetmek amacıyla değil, farklı olduğunu vurgulamak amacıyla kullanıldığını belirtmek gerekir. Ayrıca, varolanların, tarzları farklı olsa bile, birbirleriyle ilgisinde bir bütün olduklarını akıldan hiç çıkarmamak gerek.

O halde felsefî bilgi kavrama ilişkin bir bilgidir ve kurulabilecek anlam bağlamları aracılığıyla herhangi bir tarzda varolan bir şeye bağlı olarak o kavramın *neliğini (mâhiyetini)* sorar. Bunu "nedir?" sorusu (örneğin "İnsan nedir?" ya da "Adalet nedir?" veya "Özgürlük nedir?") aracılığı ile yapar.

Öyle ki, "nedir?" sorusu neye ilişkin olarak sorulmuşsa, o şeye ilişkin *bir* anlam bağlamı sağlar. Ancak, bu anlam bağlamı o şeyin bütün olarak neliğini (o şeyi o şey yapan şeyi) göstermekten uzaktır ve daha başka anlam bağlamlarıyla birlikte (onlardan bir biçimde hareket ederek), o şeyin neliğinin bilgisine ancak katkı yapabilir. Felsefede "kuşku" ve "eleştiri"nin yeri de buradadır. Ayrıca, özgün felsefe araştırmalarının işlevlerinin böyle bir şey olduğu düşünülebilir.

Sık sık dile getirildiği gibi felsefî bilginin "ucunun açık" olması ya da

"kesin" olmamasının ne demek olduğu da böylece anlaşılmış olur.

*

O halde *felsefe ne işe yarar?..* sorusunu, *bir tür bilgi olarak felsefe ne işe yarar?..* ya da *felsefî bilgi(ler) ne işe yarar?..* sorusuna dönüştürebiliriz.

Felsefî bilginin *nasıl* bir bilgi olduğu bilindiğinde; bu bilgiden yaşamda kılgısal (pratik) olarak yararlanılabilir. Bu bilginin özellikleri kılgısal açıdan, yaşayan kişilere bir *bakış* olarak yansır. Bu bakışa kimi zaman "felsefî bakış", kimi zaman da "bağlantısal bakış" denmektedir.[1] "Felsefî Bakış" bir yandan felsefe *yapan* kişinin bakışıdır. Çünkü felsefî bilgi üretebilmek için böyle bir bakışın olmazsa olmaz bir önkoşul olduğu söylenebilir. Öte yandan ve aynı zamanda bu bakış, kişilere yaşarken, onların başka kişileri, ilişkileri, olayları ve çeşitli durumları ("doğru") değerlendirebilmeleri için eğitim aracılığı ile kazandırılabilir bir bakıştır.

Platon'un mağara eğretilemesinde (metaforunda) bu bakış, filozof olacak *kişinin zihin ve bakış eğitimi süreci* olarak kurgulanıp anlatılır.

Yaşamda değişik biçimlerde karşımıza çıkan bu bakış; bu yazının başındaki örnekte, oyunun bütününü (oradaki durumun bağlantılarını) görebilen ve göremeyen "televizyon izleyicisi" ile oyunun bütününü görebilen ve göremeyen "orta alandaki oyuncu" imgesiyle anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu bakış, çok söylenip ezbere bilinen hani o, felsefenin (felsefî bilginin) "kuşkuya", "eleştiriye"... (hatta "hoşgörü"ye) dayandığını dile getiren düşünceleri de içinde barındıran, "fanatik" olmaktan çok uzak bir bakıştır.

Bu bakış, *geniş açı*yı ve *geniş açıdan bakma*yı içinde barındıran bir bakıştır. Ancak burada sözünü ettiğimiz "geniş açı"nın özelliği, bunun belirli bir *"yüksekliği"* gerektirmesindedir.[2] Böyle

[1] "Felsefî Bakış" kavramına İoanna Kuçuradi'nin, "Bağlantısal Bakış" kavramını ise Oruç Aruoba'nın metinlerinde rastlanmaktadır. Kuçuradi'nin "Felsefî Bakış" kavramını daha çok, yaşayan kişilere eğitimle kazandırılması gereken bir bakış; Aruoba'nın ise "Bağlantısal Bakış"ı felsefe yapan kişinin bakışı bağlamında kullandıkları söylenebilir.

[2] Buradaki *"yükseklik"* imgesinin kavramsal karşılığının *bilgi* olduğunu söylemeye gerek yok sanırım. Ancak, bu bilginin özelliği, esrik bir biçimde değil, başka tür bilgilerin de yardımıyla zihinsel anlamda *görmeye* dayalı bir bilgi olmasındadır. Böylece *"yükselmek"* imgesi düz anlamının ötesinde, beraberinde bir şeyin *"derinine inip" "arkasını görmek"* anlamını da taşır.

bir açıya sahip olabilmek için *ne kadar "yükselebileceğimiz"*i bilmemiz ise son zamanlarda sık kullanılır olan sözcükle, "stratejik" bir öneme sahiptir.

Çünkü insan yükseldikçe, kendisine bakılacak olan şeyin küçüldüğünü, ayrıntılarının kaybolduğunu görür. Büyük ölçekli haritalarda olduğu gibi insan giderek gerçeklerden kopar. Ama bir yandan da "bilginin ayrıntılarda saklı olduğu" söylenir. Herakleitos'a bakılırsa "varlık saklanmayı sever" ve öylece duradurup araştırılıp bulunmayı bekler. Şayet bilgi(ler) ayrıntı(lar)da saklı ise, aşırı yükseklik elimizde izlenimler ve sanılardan başka bir şey bırakır mı?

Günlük konuşmalarımızda genel olarak "tasarım gücüne aşırı bağlı" oluş anlamlarında sık kullandığımız "uçma"nın anlam bağlamlarından birisinin yerinin sanırım burada olduğu söylenebilir.

Etik açıdan ve Aristotelesçe bir söyleyişle, belki de, nerede, ne zaman, neyin üzerinde ve ne kadar yükselebileceğimizi *bilmek* bir erdem (bile) sayılabilir.

Yüksekten bakınca, bakılan şeyin bütünü görülür. Bakılan şeyin bütünü ise, bakılan şeyi oluşturan tek tek unsurların birbirleriyle olan bağlantılarıdır. İşte bu bağlantıları görmek belirli bir "yüksekliği" gerektirir. Yani bütünü gören, Nietzsche'nin deyişiyle artık, "bilginin çerine-çöpüne" itibar etmiyor demektir.

Örneğin *Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali*ni anlamak için *sadece* Irak'ı ya da sadece Amerika Birleşik Devletleri'ni bilmek (onların üzerinde yeterince "yükselmek") yetmez. İkisini birden içine alabilecek daha geniş bir açıdan bakıp böyle bir geniş açının içine giren yeni unsurların da söz konusu durumla ilgisini kurarak, onları da hesaba katmak demektir ki, bu aynı zamanda bütünü oluşturmak anlamına gelir.

Bu bakış, sahip olunan açıyla ilgisinde, bir bütünü görebilmeyi ve sonra da buna bağlı olarak doğru değerlendirme yapabilmeyi talep eden bir bakıştır.

Felsefe söz konusu olduğunda bu bütün her defasında *bir bağlantısal anlam bütünü*dür. Bağlantısal anlam bütünü kendisini bir kavramda, o kavramla ilgisinde bir düşüncede (bu düşünceye bağlı olarak bir metinde) ya da bir sanat yapıtında gösterebilir.

Sözünü etmiş olduğumuz kavram, düşünce ya da sanat yapıtı ise bir olaya, bir kişiye, bir ilişkiye veya bir duruma ait olan bir bütündür.

Bu bakış, varolan iki bakışın yanında varolan bir *üçüncü bakış*tır ki, bu bakışın olanağı, bakılanda *gerçekten sorun görmeye* bağlıdır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali örneğinde, *varolan* ama *olmaması gereken* bir durum (yani bir sorun) karşısında insan, "neden?" sorusunu sormuyorsa/soramıyorsa, o zaman onun baştan felsefî bakışa ve bütüncül değerlendirme olanağına sahip olmadığı söylenebilir.

*

Soru şudur: Orta alandaki oyuncu acaba neden sol ve sağ yan uçlardaki oyuncuyu göremiyor? Bu sorunun yanıtının biçimi, soruya yanıt verecek olana (onun bakışına) bağlıdır. O halde, sorunun tek ve kesin bir yanıtı yerine birden fazla yanıtı olabileceğini düşünmek zor değildir. Çünkü yanıtı istenen sorunun arkasında *bir durum* bulunmaktadır. Bir durum da "bağlantısal bir bütün"dür.

Bu örnekte "üçüncü bakış" olarak nitelediğimiz bakışla verilen yanıt; olan-biteni *tekliklerin ötesinde* açıkladığını düşündüğümüz bir yanıttır. Ancak, tekliklerin ötesinde olmak, teklikleri dışlamak, onları hesaba katmamak anlamına gelmez. Tam tersine, "üçüncü bakış" dediğimiz bakış, tekliklerin bilgisinden beslenerek oluşabilir. Bu oluşum ise "yeni" bir oluşumdur.

Böyle bir yanıtın verilebilmesi, ilk iki yanıtın doğruluğundan "kuşku" duyulmasına ve bu yanıtlara "eleştirel" bir gözle bakılarak onlarda bir sorun olduğunun görülmesine/görülebilmesine bağlıdır. Böylece "üçüncü yanıt", ilk iki yanıta bağlı olarak ya da onların da hesaba katılmasıyla, sözünü etmiş olduğumuz "bağlantısal anlam bütünü"nün bir ögesini oluşturur. Bu, bilginin ilerlemesi kavramından ne anlaşıldığını da bize gösterdiği gibi, aynı zamanda felsefî bilginin bir niteliği olarak daha önce de sözünü etmiş olduğumuz ve hep söylenegelen "ucu açıklığı" da görebilmemizi sağlayabilmektedir. Baştan bu yana sözünü edegeldiğimiz "Felsefî Bakış" ya da "Bağlantısal Bakış" veya bizim "Üçüncü

Bakış" dediğimiz bakışın; aşağıda yer alan ve deneme niteliğindeki üç kısa metinle de örneklenebileceğini düşünüyoruz. Bu metinlerin birbirleriyle içten bağlantılı olduğu görülebilir.

*

1.

Tibetli Budist lider Dalai Lama, geçtiğimiz yıllarda bir gazetede yayımlanmış olan yazı dizisinde özetle şunları söylüyordu:

"Çevre ya da benzeri dış durumları değiştirebilmek için önce kendi içimizde değişmeliyiz... Dünyada gerçek barışa, kişisel barışla varılabilir. Burada kişinin sorumluluğu çok açıktır. Çünkü kişinin özbenliğinde bir barış havası yaratılmalı, sonra bu aileye, topluma ve giderek dünyaya yayılmalıdır."*

Her ne kadar Doğu felsefesiyle olan ilişkisi kesin olarak bilinemiyorsa da günümüzdeki kimi sorunlara ışık tutmayı sürdüren Batı Antikçağının, her dönemde gözlerin kendisine çevrildiği Platonu da aslında Dalai Lama gibi düşünmektedir.

Platon bu düşüncesini "Adalet" kavramı aracılığıyla dile getirir. "Adalet"in kişide, toplumsal ilişkilerde ve devlet yönetiminde farklı anlamlarına işaret eder. Sonuç, Dalai Lama'nın düşüncesiyle örtüşür: Toplumsal ilişkileri değiştirmek, onların insanca ("erdemli") biçimde gerçekleşmelerini sağlamak istiyorsak, kişinin değişmesi de gerekir. Öncelik belki de buna verilmelidir. Platon'dan bunu öğreniyoruz. Ayrıca, yaşadıklarımızdan da böyle bir bilginin zamanla değişmeyen, bugün de yüzyıllar öncesi gibi aynı derecede doğru ve geçerli olduğunu görüyoruz.

Örneğin "çevre sorunları" denen sorunlara kalıcı çözümler bulabilmek için doğaya bakışımızın değişmesi gerekmektedir. Oruç Aruoba, bir yazısında bu çerçevede şunları söylüyor: *"Doğa, bütün canlılar, onların ilişkileri ve koşullarıyla birlikte vardır. Bu bakımdan doğa 'bizim' değildir. Ama 'biz', kendimize 'insan' adını taktığımız varlık, diğer canlılarla birlikte doğanın bir parçasıyız. Doğayı 'bizim' diye gören çevreci söylem bu açıdan tümden yan-*

* Metinler içinde kalın karakterde yazılmış ve () işaretli cümleler, bu metindeki "bağlantısal anlam bütünü"nü imlemektedirler.

lıştır. Dolayısıyla insanın doğayı sahiplenmeye ve onun üzerinde her istediğini yapmaya hakkı yoktur."

Çevre sorunlarının çözümünde böyle bir bakış, "doğru" bir bakışsa, o zaman böyle bir bakış nasıl edinilebilir? Sorunun yanıtını Dalai Lama veriyor: "Önce kendimizle barışmalıyız." Bu da Platon'ca, "Adalet"in kişide gerçekleşmesinin ne demek olduğunun bir biçimde anlatımı gibi duruyor.

Kişiyle ilgisinde başka kavramlardan da örnek verilebilir: Örneğin çağımızda "Demokrasi" sorunu bu çerçevede değerlendirilebilir. Öyle ki, kendileri "demokrat" olmayan/olamayan kişilerden, toplumda demokrasiyi kurmalarını beklemek gerçekçi midir?.. Ya da kendi ilişkilerinde "özverili" olamayanların, başkalarından "özveri"li olmalarını istemeleri gerçekçi midir?..

Dalai Lama'nın görüşü aynı zamanda başka bir açıdan da düşündürücüdür: "Semâvi" olmayan dinler acaba felsefeye "Semâvi" dinlerden çok daha yakın mı duruyor?..

*

2.

Erdem kavramı çok uzun bir süre ilgilendirmiştir Antik Batı felsefesini. Sofistlerle başlayan dönemde erdem kavramına özel bir önem atfedilmişti. Bu önemin doğrudan doğruya demokrasi sorunu ile ilgili olduğu söylenebilir. Çünkü o dönemde demokratik bir yönetimin gereksinim duyduğu insan "erdemli insan"dır. Antik Batı'da bir yönetim biçiminin gerçekleşmesi ile insanın böyle bir yönetim biçimi için özel bir donanıma sahip olması gerektiği iyi biliniyordu. Sofistler, demokrasinin gerekliliği ve gerçekleşebilirliği konusunda göreceli ve kuşkucu bir tutum içindeydiler. İşin ilginç yanı, günümüzde çoğu demokrasi savunucularının felsefî görüşlerinin temelinde aynı göreceliğin ve kuşkuculuğun bulunduğu söylenebilir. Üstelik bilgisel anlamda "doğru" olan, Sofistlerinkine benzer bir şekilde "işlevsel" ve "yararlı" olandır. Böylece, "erdem"in ne, "erdemli kişi"nin kim olduğu, görecelik ve yarar okyanusunun uçsuz bucaksız dalgalı sularına terk edilmiştir.

Sofistlerin demokrasi adına "iyi yurttaş" yetiştirme çabaları bu sularda yitip gitmiş, geriye retoriğe sahip demagoglardan başka bir şey kalmamıştır.

Platon ve Aristoteles bunları bilen kişiler olarak oldukça gerçekçiydiler. Çünkü "erdemli insan", "iyi yurttaş" yetiştirmeden önce, "erdem"in ve "iyi"nin ne olduğunun araştırılıp bulunması gerektiğini düşünmüşlerdir.

Ancak, onların "erdem" üzerinde durmalarının demokrasi ile bir ilgisi yoktur. Çünkü onların gözünde demokrasi, bugün bizim seçeneksiz olarak görüp ululadığımız bir yönetim biçimi değildir. Onlar için önemli olan **insanın kendisi**dir. Bu bir bakıma, **yönetimin insan için olması** demektir. Yoksa, **insanın yönetim için olması değil**. Ama onlar **devlet yönetimiyle insan (yönetim için kişinin sahip olması gereken erdemler) arasında koparılamaz ve karşılıklı bir ilişki olduğunun** (*) bilincindeydiler. Çünkü onlar Atina demokrasisinin sorunlarını yaşamışlardı.

Çağdaş düşünürlerden G. Deleuze'e göre de demokrasinin ve kavramlarının günümüzdeki yaygın anlaşılış biçimiyle (örneğin "uzmanlaşma"nın, "hoşgörü"nün yaygın anlaşılış biçimiyle) bir yere varılamaz. Çünkü kişiler arasında iletişim ve diyalog, bugüne dek kavram üretmede (düşünüp tartışıp yeni bir olguya işaret etmede) başarılı olamamıştır.

Demokrasiyi fanatik bir biçimde "erdem" olarak görenlerin şiddetli itirazlarını işitir gibiyim. Ancak, kendimizi "aykırı" olana, bize ilk bakışta "olmaz" gibi gelene karşı, bir ilk adım olarak kapamama erdemini göstermek gerek. Bu da bir kişi özelliği değil mi?..

Bu toplumda yaşayan kişiler olarak demokrasi kavramı üzerine yeterince düşünmemiş oluşumuz, örneğin demokrasinin bir kuram, kuramın da moda deyişle, "son çözümlemede" bir tür "tasarım" olduğuna dikkat etmiyor oluşumuz, kendi yaşamımızda, ilişkilerimizde tutarlı olamayışımızın nedenlerinden birisi olabilir mi?..

*

3.

Toplumsal ve kimi kültürel sorunlara çözümler ararken, aklımızın farkında olmadan bizi sürüklediği bir çıkmaz sokaktır "suçlu toplumdur" yargısı ve söylemi. Bu yargı ve söylem büyük ölçüde toplumbilimin "yapısal-fonksiyonel" kuramıyla beslenmiştir. Bu kurama göre, toplumsal ilişkiler her zaman ve her yerde bir bütünlük gösterir. İşte "suçlu toplumdur" söylemi de aslında belirli

zaman ve yerdeki bu bütünlüğün yargılanmasıdır.

"Suçlu toplumdur" söylemi, bazı toplumsal sorunların bizim istediğimiz yön ve biçimde çözümüne karşılık, bizim istemediğimiz yönde çözümlenmesinin –kimi zaman kendiliğinden çözümlenmesinin– karşısında bir çaresizliğin dile getirilişi olarak da görülebilir.

Söz konusu kuram açısından bakıldığında, somut bir sorun durumunda, çeşitli türden toplumsal ilişkilerin birbirleriyle ilgisinde işlevsel bir bütün oluşturdukları ilkesinden hareket edilir. Sonra da bu bütünlük, o tek sorun durumuna bağlanır. Örneğin "Asiye"nin "kurtulması" için toplumsal ilişkilerin eskisine göre bir bütün olarak farklı ilkeler üzerinde yeniden kurulması gerektiği *düşünülür*.

Düşünülmesine düşünülür de iş, yapmaya, eyleme gelince çoğu zaman orada durulur. Böyle düşünenlerin, yapılması gerekenin toplumsal dizgenin tümüyle değiştirilmesi olunca durmaları son derece doğaldır. O karşıda dev gibi duran "dizge"nin kendilerini "aştığı" fikrindedirler.

Bir sorunun çözümü için, toplumsal ilişkilerin bütünlüğünde değişmesi istemi; o sorunun çözümü için kişinin/kişilerin bir şeyler yapması gerektiği düşüncesi karşısında kişileri gerçekten de her zaman aşar ve hemen bunun ardından da suçlunun toplum ya da sistem olduğu sonucu çıkarılıverir.

Kuşkusuz ki, toplumun suçlu olduğunu düşünebiliriz. Ancak, o toplumda yaşayan bir kişi olarak acaba sorunların çözümü açısından sorumluluktan kurtulabilir miyiz?..

Unutmamak gerekir ki, "toplum" ya da "dizge" belirsiz öznelerdir. Gerçekte yaşarken yapan, eyleyen ne "toplum"dur ne de "dizge". Eylem tek tek kişilere özgü bir yapmadır.

"Toplum"u ya da "dizge"yi tek tek kişilerin ve onların arasındaki ilişkilerin oluşturduğu gerçeği; bir sorunun çözümü için bizi, birbirine benzemeyen yaşayan kişilere ve yaşanan ilişkilere götürür.

Toplumsal sorunların günümüzde yaşananlardan farklı, ancak, son derece yoğun olarak yaşandığı altmışlı yıllarda; bu sorunlara çözüm arayışlarında, "toplum mu, kişi mi?.." sorusu, kesin bir yanıt beklenen kısır tartışmalardan birisiydi. Böyle bir tartışmanın olanaksızlığı sonradan anlaşılmıştır.

Anlaşılmıştır ki, **kişilerin kendileri değişmeden toplumsal ilişkiler değişememektedir. Kişilerin kendilerinin değişmesi ise, bir yandan kişi olarak kendi işlerini yaparken, aynı zamanda da bir toplumda yaşadıklarını ve o toplumun sorunlarına duyarsız kalmamaları gerektiği anlamına geldiğinin bilincine sahip olmaları** (*) demektir.

Bertolt Brecht'in *Sezuan'ın İyi İnsanı* oyununun başkişisi "Shen Te"; toplumsal nitelikli bir sorunu (insanların ekonomik bir çöküntü karşısındaki çaresizliklerine bağlı olarak "açlık" sorununu) her seferinde onlara doğrudan ya da dolaylı, karınlarını doyurabilecek bir şeyler vererek çözdüğünü düşünür. Sorunun sadece "iyi" niyetle çözülemeyecek nitelikte "toplumsal" bir sorun olduğunu göremez. Öyle ki, insanlar "Shen Te"nin "iyi" niyetini sömürmeye başlarlar. "İyi" niyet bu kez "Shen Te"nin kendisine zarar verir ve yaşamını tehlikeye sokar. Böyle bir durumda, kaçınılamayacak bir sonuç olarak "Shen Te"nin ortadan kalkması gerektiğini düşünen Brecht; dâhiyane bir buluşla onu başka bir kişiye, sürekli çıkarını kollayan acımasız bir işadamına ("Shui Ta"ya) dönüştürerek toplumsal ilişkiler düzenine uygun bir kişi durumuna getirir. Bununla da toplumsal nitelikli sorunların, örgütlü olmadıkça tek tek kişilerin çabalarıyla çözülemeyeceği, aksi takdirde dizgenin kişileri ortadan kaldıracağı mesajını bize verir.

Buraya kadar söylenenlerden, insana yönelik meslekler için bazı sonuçlar çıkarılabilir: Karşımızda iki tip meslek adamı bulunmaktadır. Birincisi, sürekli gereklilikler belirterek, deyim yerindeyse "laf" üreten, Kafka'nın memurları gibi formlar doldurup sonra da görevini yapmış olmanın huzuru içinde uyuyan, fevkalâde "rasyonel çözümler" öneren; diğeri de bütün bunların yanında ve aynı zamanda sorunun toplumsal nitelikli olduğunu görerek kendi dar çevresi ve olanakları içinde siyasal ilişkileri de etkilemeye çalışan...

Üçüncü bakış'a gelince: Bu bakış, yukarıda kavramsal olarak dile getirildiği gibi, Albert Camus'nün *Veba* romanının başkişisi "Dr. Rieux"nün eylemini belirleyen bakıştır.

Polemikçi Bir Gelenek Olarak Felsefe: Eleştiri Kültürüne Açılan Bir Pencere

Kurtul GÜLENÇ*

"Avcının duyuları arasında bir tanesi vardır ki, bunun hiç yorulmadan her an çalışması gerekir. Bu duyu görme duyusudur. Bak, bak ve tekrar bak, her an, her yöne ve her türlü koşullar altında. Yürürken bak, dinlenirken bak, yemek yerken bak. Yukarıya, aşağıya, az önce geçtiğin yerlere, dağların zirvelerine, kayalıklara ve vadilere, dürbünle ve yalın gözle... Üst üste yinelemeden, zorlamadan yalnızca bakmak; bakışı, çevresindeki bir noktaya, orada olduğunu varsaydığımız bir nesneye yönlendirmektir. Bakmak avcı için en önemli eylemdir çünkü avcı bakışı gelişigüzel bir bakış değildir..." (Ortega Y Gasset, 2005: 95)

Gerçekten nereden başlayacağını bilmek, ne yapacağını veya ne yapmak istediğini bilsen bile, hiç de kolay değil... Felsefeye bakmak, ne ile bakmak, nasıl bakmak, nereden ve hangi perspektiften bakmak? Türkiye'de felsefenin alımlanışı nasıl? Bu sorulara yanıt vermek şüphesiz çok zor. Koskoca bir tarihten, felsefe tarihinden söz ediyoruz. Felsefe hakkında ilk bilgileri edinmek isteyenlerin nereden başlayacağı veya nereden başlaması

* Öğr. Gör. Kurtul Gülenç, Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

gerektiği sorunu pratik anlamda çözülmüş olsa da teorik düzeyde bugüne kadar çözülememiş bir sorun. Üstelik bu başlamanın amacı 'Felsefe nedir?' gibi zor bir soruya yanıt vermek ise işler daha karmaşık hale geliyor. Bu zor soru ile karşılaşmak ise kaçınılmaz, çünkü felsefeye bakışı sorgulamanın bizi yönlendireceği nokta felsefenin ne olduğu sorusu. Geçtiğimiz yüzyılın ünlü İngiliz filozofu Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları* adlı kitabına eklediği bir notta, felsefe hakkında ilk bilgileri edinmek isteyenlerin, büyük ders kitaplarından topyekûn bir görüş elde etmeye çabalamaktansa, büyük filozofların kimi yapıtlarını okumayı hem daha kolay hem de daha yararlı bulacaklarını söyler. (Russell, 2000) Sözünü ettiği yapıtlar ise felsefe tarihinde klasikleşmiş olan Platon'un *Devlet*'i, Aristoteles'in *Nikomakhos'a* Etik'i, Descartes'ın *Meditasyonlar*'ı, Spinoza'nın *Ethica*'sı, Leibniz'in *Monadoloji*si, Hume'un *İnsan Anlığı Üzerine Soruşturma*'sı, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'dir. Kuşkusuz, bu liste sınırsızdır, dilediğiniz kadar –ilginize göre– bu listeyi geliştirebilir ve genişletebilirsiniz. Gerçekten felsefenin ne olduğunu merak eden bir kişi için en iyi yollardan biri, felsefenin ne gibi sorunları ele aldığını, onun ne tür sorunlarla boğuştuğunu görebilmesi açısından bu kaynaklara yönelmesidir. Peki, bu kaynaklara yönelmeden de felsefe hakkında bilgi edinilemez mi? Çağımızın diğer önemli felsefecilerinden Thomas Nagel '*Her Şey Ne Anlama Geliyor? Felsefeye Küçük Bir Giriş*' isimli kitabında çoğu insanın, aşağı yukarı on dört yaş civarında kendi başlarına, felsefeyle bilinçli bir biçimde bağ kurmadıkları halde, felsefe problemleri üzerinde –gerçekte neyin varolduğu, herhangi bir şeyi nasıl bilebileceğimiz veya bilip bilemeyeceğimiz, bir şeyin gerçekte doğru ya da yanlış olup olmadığı, yaşamın herhangi bir anlamının bulunup bulunmadığı, ölümün bir son olup olmadığına ilişkin problemler üzerinde– düşünmeye başladığını iddia ediyor. (Nagel, 2004:1) Bu iddiasında Thomas Nagel'in söylemek istediği aslında şu: Felsefenin işlenmemiş taze malzemesi geçmişte yazılıp çizilenlerden değil, doğrudan dünyadan ve bizim dünyayla olan ilişkimizden doğmaktadır. (Nagel, 2004:1) Zaten bu problemlerin, zaman içinde, onlar hakkında hiçbir şey okumamış olan insanların zihninde sürekli olarak yeniden canlan-

masının, ortaya çıkmasının nedeni de budur. Yaşam, bu soruları sordurarak bize farklı zaman ve mekânlarda kendisini dayatır. 14-15 yaşlarında bir gencin bu sorunlara yönelmesinin nedeni de bire bir pratikle –yaşam ile– kurduğu, olgunluk döneminin başlamasıyla beraber ortaya çıkan bağdır. Düşünmeye yavaş yavaş yönelen, ergin olmaya adım atan gençler filozofların binlerce yıldır yazdıklarını okumamış olmalarına rağmen felsefe sorunlarına yönelirler, yukarıda sayılan soru(n)lara yanıt vermeye çabalarlar. O halde, diyebiliriz ki felsefeyi doğuran etkenlerin başında merak ve bu merakın kaynağı olan –aynı zamanda da merakın varmaya çabaladığı– anlama sorunu vardır. Bu anlama kişinin kendisine, çevresine, başka insanlara, doğaya, dünyaya, yani kısaca yaşamın kendisine yönelir. 'Felsefe nedir?' sorusunu kişide doğuran merak duygusu ve bu duyguyla oluşan anlama-anlamlandırma-kavramsallaştırma çabasıdır. Filozofların eserlerini okuma eylemi ancak kişide bu merak duygusu varsa, felsefi sorular kişide açığa çıkarsa ve kişi felsefenin ne olduğu sorusuna yönelirse anlamlı olabilir. Önemli bir noktayı vurgulamakta fayda var; merak duygusu ve anlamlandırma-kavramsallaştırma çabası insanlarda 14-15 yaşlarında başlamaz. Sadece kastettiğim, bu soruların o yaşlarda daha rasyonel bir düzleme taşınması ve böylelikle, kısmen de olsa, mantık süzgecinden geçirilerek bu sorulara yanıt aranmasıdır. Öyle ki, 14-15 yaşlarından önceki zamanlarda da felsefenin öğretilebileceğine inanan ve 'Çocuklar İçin Felsefe' (*Philosophy for Children-P4C*) projesinin yaratıcısı Matthew Lipman, çocukların merak duygusu en gelişkin insanlar oldukları noktasından hareketle, onların doğal filozoflar diye nitelenebileceğini iddia etmektedir. Çocuklar için hazırladığı programda, onlara felsefi düşünme (özellikle mantıksal yanlışlardan ve çelişkilerden kaçınma) ve bilgi alanlarında eğitimler vermektedir.

Merak duygusu felsefenin özüdür. Felsefenin özü, böylelikle, düşünen insan zihninin doğal olarak bir bilmece gibi karmaşık bulduğu belli, kaçınılmaz sorularda yatar; felsefeyi öğrenmek doğrudan bu sorular üzerine düşünmekle başlar. Felsefe, bilmediğimiz ile yola çıkar. Felsefe, henüz tam olarak bilmediğimiz, bilgi sahibi olmadığımız konularda düşünmemizdir, o konulara yö-

nelmektir. Bu konuların başında ise insanın 'kendi'si gelmektedir. İnsan öncelikle felsefeyi kendisine, kendi bilinemezliğine yöneltmelidir. İnsan ancak kendini tanır ve kendini bilir ise, diğer bilinemezlerle ilgili soru sorabilir, bütünsel olanı kavramaya çalışabilir. Sokrates'in o ünlü 'Kendini Tanı! Kendini Bil!' söylemi bu noktada bize ışık tutmaktadır. Felsefi bilgi, kendini tanımakla, kendini bilmekle ilgilidir; bu bilgi insanın olanaklarının bilgisidir. Burada tür olarak insanın olanaklarının bilgisi söz konusudur. Tek tek kişilerse, bu bilgiye dayanarak bu olanakları gerçekleştirir. Yani insanın kendisini gerçekleştirmesi, bu olanakların bilgisine, felsefi bilgiye bağlıdır. Bu olanaklar insanın kendi kapasiteleridir, bu kapasitesini geliştirmek insanın elindedir, çünkü olanaklar içkindir, insana özeldir, insanın dışında değil, kendindedir. (Dinçer, 2004:5)

Bu kapasiteleri ortaya çıkarmanın en iyi yolu felsefe eğitimidir. Felsefe eğitiminin örneklendirilişinin en bilineni Platon'un *Devlet* adlı eserinde yer alır. Orada, Sokrates, bir benzetme aracılığıyla, eğitimle aydınlanmış kişiyi aydınlanmamış kişiden ayırır. Aydınlanmamış kişi, yeraltında bir mağarada eli kolu bağlı, yüzü mağaranın duvarına dönük, arkasındaki ışığın yarattığı gölgeleri görmekte; tek gerçeğin bu gölgeler olduğunu sanmaktadır. İnanç ve sanılar dünyasında yaşar aydınlanmamış kişi. Biri gelip ellerini ayaklarını çözer de onu mağaradan dışarı çıkmaya zorlarsa, önce direnir, gözlerini güneş ışığına sımsıkı kapar. Çünkü ışık, alışık olmayan gözü kamaştırır. Gözleri alışınca da güneşe doğru bakar ve anlar ki, daha önce gördüğü her şeyin kaynağı güneştir. (Platon, 1995:507d-508d ve 514a-517c) Burada güneş felsefi bilgiyi (*episteme*'yi) simgeler. Eğitimle aydınlamış kişi, felsefi bilgiye ulaşmış kişidir; "varsayımları aşa aşa asıl olana varan", "türlere ayırabilen, aynı türden olanı başka başka, başka olanı da aynı türden görmeyen", "bütünü, bütünlüğü görebilen" kişidir. (Dinçer, 2004:4) Platon, felsefi bilgiye götüren bu yürüyüşe diyalektik yürüyüş demektedir; yürüyüşü gerçekleştiren ise diyalektikçidir. Bu yürüyüş ilerledikçe, kişi, aydınlığa ulaşmakta, hem bilginin kesinlik derecesi hem de varlığın derecesi artmaktadır. Diyalektik her şeyin özünü kavramaya çalışır. Yalnızca diyalektik yöntem, varsayımları birer birer atarak ilkenin kendisine yükselmeyi sağ-

layabilir. Bu yükselme süreci, bunu başarı ile tamamlayana ustalık kazandırır. Bu mahir, filozoftur!

Bu yöntemin en büyük özelliği düşünmeye, düşünme yoluyla kavramaya *(noesis)* dayanmasıdır. Ustalık düşünmededir. O halde, merak ile ortaya çıkan bilme etkinliği, insanın kendini tanıma süreci düşünme ile mümkündür. Demek ki, felsefe, özünde merak duygusu olan bir etkinliktir. Ludwig Wittgenstein'ın *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta söylediği gibi felsefe bir öğreti değil, bir etkinliktir. Bu etkinlik düşünseldir. (Wittgenstein, 2006:4.112) Bu düşünsel etkinlik insanın kendisine ve dünyaya yönelişinin uğraklarını anlama çabası olarak belirir. Felsefi düşünme yoluyla insan; kendisine, başkasına, toplumsallığına, kültürelliğine ve tarihselliğine yönelir ve bu yapıları tüm işleyişiyle anlamaya çalışır. Felsefenin bir etkinlik olduğunu söylemek, onun içeriksel değil, biçimsel bir tanımını vermektir. Felsefe adına yapılanlarda ortak olanı aramak, biçimsel bir tanım vermeyi beraberinde getirmektedir. Zaten felsefenin içeriksel bir tanımını vermek demek, felsefe adına yapılmış olan her şeyi alt alta yazıp toplamak demektir. Bu da mümkün olmayan ve aynı zamanda gereksiz olan bir çabadır, çünkü felsefenin içeriksel olarak herkesin üstünde uzlaşabileceği ve ortaklaşabileceği bir tanımı ne yazık ki yoktur. O halde, sorulacak soru, felsefenin nasıl bir düşünsel etkinlik olduğudur?

Yukarıda verdiğimiz tanım felsefi açıdan felsefe için yeterli bir tanım değildir; çünkü doğa bilimleri (fizik, kimya, astronomi, vb.), formel bilimler (mantık ve matematik), sanat ve hatta zaman zaman din bile düşünsel bir etkinlik kategorisine girebilmektedir. Felsefi düşünmeyi diğer düşünmelerden ayıran temel özelliği nedir? (Bu ayrıştırma zor bir iştir, çünkü günümüzde, bütün saydığımız alanların felsefesi yapılmaktadır.)

Felsefe bilimden farklıdır. Felsefe, bilimin gözlem ve deneye güvenmesinden ayrı olarak, sadece düşünceye dayanır. (Nagel, 2004:2) Felsefeyi bilim kılma çabaları felsefe tarihinde görülmemiş değildir. Ama bu, bilimi insanın en yüce değeri sayan, bilimci bir dünya görüşünden kaynaklanır. Felsefi bilgi, gerek metodolojisi, gerek içeriği ve varmak istediği amaç açısından bilimsel bilgiyle ayrışır. (Dinçer, 2004:7) Felsefe deneysel bir alan değildir;

oysa bilim deneye ve gözleme dayanarak olguları açıklamaya çalışır. Ayrıca, felsefe, varlığı bir bütün olarak ele almaya çalışırken, bilimler varlığı parçalar ve her biri farklı bir parçasını inceler.

Felsefe matematikten de farklıdır. Felsefenin, matematikte olduğu gibi biçimsel kanıtlama yöntemleri yoktur. (Nagel, 2004:2) Felsefe, ancak fikirleri temellendirmek için mantık alanını kullandığında matematik alanına yaklaşır.

Felsefe sanat[1] da değildir. Sanatın amacı, estetik değerler yaratmak, güzel olan ile uğraşmaktır. Bunu yaparken sanatçı gerçekliğe sadık kalma zorunluluğu taşımaz. Oysa filozofun gerçekliğe bağlı kalma gibi bir zorunluluğu vardır ve amacı, güzel olanı yaratmak değildir. Sanat, bize birtakım yaşantı olanaklarının bilgisini sunar. (Dinçer, 2004:7) Bu bilgi, kimi zaman felsefi bir iddia olarak çıkabilir karşımıza; ama sanat tekili, tek ve biricik olanı kavramaya çalışması bakımından felsefeden ayrılır. Felsefenin işi kavramlarladır. Kavramlarsa hep genel olan ile ilgilidir, tümele ilişkindir.

Felsefe ile din de kuşkusuz farklı alanlardır. Din bir inançlar bütünüdür, inançların sistematik şeklidir. Bu sistem, insanların gerek Tanrı'yla, gerek birbirleriyle ilişkilerini düzenler. Bu ilişkiler ağında temel çıkış noktası inançtır. İnanmadan anlama, hatta yaşama mümkün değildir. Felsefenin bilgi ortaya koyma çabası içinde ise bilgi ile inanç arasındaki temel ayrım belirlenmeye çalışılır. Elbette, Ortaçağda Tanrı öğretileri ortaya koyan, Tanrı'nın varlığına ilişkin kanıtlamalar sergileyen birçok filozof olmuştur. Fakat şu da bir gerçek ki, filozofun Tanrı'ya bakışı ile dinin Tanrı'ya bakışı arasında önemli bir fark vardır. Filozof, Tanrı'ya dünyanın ussal bir açıklamasına bakar gibi bakar. Tanrı ona tapınmak için değil, rasyonel bir açıklama için gereklidir. (Dinçer, 2004:7) Filozofun duyduğu inanç akla duyulan, özellikle Ortaçağda Tanrı aklına duyulan inançtır. (Çotuksöken, 2002:32)

Görüldüğü gibi felsefi düşünme diğer alanlardaki düşünme biçimlerinden farklıdır. Felsefe yalnızca sorular sorarak, düşünceleri tartışıp test ederek, aleyhlerindeki olası fikirler ve deliller üzerinde düşünerek ve kavramlarımızın gerçekte nasıl iş gördü-

[1] Sanat burada belli bir etkinlik biçimi olarak beliren 'ustalık' anlamında kullanılmamıştır.

ğünü sorgulayarak yapılır. (Nagel, 2004:2) Felsefi düşünme her bir konuyu; ister insana, ister dünyaya, ister bilgiye ilişkin olsun, her düşünme bağlamını öylesine evire çevire, didikleye didikleye ele alır ki, o konuda düşünülmesi gereken her şey en ince ayrıntılarına kadar ortaya konulur; her şey tam 360 derecelik bir bakış açısıyla incelenir. (Çotuksöken, 2006) Bu inceleme ise ancak felsefenin sorduğu ve sorabileceği sorular ile yapılabilir. "Felsefenin başlıca ilgisi, hepimizin her gün üzerinde fazla düşünmeden kullandığımız alışılageldik fikirlerimizi anlamak ve sorgulamaktır. Felsefeyi diğer alanlardan ve disiplinlerden ayıran temel özelliği de budur. Örneğin bir tarihçi geçmiş belirli bir zaman diliminde neler olup bittiğini sorabilir. Bir filozof ise şöyle sorar: 'Zaman nedir?' Bir matematikçi sayılarla ilgilenirken, onlar arasındaki bağlantıyı ve ilişkiyi çözümlemeye çalışırken asla şöyle bir soru sormaz: 'Sayı nedir?' Bu soruyu ancak bir filozof sorabilir. Bir psikolog çocukların dili nasıl öğrendiklerini sorabilir. Oysa bir filozof 'Bir sözcüğe anlam kazandıran şey nedir?' diye soracaktır". (Nagel, 2004:2) Nermi Uygur, *Felsefenin Çağrısı* adlı kitabında "Bir felsefe sorusu nedir?" diye sorar. (Uygur, 2000:15) Sorduğu sorunun içinde aslında sorunun cevabı yatmaktadır. Bir felsefe sorusu "Nedir?" sorusudur. (Uygur, 2000:24-27) "Nedir?" sorusu herhangi bir kavrama ilişkin olan bir anlam(a) sorusudur. "Nedir?" sorusu, kimi zaman bir terimin anlamını kimi zaman da anlamından öte bir şeyin varlıksal özelliğini, yapısını sorgular: Bir şeyi o şey yapan özellik(ler) ve o şeyi diğer şeylerden, benzerlerinden ayıran özellik(ler) ne veya nelerdir? Ne var ki bu "Nedir?" sorusu, sanıldığı gibi, durup dururken, ezbere sorulacak bir soru değildir. Yaşarken karşılaştığımız bir problem karşısında ya da araştırma yaparken gördüğümüz bir problem olduğu zaman sorulabilen bir sorudur. Yani, her "Nedir?" sorusunun belli bir bağlamı vardır. Örneğin, ben "Özgürlük nedir?" sorusunu yönelttiğimde bu sorunun yanıtı özgürlüğün hangi bağlamda tartışıldığıyla bağlantılıdır. Bu soruya verilebilecek cevap, hür irade bağlamında tartışılıyorsa farklı, Tanrı tartışmasında farklı, politik düzlemde tartışılıyorsa farklı olacaktır. Elbette, "Özgürlük nedir?" sorusuna verilecek yanıtların birbirleriyle ortak noktaları da vardır. Sadece benim vur-

gulamak istediğim nokta her "Nedir?" sorusunun bir probleme, bir tartışma eksenine ve bir bağlama karşılık gelmesi gerektiğidir. Tek başına sorulduğunda, yani karşı karşıya geldiğimiz bir problem olmadan sorulduğunda, bu tür "Nedir?"li bir soruya verilebilecek farklı yanıtlar havada kalacaktır.

"Nedir?" sorusu felsefeye sorgulama hakkını, her şeyi inceleme ve araştırma hakkını, ödevini vermektedir. Bu soruyla beraber yanıtlanması gereken problem bize bir aykırılık sunmaktadır. Bu aykırılık sorunun kendisi ile açığa çıkmaktadır. Bu aykırılık yeni farkına varılan bir olgu ile aynı konuda mevcut bir bilgi veya açıklama arasındaki aykırılıktır. (Kuçuradi, 2002) Böyle bir aykırılığın görülmesi yeni bir açıklamaya kapı aralar ve bizi o kapıdan içeri doğru iter. Bu aykırılık öyle bir uç noktaya taşınır ki, felsefe kendisine bile içten içe sokularak "Felsefe nedir?" sorusunu sorabilir. (Ama neredeyse filozofların hiçbiri bu zor sorunun cevabında tam da anlaşamamıştır.) Başka hiçbir disiplin kendi alanına dair böyle bir sorgulama işine yaptığı araştırmada girmez. Felsefeyi 'özel' yapan da bu kriteridir. Bu soru felsefenin kendisi üzerine düşünmesini, düşünme eylemi üzerine düşünmesini mümkün kılmaktadır. Böylelikle felsefenin bir düşünme etkinliği, kendi düşünmesi üzerine bile düşünebilen eleştirel bir düşünme etkinliği olduğu anlaşılmaktadır. Felsefe bir etkinlik, düşünsel bir etkinlik, eleştirel düşünen, eleştiren bir etkinliktir.

Bu etkinlik, yani felsefenin eleştirel olma özelliği, sık sık filozoflar tarafından da vurgulanmıştr. Örneğin, geçtiğimiz yüzyılın önemli bilim felsefecilerinden Karl Popper, kendisiyle yapılan bir söyleşide felsefe ile ilgili şunları söylemektedir: "Herkesin bir parça felsefesi vardır. Hepimizin, sizin, benim, herkesin. Hepimiz pek çok şeyi öyleymiş gibi kabul ederiz. Bu eleştirel olmayan sayıltılar çokça felsefi niteliklidir. Kimileyin doğrudurlar; ama çoğunlukla bu felsefeler birer yanılgıdırlar. Doğru muyuz yanılıyor muyuz, bu, yalnızca öyleymiş gibi kabul ettiğimiz felsefelerin eleştirel bir sınanmasıyla ortaya çıkarılabilir. Sanırım bu eleştirel sınama felsefenin ödevi, varlığının da nedenidir". (Popper, 1971:67, çev. Güzel 1998:18) Frankfurt Okulu'nun ünlü temsilcilerinden Max Horkheimer da 1940 yılında kaleme aldığı "Felsefenin Toplumsal

İşlevi" adlı makalesinde felsefenin eleştirel niteliğine gönderme yapar: "Toplumsal sorunların incelenmesinin felsefede açıkça ya da örtülü bir biçimde, bilinçli ya da bilinçsiz olarak oynadığı role karşın, bir kez daha vurgulamak istiyoruz ki, felsefenin toplumsal işlevi birincil olarak bu rolden değil, eleştirel ve diyalektik düşüncenin açındırılmasından kaynaklanmaktadır. Felsefe, dünyaya aklı getirmek doğrultusunda yöntemli ve inatçı bir çabadır; felsefenin nazik ve tartışmalı konumunu belirleyen budur". (Horkheimer, 2005:480)

Eleştirel felsefe tüm zincirleri kırar, varolan her şeyi sorgulayarak sürekliliği kesintiye uğratan bir süreklilik kurar. Felsefe, günün geleneğini değiştiren polemikçi bir gelenektir. O, kendisiyle ve her şeyle hesaplaşır. Yapılan polemiklerle felsefe kendisinin eleştirel yanını sürekli yineler, böylelikle kendisini yeniler ve aşar. Bu yüzden felsefi düşünme sürekli farklılığı varsayar. Yeni farklılıklar yeni sorulara, yeni sorular yeni cevaplara, yeni cevaplar tekrardan yeni sorulara yönelir. Felsefe durmaz, sürekli eleştirir. Felsefe sadece diğer alanların, nesnelerin, varolanların eleştirisini yapmakla kalmaz kendisinin de eleştirmenidir. Filozofu besleyen, eleştiriye olan tutkusudur. Nedir eleştirel tutku? Aşırı, kabına sığmayan eleştiri sevgisi ve onun yapıları çözmede kullanılan şaşmaz düşünsel yöntemleri, ama aynı zamanda nesnesine âşık olan, yadsıdığı şeyin aşkıyla yanan eleştiri. (Paz. 1996:16) Bir şeyi temel bir ilke olarak kabul etmeden her şeye, her kabule şüphe ile bakan bir eleştiri... O temel ilkeyi kabul ettikten sonra dahi o ilkenin kendisine dönüp tekrar tekrar bakan, onu tekrar tekrar inceleyen eleştiri... İşte, bu tutku filozofun tutkusudur.

Eleştirel tutku ile beslenmiş bir başkaldırı filozofu olan Nietzsche'nin "filozof"u fikirlerini hem "evet"ler hem de "hayır"lar. Filozofun kendisini, fikirlerini ve değerlerini sürekli sorgulaması onun felsefesine hem "evet" hem de "hayır" diyebilmesini mümkün kılar. Filozofun felsefesine hem 'hayır' hem de 'evet' demesi nasıl mümkün olabilmektedir? Olabilmektedir: çünkü filozof, içinde sürekli, durmayan ve tükenmeyen çatışmalar yaşar. "Evet"i söyleyebilir, çünkü bu "evet", içinde zıtlık taşıyan bir "evet"tir. Bu "evet"in içinde "hayır" da vardır çünkü bu "evet" filozof için trajik

bir "evet"tir. (Kuçuradi, 1999:73) "Evet" demek, en garip ve güç problemlere bile "evet" demek, eleştirel felsefeden vazgeçmemek, sürekli eleştirmeyi istemektir. Bu istek aynı zamada "hayır" demeyi de beraberinde getirir. Filozof çağının en kabul edilemez fikirlerine bile "evet" diyebilen insandır; o, bunu yapabilecek kadar güçlü, dolu, nereden geldiğine değil, nereye gittiğine önem veren, yaratıcı bir insandır. Filozof; yeni başarılar, "yeni değerler" ortaya koyan insandır, o, yaratıcı insandır. (Kuçuradi, 1999:82) Yaratıcı insan ortaya koyduğu yeni başarılarıyla bir yandan "geçmişi kurtarır"; diğer yandansa geleceğe, insanın geleceğine yön verir. (Kuçuradi, 1999:82) Filozof daima değerlendirmeler yapacak, ölçü verecek, yeni kavramlar inşa edecek, eleştirecektir. Onun işi budur! Çağımızın başkaldırı filozoflarından Gilles Deleuze'e göre de filozofun temel özelliği yaratıcı oluşudur, filozof bir kavram yaratıcısıdır: "Filozof kavram dostudur, kavram üretme gücünü içinde taşır. Bu, felsefenin basit bir kavram oluşturma, keşfetme, üretme sanatı olmadığını söylemek demektir, çünkü kavramlar ille de birtakım formlar, ürünler ya da keşifler değillerdir. Daha zorlu bir tanımla felsefe kavramlar *yaratmayı* içeren bir disiplindir. (...) Daha doğrusunu söylemek gerekirse, kesin anlamda kavram yaratmak yalnızca felsefeye ait olsa da; bilimler, sanat ve felsefeler, hepsi birden yaratıcıdır. Kavramları yaratmak gereklidir çünkü onlar, gök cisimleri gibi tamamlanmış olarak bizi beklemezler. (...)" (Deleuze-Guattari, 2004:14-15) Yaratıcılıkla ortaya konulan yeni kavramlar eskilerle çatışma içine girse bile, filozof, bu çatışmanın en önünde yürüyen, hatta yürümekle kalmayıp bu çatışmayı tetikleyen ve sürdüren kişi olmalıdır. O, statik olanın peşinden koşmayandır, statükocu değildir, sürekli değişime ve yeniliklere açık biridir. Filozof, sonuna kadar bir fikirde sebat ederek kişisel bir iktidar konumunu işgal eden kişi değil, fikrini değiştirmeye her zaman açık bir söylem durumunda bulunan, haklılık karşısında tahtından feragat ederek söylediğinin tersini söylemekten utanmayan kişi olmalıdır. (Direk, 2003)

Şu âna kadar felsefenin temel özelliklerini ve bir filozofun bakışını, anlayışını, yorumlayışını ve duruşunu açıklamaya çalıştım. Buraya kadar felsefenin neliği hakkında söylediklerimizi

toparlarsak; felsefe düşünsel bir etkinliktir ve eleştireldir. Felsefenin eleştirel bir düşünsel etkinlik oluşu onun yaratıcı bir düşünme şekli olmasını da mümkün kılar. Felsefenin neliği hakkında tüm bu söylemlerimizden sonra; Türkiye'de felsefenin nasıl algılandığını ve Türkiye'de felsefeye bakışın nasıl olduğunu inceleyebiliriz.

Türkiye'de felsefe, ne yazık ki, çoğunlukla olumsuz bir değer yargısıyla bakılan bir uğraş alanıdır. Felsefeyi bu şekilde yorumlayanlar felsefenin tam olarak ne ile uğraştığını da bilmez. Bu bilmemenin temelinde ise felsefe kelimesinin sık sık aslında felsefe olmayanlarla, felsefeyi temsil etmeyenlerle karıştırılması yatar. (Kuçuradi, 2002) Örneğin "felsefe yapma!" bağlamında felsefe, boş bir laf kalabalığı; "bu da felsefe değil ya canım!" bağlamında çok zor, anlaşılması güç bir düşünsel etkinlik anlamına gelir. (Kuçuradi, 2002) Bu kullanımlar dışında felsefe kelimesinin, yaşamda kişilerin ya da grupların kararlarında, yapıp ettiklerinde temel aldıkları normları ifade etmek için kullanıldığını da sık sık görürüz. Örneğin, "partimizin felsefi bakışı veya felsefesi" bağlamında, ya da bu tür bağlamlarda, bir partinin çalışmalarında temel alınan anlayışlar, fikirler/normlar bütünü; "benim felsefeme göre" bağlamında ideoloji anlamında kullanılmaktadır 'felsefe'. (Kuçuradi, 2002) Bunlar felsefe sayılan ama aslında felsefe olmayan, felsefeye ilişkin anlayışlar, anlamalardır. Görüldüğü üzere ülkemizde sık sık karşılaştığımız ve üstesinden bir türlü gelemediğimiz kavram kargaşaları felsefe kelimesinin de kullanımında problem yaratmakta ve felsefenin içinin boşalmasına, olduğundan başka türlü alımlanmasına yol açmaktadır. Kavram kargaşası kelimelerin kavramsal boşalmasıdır. Kavramsal olarak içi boşalan kelimeler de kişilerce işlerine geldiği gibi kullanılmakta ve kelimelerin kavramsal içeriğini bilgi değil, çıkarlar belirleyebilmektedir. Örneğin laiklik, demokrasi, adalet, insan hakları kavramları bugün bu sorunla en çok boğuşmak zorunda kalan kavramlardır.

Türkiye'de yaşanan diğer önemli bir sorun, kişilerde ve kurumlarda eleştiri kültürünün, hesaplaşma kültürünün gelişmemiş olmasıdır. Düşüncelerimizle, eylemlerimizle, tavırlarımızla, tutumlarımızla, söylediklerimizle hesaplaşmıyoruz, hesaplaşamı-

yoruz. Kendimizi eleştirmiyoruz, başka fikirleri sorgulamıyoruz, yeni tutum ve tavırlar geliştirmiyoruz. Kısaca, felsefi düşünmeden uzak bir toplumuz. Düşünmekten çekinen, felsefeden korkan bir ülkede yaşıyoruz. Bu durumun birçok nedeni var kuşkusuz. Bu nedenleri bu yazıda tartışacak değilim fakat felsefi düşünme açısından eleştiri kültürü az gelişmiş bir toplumda felsefenin kendini sevdirmesinin ne kadar zor olduğunu göstermek açısından bu tespitin önemli olduğunu düşünmekteyim.

Bugün ülkemizde yaşanan sorunların başında bağlantılı düşünememekten kaynaklanan eleştirel bakışın yoksunluğu vardır. Bağlantılı düşünen kişi problem görür, yani aykırılıkları görür. Bu aykırılık daha önce de belirttiğim gibi yapılanlar veya olan bitenler ile değer bilgisi arasında var olan aykırılığı görmek demektir. Toplumumuzda bu kültürün gelişmemiş olması problem olmayan yerde problem görmeye, problem olan yerde de onu gör(e)memeye yol açmaktadır. Bu sorunlu bakış ise eleştirinin önünü tıkamaktadır.

Problem görebilen ve belirli durumlarda yapılması gerekeni gören bakış, kişilerin uygun bir antrenmanla, uygun bir eğitimle çeşitli derecelerde kazanabilecekleri bir bakıştır. (Kuçuradi, 2002) Böyle bir bakışı kazandırmaksa, yine böyle bir bakışın sağladığı temel üzerinde ve bir bütün olarak planlanmış eğitimden ve başkalarına ve olaylara kendi gözleri ile bakabilmeyi, kişinin sınırlar görmesini ve kendi sınırlarını görmesini, bağlantılı düşünebilmesini ve kişi neye bakıyorsa –yani neyi bilme konusu yapıyorsa– onu bağlantıları içinde görmeyi, ait olduğu bütünde yerini görebilmeyi öğretmeyi her aşamasında amaç edinen bir felsefe eğitiminden beklenebilir. (Kuçuradi, 2002) Felsefe eğitimi almış kişi öğrendikleri ile yaşantıları arasında bağlantı kurar. Problemleri görebilen kişi aynı zamanda felsefenin o keskin gözüyle bakabilmeyi öğrenir. (Çotuksöken, 2006) Mevcut kavramları sorgulayarak yeni kavramlara yelken açar. Kısaca, düşünür, anlamlandırır, bağlantılandırır, kavramsallaştırır, sorgular, eleştirir ve yaratır!

Felsefe eğitiminin verimli olabilmesi ve bu eğitimle beraber ülkemizdeki sorgulamayan, statükocu, dogmatik yapının ciddi bir

şekilde dönüşüme uğrayabilmesi için bu eğitimin küçük yaşlarda çocuklarımıza verilmesi gereklidir. Bu gereklilik, çocuklarda temel bir merak duygusu olduğu varsayımı ile hareket edildiğinde; verimli ve üretken sonuçlara bizi taşıyabilir. Felsefe eğitimi düşünme üzerine yoğunlaşmalı, farklı düşünebilme yollarını çocuklara göstermelidir. Bu da özgür ve bağımsız düşünebilme yetisini geliştirecek, eleştirelliğin önünü açacaktır. Felsefe donanımlı düşünme eğitimi, insanla ilgili olayların daha açık ve seçik anlaşılmasını sağlar. Böylelikle, çocuklar daha küçük yaşlarda aldıkları eğitimle herhangi bir düşüncenin serbestçe tartışılabilirliğini görerek kullanılan kavramların tam tanımlarını ortaya koymaya, akıl yürütmelerin geçerliliğini sınamaya, başkalarının kanıtlarını ve fikirlerini dikkatle sorgulamaya çalışacaklardır. Düşünme eğitiminin öznitelikleri şunlardır: 1. Soru sorma 2. Soru sormayı hep etkin kılma, sürdürme; sürekli sorgulama 3. Düşünme nesnesine odaklanma 4. Tartışma 5. Eleştirme 6. Eleştiriyi gerekçelendirme 7. Gerekçelendirirken benzerlikleri ve farklılıkları ortaya dökme 8. Değerlendirme 9. Anlama 10. Anlamlandırma 11. Kavramsallaştırma 12. Yargıda bulunma 13. Yargısını tartışmaya, eleştiriye açma 14. Yaratıcı olma. (Çotuksöken, 2006)

Daha da çoğaltılabilecek bu işlevler, çok çeşitli aracı ortamlarla ve gereçlerle yerine getirilebilir. Bu aracı ortamların başında ise "mantık" gelmektedir. Düşünme eğitimin temelinde mantık olmalıdır. Toplumumuzda çokça yapılan akıl yürütme hatalarını *(fallacies)* minimuma indirmek için özellikle formel mantık eğitiminin yaygınlaştırılması gereklidir. İyi bir mantık bilgisi üstüne inşa edilecek felsefi düşünme eğitimi daha sonra bilgi felsefesine, etik'e veya daha başka içerikli bilgi alanlarına yönelebilir. Başka bir deyişle, düşünme eğitimi ya da felsefi düşünme eğitimi çok farklı alan bilgisi üzerinden verilebilir. Örneğin bu bağlamda dış dünyayla ilgili bilgiler (doğa bilimleri), insan ve toplum ile ilgili bilgiler (insan bilimleri), dille ilgili bilgiler (dilbilim) kullanılabilir, yukarıda saydığım öznitelikler bu bağlamlarda işlevsel kılınabilir.

Düşünme eğitimi konusunda diğer önemli bir nokta bu eğitimi verecek kişinin niteliği ve bu eğitimin veriliş şeklidir. Bu eğitimi verecek kişi özgür düşünebilen, kişilerin ve grupların birbirini

anlamasına ve hoş görmesine yardımcı olan, bağımsız, yargıda bulunabilen, eleştiriye açık olan biri olmalıdır. Bu eğitimin veriliş şeklinin ne olması gerektiğini düşünürsek, temelde hitap edilecek olan hedef kitlenin 12-13-14 yaş grubu olduğu dikkate alınırsa, içeriğin çocukların anlayabileceği bir dilde oluşturulması gerekir. 'Çocuklar İçin Felsefe' konusunda uluslararası düzeyde oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Özellikle yazımın başında ismini andığım Matthew Lipman bu konuda en ciddi ve ileri düzeye ulaşmış çalışmaları yapan biridir ve bu konunun en iyi uzmanlarından olduğu bilinmektedir. Türkiye'de de bu bağlamda son derece önemli çalışmalar yapılmıştır ve yapılmaktadır. Türkiye Felsefe Kurumu'nun bünyesinde 1992 yılında kurulmuş olan Çocuklar İçin Felsefe Birimi de bu konuda küçümsenmemesi gereken çalışmalar gerçekleştirmiştir. Buna ek olarak diğer felsefe kurumlarımız, atölyelerimiz, platformlarımız da son yıllarda bu konuya kafa yormakta ve düşünme eğitiminin nasıl verilebileceği konusunda uğraşmaktadır. Bütün bu saydıklarım, dünyada ve ülkemizde çocukların felsefi düşünme yetisini geliştirmek için verilen bu uğraşlar, toplumumuzun büyük bir bölümünün genç nüfustan oluştuğu göz önüne alınırsa, Türkiye'deki mevcut sabit ve zor-değişen fikir yapısını dönüştürmekte etkili olabilir.

Bu söylediklerimizin yapılabilmesi, Aristotelesçe konuşursak bütün bu dileklerimizin olanaklılıktan gerçekliğe dönüşebilmesi, Türkiye'deki iktidarların yaratmak istedikleri ve tercih ettikleri insan modeli eşliğinde nasıl bir yaşam kurguladıklarıyla yakından ilgilidir. Yapılacak tercih iki tip insan modeli arasında olacaktır: Bunlardan ilki özgür düşünmeyen, sorgulamayan, tartışmayan, eleştirmeyen, sabit fikirli, statükocu, yaratıcı olmayan insandır. İkincil olarak ise özgür düşünen, özerk, kendi kararlarını kendi alabilen, değişime ve yeniliğe açık, tartışan, sorgulayan, yaratıcı olan insandır. Ülkemizde ihtiyacımız olan değişimin yaşanabilmesi için ikinci modelin seçilmesi şarttır. Ancak bu tercih gerçekleşirse; felsefe eğitiminden, felsefi düşünmeden ve düşünme eğitiminden bahsetmek; bu eğitimi ilgilendiren projeler üretmek anlamlıdır. Yoksa, bu konuda üretilen fikir ve projelerin içi boşalacak, mevcutta yaşanan kavram kargaşaları sürüp gidecek ve

üretilen fikirler sadece kâğıt üzerinde duran cümlelerden ve boş söz(cük)lerden ibaret olacaktır. Olması gereken dönüşüm ise çok keskin ve sarsıcı olmak durumundadır. Bu dönüşüme en rahat ve kolay ayak uydurabilecek toplumsal grup ise yine bu eğitimin alıcısı olacak çocuklar ve gençlerdir. Çünkü, onlar, ülkemizde yaşanan bütün olumsuz koşullara rağmen yeniliklere en açık ve en dinamik olan topluluktur. Bu noktada iktidarların üzerine düşen de bir olanaklar varlığı olan insanın olanaklarını gerçekleştirme ve geliştirmeyi eğitimin amacı olarak değerlendirmek ve bu bakış açısı çerçevesinde politikalar üreterek düşünme ve felsefe eğitimini teşvik etme.

Sonuç olarak bu çalışmaların ülkemizde hayata geçebilmesi ve verimli olabilmesi için felsefecilerin, eğitimcilerin, gençlerin, anne-babaların, yönetenlerin, sivil toplum örgütlerinin, kısacası eğitimle ilgilenen, bu sürecin muhatabı olan, eğitimden sorumlu olan herkesin bu sürece ortak ve eş-düzeyde bir katılımı gereklidir. Özellikle felsefecilere düşen görev ise insan ve eğitim felsefesi alanlarına yönelmek, eğitim ile ilgili planlara ve projelere katkı sunmaktır. Ama tüm bunlardan önce; düşünen, sorgulayan, eleştiren ve yaratıcı bir toplum yaratmak için:

- Her kişi, her yerde, olabilecek her durumda, her biçimde felsefeyle özgürce uğraşmak hakkına sahip olmalıdır.
- Felsefe öğretimi, yapıldığı yerlerde devam etmeli ve yaygınlaştırılmalı, yapılmadığı yerlerde başlatılmalıdır.
- Felsefe öğretimi bağımsız kalmakla birlikte, olabildiği ölçüde bütün alanların akademik ve mesleki eğitimin çerçevesi içinde de etkili bir şekilde yapılmalıdır. (Kuçuradi, 2002)

Bu üç durum felsefi düşünmeyi ve tutumu mümkün kılar. Felsefi tutum durmaksızın sorgulayan, eleştirel tutumdur. O bir tutkudur. Çağımızın ünlü filozofu Karl Jaspers'in deyişiyle, felsefe "yolda olmaktır", "düşünmede yolda olmaktır", "düşünmede yolda olarak hakikati aramak"tır. (Jaspers, 2000:47) Yolda oluşumuzun hiç bitmemesi ve eleştirel tutkumuzun hiç tükenmemesi dileğiyle...

KAYNAKÇA

ÇOTUKSÖKEN, Betül (2002), *Radyoda Felsefe*, İstanbul: Inkilâp Kitabevi.

ÇOTUKSÖKEN, Betül (2006), Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün 21.06.2006 tarihinde düzenlemiş olduğu "Düşünme Eğitimi" başlıklı toplantının açış konuşmasında sunduğu bildiri.

DELEUZE, G., GUATTARİ, F. (2004), *Felsefe Nedir?*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

DİNÇER, Kurtuluş (2004), "Felsefe Nedir?", *Felsefe Yazın*, Sayı: 2, Ankara: Orkide Basımevi, ss. 4-7.

DİREK, Zeynep (2003), "Dünya Sorunları Karşısında Felsefenin Görevi", *Hürriyet Gösteri,* Ağustos 2003.

GASSET, J. Ortega Y (2005), *Avcılık Üstüne*, çev. Derin Türkömer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

GÜZEL, Cemal (1998) (çev. ve der.), *Sağduyu Filozofu: POPPER*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

HORKHEİMER, Max (2005), *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.

JASPERS, Karl (2000), *Felsefe Nedir?*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Say Yayınları.

KUÇURADİ, İoanna (1999), *Nietzsche ve İnsan*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

KUÇURADİ, İoanna (2002), Şubat 2002'de Antalya'da gerçekleştirilen "Lise Öğrencileri için Felsefe" başlıklı sempozyumun açış konuşması.

MAGEE, Bryan (1971), "Conversation with Karl Popper", *Modern British Philosophy*, London: Secker&Warburg, ss. 66-82.

NAGEL, Thomas (2004), *Her Şey Ne Anlama Geliyor - Felsefeye Küçük Bir Giriş*, çev. Hakan Gündoğdu, İstanbul: Paradigma Yayınları.

PAZ, Octavio (1996), *Çamurdan Doğanlar*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları.

Platon (1995) *Devlet*, çev.Sabahattin Eyüboğlu&M. Ali Cimcöz, İstanbul: Remzi Kitabevi.

RUSSELL, Bertrand (2000), *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

UYGUR, Nermi (2000), *Felsefenin Çağrısı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

WİTTGENSTEIN, Ludwig (2006), *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Metis Yayınları.

21. Yüzyılda Türkiye'de Felsefe Yapmak

Mustafa GÜNAY*

Türkiye'de felsefi düşünce/söylem hakkında ancak tarihsel bir yaklaşımla konuşmak uygun olur diye düşünüyorum. Bu konuşma aynı zamanda belli bir felsefe anlayışına/tasarımına dayanmak durumundadır. Ülkemizde felsefenin günümüzdeki durumunu, geçmişini araştırmadan değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde felsefi söylemin/düşüncenin gelişimine katkıda bulunmak, kısacası felsefenin geleceğine yönelik çabalarımız da felsefe anlayışımızla bağıntılı olmak durumundadır. Çünkü ülkemizde felsefenin varlığından ya da yokluğundan söz etmek için de, yapılan felsefe çalışmalarını ve ortaya konan yapıtları değerlendirmek ve söz konusu bazı eğilimleri/yaklaşımları çözümlemek ve eleştirel bir sorgulamadan geçirmek için de belli bir felsefe anlayışına dayanmak gereklidir.

Bu noktada karşımıza çıkan en önemli sorunlardan biri ise felsefecilerimizin felsefe anlayışlarının belirsizliğidir. Bazı felsefecilerimiz dışında, kendi felsefe anlayışlarını açıkça ortaya koyan ve kendi felsefi söylemini oluşturmaya ve geliştirmeye/genişletmeye yönelen kişiler sayıca fazla değildir. Nermi Uygur'un *Felsefenin Çağrısı* adlı eseri, burada anılması gereken önemli

* Yrd. Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı.

bir kitaptır. Türk felsefe literatüründe felsefenin neliği hakkında yazılmış ilk kitap sayılabilecek bu eser, bir bakıma diğer felsefecilerimize bu konuda bir örnek oluşturmaktadır. Felsefecilerimizde dikkat çeken bir olgu olarak felsefe anlayışlarının belirsizliği, zaman zaman yapılan çalışmalarda/yazılan yapıtlarda *felsefi olan* ve *felsefi olmayan*ın birbirine karışmasına bile yol açmaktadır. Bu karışıklık, özellikle lise ders kitaplarına yansımış haliyle, yeni yetişen kuşakların felsefe ilgisi ve sevgisinin de zarar görmesine ve yanlış yönlere uzanmasına neden olabilmektedir. Felsefeyi bir tür kültür ya da bilim tarihine indirgeyen ve dinsel ya da milliyetçi unsurlarla temellendirmeye yönelen yaklaşımlar, hiç şüphesiz felsefe ile felsefe olmayanı birbirine karıştırmanın somut örnekleridir.

Türkiye'de felsefi düşünceyi/söylemi tarihsel bir yaklaşımla ele almak istediğimizde, hem genel olarak felsefe tarihinin birikimini hem de kendi tarihsel/kültürel gerçekliğimizi göz önünde bulundurmak durumundayız. Batı felsefesinin tarihsel birikimiyle karşılaştırdığımızda, felsefede henüz yolun başlangıçlarında olduğumuz açıktır. Fakat felsefe bir yanıyla "yolda olmak"sa, diğer yandan da yolu yeniden yorumlamak ve kendine özgü bir biçimde yürümek demektir. Yola çıkarken yapılacak saptamalar ve değerlendirmeler ve geleceğe yönelik amaç koymalar büyük önem taşımaktadır. Çok genel bir değerlendirmeyle, Türkiye'de felsefe çalışmalarının nitelik ve nicelik bakımından gitgide geliştiği söylenebilir. Bu durum, özgün yaklaşımların/anlayışların ortaya çıkacağının da güçlü bir işareti olarak görülebilir. Bu bağlamda yapılan farklı saptama ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Kimileri Türkçe'nin henüz felsefe yapmaya yeterli bir dil olmadığı ve benzer gerekçelerle, bizde felsefe olmadığını ve daha uzun bir zaman da olmasının, yani felsefi düşünce geleneği oluşmasının mümkün olmadığını ileri sürmektedirler. Türk felsefesinin oluşumunu ve kendi kimliğini kazanmasını uzak bir geleceğe erteleyen bu tarz iddialar, biraz da ülkemizde yapılan felsefi çalışmaların yeterince incelenmemesinden kaynaklanmaktadır. Felsefeye yalnızca dışardan ya da başka disiplinlerden bakanlar değil, felsefecilerimiz arasında bile birbirinin çalışmalarını göz ardı etme eğilimi yaygındır. Felsefecilerimiz/düşünürlerimiz nedense, ken-

di ülkemizde üretilen felsefeye ve felsefi söyleme karşı kayıtsız kalmakta, birbirlerinin çalışmalarına gönderimde bulunmaktan kaçınmaktadırlar. Bu ise, felsefeciler arasında bir diyalog ortamının oluşmasını da engellemektedir. Diyalogun önündeki engeller arasında, felsefe dünyamızdaki bazı bölünmelerin/kutuplaşmaların mevcut olduğu da dikkati çeker. Bu konuda en belirgin kutuplaşma ya da bölünme, bir tarafta felsefeyi Batı felsefe geleneğine eklemlenerek sürdürmek isteyenlerle, diğer tarafta İslam felsefesi geleneğine eklemlenerek sürdürmek isteyenler arasında karşımıza çıkmaktadır. Betül Çotuksöken'in İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde felsefe anlayışları ve eğilimleri birbirinden çok farklı kişiler bulunduğuna ilişkin şu sözleri, aslında başka felsefe bölümleri için de geçerlilik taşımaktadır: "Modernliği ve Aydınlanmacı tutumu benimseyenlerin yanısıra, Aydınlanmacı tutumu eleştirenlerin, karşı çıkanların da bulunduğu bir gerçektir."[1] Söz konusu kutuplaşmanın yansımaları, gerek felsefe konusundaki örgütlenme-kurumlaşma alanında gerekse üniversitelerdeki felsefe bölümlerinin yapılanmasında da görülmektedir. Ancak, her iki kutbun dışında yer alan felsefecilerimiz de bulunmaktadır.

Batı felsefesinin de, İslam felsefesinin de eleştirel bir okumasını yapmak durumundayız. Yalnızca herhangi bir felsefe geleneğine eklemlenme çabası, özgün bir felsefe geleneğinin oluşumunu da engelleyecektir. Kendi kültürel gerçekliğimiz içinde felsefi söylemi/düşünceyi sağlam temeller üzerinde geliştirebilmek için, mevcut bütün felsefe geleneklerini de (Batı, Doğu vd.) Hegelci bir deyimle "kapsayarak yadsıma"mız gereklidir. Bunu başarabilmek için Avrupa-merkezcilikten sıyrılmamız zorunlu görünmektedir. Kendi kültürel gerçekliğimizden yola çıkan bir felsefi söylemin varlığı ve sürekliliği için, kendi varoluşumuzu, tarihsel-kültürel gerçekliğimizi, kısacası yaşama dünyamızı anlama, çözümleme ve değerlendirme konusunda kendimize özgü yöntemler, bakış açıları ve kavramlar geliştirmek durumundayız. Bize özgü vazgeçilmez bir gerekliliktir bu. Bu gerekliliği, felsefeyi yalnızca yerel ve ulusal unsurlara indirgemek anlamında düşünmemek gerekir. Eğer mevcut herhangi

[1] Betül Çotuksöken, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe. Seçilmiş Metinlerle*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, 2001, s.24.

bir felsefi söylemin ya da geleneğin sürdürücüsü/temsilcisi olmakla yetinirsek, evrensele/tümele giden yolun yerel ve kültürel/tarihsel olandan başladığını gözden kaçırırsak, felsefede pek bir yol alamayacağımızı söyleyebiliriz. Bu elbette dünya felsefe birikiminden/tarihsel mirasından yararlanmamak, ona dayanmamak anlamına gelmez. Nasıl ki herhangi bir alanda yeni ve özgün ürünler ortaya koymak için, o alanda daha önce yapılmış çalışmaları, dile getirilmiş düşünceleri bilmek ve anlamak zorunlu ise, hiç şüphesiz aynı şey felsefe alanında da söz konusudur. Ömer Naci Soykan'ın ifadesiyle, "Felsefi gelenek, en genel anlamda felsefe tarihidir."[2] Genel anlamdaki felsefe tarihini bilmeden ve bu birikimden yararlanmadan felsefede yol almak mümkün görünmemektedir. Ancak, söz konusu gelenek her ne kadar Batı kültüründe kendini somutlaştırmış görünse de diğer kültürlerde de felsefi düşünce, gerçeklik ya da imkân olarak bulunmaktadır. Felsefe tarihi, kendisine katılan her kişiyle (filozofla) ve ulusla/toplumla birlikte yeni boyutlar kazanmaktadır. Bir başka deyişle, "felsefe tarihi, ona daima yeni olarak katılacak halklara açıktır."[3] Felsefe tarihinde yerini alan her yeni halk da bu geleneğe kendi rengini vermekte, kendi tarihsel/kültürel gerçekliğinden kaynaklanan unsurlarla felsefi düşünceye yenilik ve özgünlük getirmektedir. Nitekim felsefe tarihine yönelik genel bir bakışla da görülebileceği gibi, felsefede bir "İngiliz empirizmi"nin, bir "Alman idealizmi"nin ya da bir "Amerikan pragmatizmi"nin varlığına tanık oluruz. Elbette bu kültürlerin/toplumların içinden doğan bu felsefe akımları, daha önce ortaya konulmuş başka düşüncelerle/eğilimlerle de beslenmekte ve bir kez ortaya çıktıktan sonra da başka filozofların/akımların ve kültürlerin etkileriyle de yeni biçimlere girmekte ve düşünsel dönüşümlere uğramaktadırlar. İçinde yer aldığı tarihsel/kültürel gerçeklik felsefeyi etkilediği gibi, felsefe de kültürü etkilemekte ve dönüşümünde rol oynamaktadır. Bir bakıma kültürün özbilincini temsil eden felsefe, aynı zamanda diğer kültürler karşısında da kavramsallaştırdığı kültürün bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Batı

[2] Ömer Naci Soykan, "Felsefede Gelenek Oluşturmak", *Felsefelogos*, Sayı: 5, Bulut Yayınları, İstanbul, 1998, s. 30.

[3] Ö. Naci Soykan, *agm.*, s. 30.

kültürünün bütün dünyaya yönelik meydan okuması karşısında, dünyevi (seküler) temellere dayanan bir meydan okumanın felsefi olanaklarının ve gerekliliğinin düşünülmesi de önem taşımaktadır. Çünkü "küreselleşme" söylemi altında nötr, doğal ve kaçınılmaz bir süreç ve oluşum olarak dayatılanlara karşı eleştirel bir tutum gösterebilmek için, kendi felsefi aklımızla düşünmemiz gereklidir. Bugün dünyayı yeni savaşların, çatışmaların çemberine sürüklemeye yönelik düşünce ve girişimlere karşı, insan değerlerini, özgürlüğü ve eşitliği amaçlayan bir felsefeye duyulan gereksinim her geçen gün artmaktadır. Ne yazık ki felsefe, "zamanın tini"ni kavrama ve insanlığın yüz yüze kaldığı sorunlarla hesaplaşma yeterliliğini göstermekten uzak görünmektedir. Bu nedenle Batı felsefesinin ve kültürünün, insanlık adına gerçekleştirmiş bulunduğu kazanımlara da sahip çıkacak, fakat yeni hegemonyacılık arayışlarına karşı bir bilinç aydınlığı da getirebilecek bir felsefeye gereksinim duyulmaktadır. Bu konuda Türkiye'deki felsefecilerin de önemli bir rol oynayabileceği söylenebilir.

Türkiye'de felsefi düşüncenin gelişiminde etkili olan pek çok faktörden söz etmek mümkündür. Ülkemizde felsefenin gelişim evrelerini ve sorunlarını ele alan çalışmalarıyla tanınan Arslan Kaynardağ, söz konusu faktörler arasında özellikle şunları ifade eder: Kültür devrimleri, üniversite reformu, Alman felsefecilerin Türkiye'ye gelmesi, Türk dilinin özleşmesi, üniversitelerin çoğalması ve felsefenin kurumlaşması.[4] Kaynardağ, felsefenin gelişiminde olumlu rol oynayan bu faktörlerin yanı sıra bazı dönemlerde siyasal iktidarların baskıcı uygulamalarının, özgür bir düşünce ortamına zarar verdiğini de vurgulamaktadır. Aydınların, yazarların, felsefecilerin tutuklandığı, görevlerinden ayrılmak zorunda kaldığı koşullarda, felsefenin de gelişme imkânı bulamayacağı açıktır. Bu açıdan felsefenin gelişebileceği ortamlara gereksinim olduğu gibi, her zaman için felsefecilerimizin de toplumsal sorumluluklarının bilinciyle hareket etmeleri gereği ortaya çıkmaktadır.[5]

[4] Arslan Kaynardağ, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 158.

[5] Mustafa Günay, *Cumhuriyet Döneminde Felsefe Tarihçiliği*, s. 177-178, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005, ss. 177-178.

Felsefenin gelişiminde, içinde yer aldığı tarihsel/toplumsal koşulların etkisini yadsıyamayız. Ancak, felsefeyle uğraşanların felsefeden ne anladıkları (felsefe anlayışları), felsefi düşünme tarzları da felsefenin gelişiminde ve düşünce geleneklerinin oluşmasında/biçimlenmesinde belirleyici bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, bizde felsefenin gelişimini engelleyen ya da geciktiren nedenlerin, tarihsel/toplumsal nitelikli olduğu kadar, aynı zamanda düşünsel nitelikli olduğunu da söylemek mümkündür. Doğan Özlem'in şu sözleri bu duruma ilişkin önemli bir saptamayı ifade eder: "(...) Anglo Sakson felsefenin ülkemizde yakın zamana kadar uzun süren yaygınlığı, felsefi gelişmemizi engellediği kadar felsefeciler olarak toplumumuz ve tarihimizle bağ kurmamızı da engellemiş, en azından geciktirmiştir."[6]

Türkiye'de üretilen felsefe eserlerinde, bazı düşünce geleneklerinin etkili olduğunu saptamak mümkündür. Bunlar arasında aydınlanma felsefesini/aydınlanmacılığı, pozitivizmi, liberalizmi, marksizmi, neo-pozitivizmi, tarihselciliği/hermeneutiği ve son yıllarda bütün dünyada yaygınlaşan postmodernizmi sayabiliriz. Bunlar arasında aydınlanmacı ve pozitivist görüşler en etkili ve yaygın olanlarıdır. Pozitivist gelenek hem sosyoloji hem de felsefe alanında etkili olmuştur. Ancak, felsefe alanında pozitivizmin daha çok "mantıkçı empirizm" adıyla bilinen biçimiyle bazı felsefeciler ve felsefe bölümleri üzerindeki etkisi günümüzde de sürmektedir. Bu felsefe akımının genel olarak dünyada da yakın zamanlara kadar felsefeyi bir "üst dil" olarak gördüğü ve felsefi düşüncenin tarih, kültür, siyaset vb. konular ve sorunlarla ilişkisini kurmaktan kaçınan bir tutumu benimsediği görülmektedir. Bu tutum aynı zamanda tarihsel olanın felsefe tarafından kavranılışı önünde bir engel olarak belirmektedir. Elbette felsefe alanında farklı tutum ve anlayışlar söz konusu olacaktır. Ancak, ben kendi adıma tarihselci bir yaklaşımın, kendi kültürel-toplumsal gerçekliğimizi anlama ve değerlendirme yönünde daha ufuk açıcı olacağını düşünüyorum. Bu nedenle felsefi düşünmenin de tarihsel ve tekil olandan yola çıkarak gelişebileceğine inanıyorum. Bu bağlamda bu anlayışa yönelik bir eleştiri ve karşı bir tutum olarak Gü-

[6] Doğan Özlem, *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 274.

rol Irzık'ın şu sözlerini okumak yerinde olur: "Felsefi özgünlüğün kaynağı olarak yerel ve tikel olana yapılan aşırı vurgunun, onun mutlaka veya sadece yerel/ulusal olandan, filozofun toplumla ya da ulusla olan ilişkisinden türetilebileceği/kaynaklandığı fikrinin, istemeden de olsa, içe kapanmaya ve parokyalizme hizmet etmesinden endişe duyarım."[7]

Felsefenin genel (evrensel) bir hakikat (doğruluk) arayışı olarak anlaşılması da tarihsel ve tikel olanın önemsiz görülmesine yol açmaktadır. Bilindiği gibi felsefe tarihinde Platon'dan günümüze kadar pek çok filozofun felsefeyi evrensel/tümel bir hakikat arayışı olarak kabul etmesine karşın Sofistlerden bu yana relativist/tekilci bir düşünce geleneği de söz konusudur. Bir bakıma felsefe tarihindeki bu iki ana gelenek, Türk düşünce dünyasında da tartışma ve yer edinme mücadelesinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak, gerek dünyada gerekse ülkemizde yaygın ve egemen olan, evrenselci felsefe anlayışı olagelmiştir. Felsefedeki evrenselci anlayış günümüzde Batı'nın diğer kültürler ve onların düşünme tarzları üzerindeki etkisi nedeniyle, kendisine karşı özgün ve eleştirel yaklaşımların ortaya çıkışını da engellemekte ya da en azından etkisiz kılmaktadır. Bu nedenle Batı felsefesini okumak aynı zamanda Batı'nın da eleştirel bir okuması ve değerlendirilmesi anlamına gelir. Böyle bir felsefi okumanın ancak belli bir tarih ve kültür temeli ve bilinci üzerinde yapılması mümkündür. Bu ise felsefenin diğer disiplinlerinin yanı sıra bir tarih ve kültür felsefesinin Türk düşünce dünyasındaki gerekliliğine işaret eder.

İçinde yaşadığımız kültürel coğrafya ile felsefi düşünce arasındaki ilişkilerin çok yönlü/çok boyutlu olduğunu söyleyebiliriz. Felsefe ile kültürel coğrafya arasındaki ilişki sorunu, aydınlarımız, felsefecilerimiz ve sosyal bilimcilerimiz tarafından zaman zaman ele alınmakla birlikte, bu konudaki çalışmalar yeterli görünmemektedir. Ancak, son yıllarda bu konunun daha çok önem kazanması ve düşünce dünyasında tartışılır duruma gelmesi söz konusudur. Enis Batur "Türkiye'de Felsefenin Dünü ve Bugünü" başlıklı yazısında, felsefenin "kültürel coğrafyadan bütün bütü-

[7] Gürol Irzık, "Türkiye'de Felsefe ve Bilim Tarihi Yapmak Üstüne Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, Sayı: Kış 1999, s. 68.

ne soyutlanabilecek bir uğraş alanı" olmadığını vurgulayarak şunları söyler: "Türkiye'de felsefe, ister Batı'ya dönsün yüzünü, ister Doğu'ya, belli bir kültür birikiminin üzerinde yapılabilir ancak."[8] Batur aynı yazıda bir kültür ve tarih felsefesi geliştirmenin yabana atılabilecek bir tasarı olmadığına da dikkati çeker: "(...) Türkiye'de örneğin bir Kültür felsefesinin inşa edilmesi zorunlu ve kaçınılmazdır. İşin kötüsü, bir başına felsefenin gelişmesi bakımından tehlikeli bir önem barındırmaktadır bu: kökü olmayan, kökü olsa bile sulanmayan, budanmayan, ilaçlanmayan bir ağaç nasıl meyve verebilir?"[9]

Türk düşünce dünyasına yönelik çalışmalarıyla tanınan sosyal bilimcilerimizden Kurtuluş Kayalı ise, "felsefecilerimizin bu coğrafyada felsefe yapabileceklerine inanmaları" gerektiğini, ancak, yeni dönem felsefecilerinin genel anlamda böyle bir düşünceleri olmadığını belirtir: "Artık belki de yirmi yıldır başka alanlarda da görüldüğü gibi Türk akademisyeni, düşünce adamı düşünmek yerine, belli metinleri çevirmek ya da belli dar bir yaklaşım çerçevesinde düşünsel eğilimleri hiç sorgulamadan konular üzerinde düşünce belirtmektedir. Hilmi Ziya Ülken'in metinlerinde üzerinde durduğu yaratıcı üretici düşünce eylemi son dönem felsefe alanı da dahil olmak üzere daha az geçerlidir. Bunun bir şekilde genel bir eğilim olarak anlaşılması, fark edilmesi gerekmektedir."[10] Söz konusu genel eğilime bağlı olarak, Kayalı, felsefecilerimizin iki ana eğilime sahip olduklarını da belirtir: "Bunlardan biri dar uzmanlık alanlarında odaklaşma eğilimidir. Öteki de neredeyse bütünüyle felsefeden uzaklaşma eğilimidir. Dar alanda uzmanlaşanların adeta *puzzle* çözer gibi sorunlarla uğraşmaları genel sorunlarla ilgilenmelerinin önünde engel oluşturmuştur. Bunlar dar problemlerin sorunuyla, çözümleriyle ilgilenir durumdadırlar. Ötekiler de artık felsefi metin yazmak yerine deneme yazarı olmuşlardır. Türkiye dışında herhangi bir ülkede bu kadar çok deneme yazan felsefeci olması söz konusu değildir."[11]

---

[8] Enis Batur, *Alternatif: Aydın*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985, s. 114.

[9] E. Batur, *agy.*, s. 117.

[10] Kurtuluş Kayalı, "Türk Düşünce Dünyasında Fazla Felsefeci Yok", *Adam Sanat*, Sayı: 211, Ağustos 2003, s.56.

[11] K. Kayalı, *agy.*, s. 55.

Kayalı'nın çizdiği tablo, felsefe ve sosyal bilimlerin içinde yer aldıkları kültürel coğrafyaya yabancılaşmasını gözler önüne sermektedir. Ancak, bu durumun temel nedenlerinden biri de felsefe ve bilim insanlarımızın kültürel gerçeklik ile uğraş alanları arasında uçurumlar meydana gelmesine yol açan zihniyetleri değil midir? Nasıl bir felsefe tasarımı, kültürel gerçekliğimizi bir felsefe sorusu olarak görmemizi engellemektedir? Bu sorulara yanıt aramak, aynı zamanda bize özgü bir felsefi söylemin olanak ve koşullarını da sorgulamak anlamına gelir. Türk felsefesinin olanakları üzerine yazdığı "Başkada Aynı Kalmak: Türk Başkalığını Felsefi Olarak Düşünmenin Yolları Üstüne" başlıklı yazısında Zeynep Direk, 20. yüzyılda Türk felsefecilerinin, dünyada da geçerli olan bir felsefe kavrayışı doğrultusunda felsefeyi, "içinde tüm farklılıkların eridiği nötr, evrensel ve akılsal bir söylem olarak" kavradıklarını belirtir. Bu kavrayış ise Kurtuluş Kayalı'nın da dikkati çektiği bir sorunla karşı karşıya getirir bizi: felsefenin tarihsel ve kültürel gerçekliğe yabancılaşması. Zeynep Direk Türk felsefecilerinde ağır basan söz konusu kavrayışın yol açtığı sonucu şöyle açıklar: "Bu kavrayış onları felsefi söylemleri içinde buradan kaynaklananı bastırmaya, sansürlemeye itti. Burası hakkında olabildiğince açıkça konuşmak istedikleri zaman felsefe kitabı saymadıkları kitaplar çıkardılar. Türk kültürü ile felsefeyi birleştirmelerine felsefe anlayışları izin vermedi." [12]

Felsefe ve kültürel coğrafya arasında ilişki kurulabilmesi için de nasıl bir felsefe anlayışına dayandığımızın açığa çıkarılması büyük önem taşımaktadır. Elbette her felsefecinin/düşünürün içinde yaşadığı tarihsel ve somut gerçekliğe bakışı, onu algılayış şekli ve giderek bu gerçekliği felsefi söylem içinde kavrayış tarzı farklılıklar gösterebilir. Fakat burada önemli olan kendi tarihsel/kültürel coğrafyamızın ve yaşama dünyamızın, düşünmemizin nesnesi haline getirilmesi ve bir felsefe sorusu olarak ele alınmasıdır.

Türk felsefesinin "çokkültürlü bir felsefe kavrayışı içinde" temelleneceği konusunda Zeynep Direk şunları söyler: "Bir kez

[12] Zeynep Direk, "Başkada Aynı Kalmak: Türk Başkalığını Felsefi Olarak Düşünmenin Yolları Üstüne", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 98, Güz 2003, s.21.

bu proje olumlandıktan sonra Türk felsefesini bir kültür felsefesi olarak yeniden inşa etme görevini üstlenmek gerekir. Bunun için hem farklılığı ve başkalığı dışlayan felsefe anlayışını sorgulamak hem de yeni okuma stratejileri hayal etmek, icat etmek gerekecektir."[13] Gerçekten de öncelikle Türk felsefesine yönelik bir projemizin/tasarımızın ifade edilmesine ve olumlanmasına gereksinim vardır. Çünkü ülkemizde yaşayan ve felsefi etkinliğin özneleri durumundaki kişiler bu konuda ortak bir görüşe ya da uzlaşıma sahip görünmemektedirler. Bu konuda bir örnek olarak Gürol Irzık'ın düşüncelerini anmak yerinde olur: "Özgün bir 'Türk felsefesini' 'bir kültür felsefesi' olarak tasavvur etmek, 'kültürel gelenekle yeni bağlar kurmak' biçiminde anlamak ve önermek de, son kertede, felsefi özgünlüğü yerel olanla özdeşleştirmek demektir. (Özgün) felsefeyi kültür felsefesiyle sınırlayan bu anlayış fazla dar ve hatta indirgemeci değil mi? Buna göre, sözgelimi mantıkta, kuvantum fiziği felsefesinde nasıl bir özgünlükten söz edebileceğiz? Yine mesela, Frege'nin, Russell'ın ya da Kripke'nin dil felsefesine yaptığı çığır açıcı katkıları nasıl yorumlayacağız? Örnekleri çoğaltmak mümkün. Ben özgünlük meselesini bu kadar kısıtlayıcı bir yaklaşımla ele almanın, hatta sorunu 'özgün bir Türk felsefesi' üretmek biçiminde koymanın doğru olmadığı kanısındayım. Türkiye'de ya da başka yerde özgün felsefe yapmanın tek bir yolu olamaz."[14]

Türkiye'de felsefi düşünce geleneğinin oluşumunda farklı anlayışların ve eğilimlerin rol oynayacağı söylenebilir. Alman felsefesinde de, İngiliz ve Fransız felsefesinde de farklı felsefe anlayışlarına sahip filozofların bulunduğunu görürüz. Bu filozofların ilgi alanları ve odaklandıkları sorunlar birbirinden farklıdır. Aynı akım içinde yer alan filozofların her birinin kendine özgü düşünceleri ve tutumları vardır. Bizde felsefe geleneğinin oluşumunda ve sürdürülmesinde de farklı tutum ve anlayışlarla karşılaşmamız doğaldır. Bir bakıma söz konusu farklılıklar, değişik tarzlarda özgün felsefe yapma imkânının da bir göstergesidir. Bir tarih felsefesi, bir kültür felsefesi oluşturmayı/inşa etmeyi öncelikli bir

[13] Z. Direk, *agm.*, s. 21.

[14] G. Irzık., *agm.*, 68.

amaç ve görev olarak belirleyebileceğimiz gibi, felsefenin farklı disiplinleri içinde uğraşmayı da seçebiliriz. Ancak, felsefenin hangi alanıyla uğraşırsa uğraşsın, burada yaşayan bir felsefecinin/filozofun, içinde yaşadığı tarihsel/kültürel coğrafyadan soyutlanması da mümkün değildir. Dil felsefesiyle, bilim felsefesiyle de uğraşsak içinde yer aldığımız tarihsel/kültürel coğrafyanın etkisinden tümüyle sıyrılmak imkânı yoktur. Bu ise, insanın tarihsel bir varlık olmasıyla ilgilidir. Aklımıza hangi filozof gelirse gelsin, onun düşüncelerinin içinde yer aldığı tarihsel ortamla açık ya da gizli etkileşimleri bulunabilir. Felsefi düşüncede zamanın/tarihin sınırlanmışlıklarının ötesine yönelen bir boyut vardır. Ancak, sonuçta her felsefe kendi zamanının tiniyle kuşatılmış, içerilmiş durumdadır. Bu, aynı zamanda felsefenin yaşamla ve kültürle olan derin ve köklü bağlarının da bir ifadesidir. Bu nedenle felsefenin kültürümüzü ve yaşayışımızı kavrama çabasını, bir içe kapanma olarak değil, aslında kendi tinimize doğru çok boyutlu bir açılım ve yönelim olarak anlamak daha uygun görünmektedir. Felsefenin kendi tinimize yönelişi dar bir vadiye saplanma ve gömülme olmayıp kendi tarihsel coğrafyamızdan yola çıkarak insanlık kültürüne/uygarlığa da sunulmuş katkılar anlamını ve işlevini taşımaktadır. Öyle ki, söz konusu kültürel gerçekliğimiz de yeryüzünde en zengin ve en kapsamlı kültür mirasını/kalıtını da içinde taşımaktadır. Bugüne kadar daha çok edebiyatta yansımasını ve ifadesini bulan tarihsel/kültürel gerçekliğin ve sorunlarının, felsefi söylemin olanak ve koşulları içinde işlenmesi, sorgulanması ve tartışılması zamanı çoktan gelmiş bulunmaktadır. Burada felsefecilerimizin söz konusu uğraşıyı felsefenin dışına çıkmadan da yapabileceklerini ve yapmaya başladıklarını söyleyebiliriz.

Dil, düşünce ve yaklaşım bakımından önemli felsefe eserlerinin ortaya konulması, ülkemizde felsefenin kurumsallaşmaya başladığının da göstergesidir. Ama burada felsefecilerimize ve düşünce tarihçilerine düşen bir görevin belirdiğini görebiliriz: yapılmış çalışmaların eleştirel bir okumasının/incelemesinin gerçekleştirilmesi. Bu konuda Hilmi Ziya Ülken'in *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* ve *Türk Tefekkürü Tarihi* adlı kitapları başta olmak üzere, bazı temel kaynakların ortaya konulmuş olduğu da

unutulmamalıdır. Felsefecilerimizin eserleri, yaptıkları çalışmalar incelenirse, her yeni felsefecinin ve felsefe kuşağının, daha öncekilerin mirasına/birikimine dayanarak yeni adımlar attıkları saptanabilir. Çünkü bugünün felsefesi, ancak geçmişin felsefi geleneğinden/birikiminden yararlanılarak ortaya konulabilir. Felsefe yapmanın vazgeçilmez koşullarından biri, onun tarihini bilmek, geçmişte felsefe alanında söylenmiş olanların farkında olmaktır. Türk düşünce tarihinin de genel felsefe tarihiyle birlikte göz önünde bulundurulması gereklidir. Çünkü felsefenin gelişimi ve özgün düşünceler üretilmesi, büyük ölçüde geçmişten günümüze kadar gelen süreç içinde yapılan çalışmaların değerlendirilmesine de bağlıdır. Başka bir deyişle felsefe, kendi tarih ve geçmişinden kopuk olarak gelişemez ve etkinlik gösteremez. Bu nedenle ülkemizde felsefi düşüncenin gelişimini anlamaya ve kavramaya çalışmak, bir bakıma kendi tarihsel gerçekliğimizi de anlamak demektir.[15] Bu bağlamda Türkiye'de felsefenin nereden gelip nereye gittiği sorusu, hep yeniden düşünmeyi ve yanıt aramayı gerektiren bir soru olarak felsefi uğraşlarımızın merkezinde yer almaya devam edecek gibi görünmektedir.

[15] M. Günay, *agy*., s. 179.

KAYNAKÇA:

- BATUR, Enis (1985) *Alternatif: Aydın*, İstanbul: Hil Yayınları.

- ÇOTUKSÖKEN, Betül (2001) *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- DİREK, Zeynep (2003) "Başkada Aynı Kalmak: Türk Başkalığını Felsefi Olarak Düşünmenin Yolları Üstüne", *Toplum ve Bilim*, sayı: 98, İstanbul: İletişim Yayınları.

- GÜNAY, Mustafa (2005) *Cumhuriyet Döneminde Felsefe Tarihçiliği*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- IRZIK, Gürol (1999) "Türkiye'de Felsefe ve Bilim Tarihi Yapmak Üstüne Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, sayı: Kış 1999, İstanbul: İletişim Yayınları.

- KAYALI, Kurtuluş (2003) "Türk Düşünce Dünyasında Fazla Felsefeci Yok", *Adam Sanat*, sayı: 211, İstanbul: Adam Yayınları.

- KAYNARDAĞ, Arslan (2002) *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- ÖZLEM, Doğan (1999) Siyaset, *Bilim ve Tarih Bilinci*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- SOYKAN, Ömer Naci (1998) "Felsefede Gelenek Oluşturmak", *felsefelogos*, sayı: 5, İstanbul: Bulut Yayınları.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Felsefenin Serüveni

Ahmet İNAM*

Cumhuriyet dönemi Türk Felsefesini, Türkiye'deki felsefeyi değerlendirmeyi deneyeceğim bu çalışmada, şimdiye dek bu alanda yapılagelenin biraz dışında bir yol izleyerek şu ya da bu kitabı, makaleyi, felsefeciyi, dergileri, konferansları, yayın sayılarını saptayarak sonuçlara varmaya kalkmadan, belli bir dönemde, belli kültürün içinde yer alan felsefeyi ele almayı olanaklı kılan genel bir "beş yıldızlı felsefe devingenliği" modeli adını verdiğim bir "model" geliştireceğim. Bu model ışığında Cumhuriyet dönemindeki felsefenin değerlendirilmesini tek tek felsefecilere, yayınlarına ve diğer etkinliklerine girmeden genel çizgileri ile gerçekleştirmeye uğraşacağım.

Beş Yıldızlı Felsefe Devingenliği

Felsefe *devingenliğini*, sanki bir yıldızın köşelerindeki noktalarla dile getirilebilecek, her biri beş öğeden oluşan beş yıldızla modelliyorum. Bu yıldızların adları, sırasıyla; Felsefe oluşumu yıldızı, *"Felsefe donanımı yıldızı", "Felsefe devinimi yıldızı", "Fel-*

* Prof. Dr. Ahmet İnam, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

sefede özümseme yıldızı", "Felsefede devindiriciler yıldızı". Bunlara kısaca sırasıyla, "*Oluşum yıldızı", "Donanım yıldızı", "Devinim yıldızı", "Özümseme yıldızı", "Devindiriciler yıldızı"* da diye biliriz. Beş yıldızlı yapının ilk yıldızıyla başlayalım. (Yıldızların yapısı hakkında görsel bir fikre sahip olmak için yazının sonundaki beş yıldız şekline bakınız.)

Oluşum Yıldızı, felsefenin "düştüğü" topraklarda can bulabilmesini olanaklı kılacak beş özellikten oluşuyor. O kültürün insanlarının felsefeye ayıracak zamanları, tartışılabilecek ortamları ve çevreleri, yaşamlarını sürdürebilecek, geçimlerini sağlayabilecek destekleri olması gerekir. Özgür, özerk düşünmeye çalışan insanlara değer verecek, hiç değilse düşünce etkinliklerini kısıtlayıp yasaklamayacak siyasal gücün varlığı gerekli. Demek ki, toplumsal, ekonomik yapı felsefeye omuz vermiyorsa, felsefî toplumun o kültürde çiçek açabilmesi zorlaşır. Felsefe gönüllüsü insanlar düşüncelerini iletebilip geliştirebilecekleri dil gücüne sahip olmalılar. Bir kültürün felsefe oluşumlarının olmazsa olmaz koşullarından birisi, o kültürün dilinin ve o dille ortaya çıkmış düşüncelerinin felsefe üretimine uygun bir yapı taşımasıdır. İşlenmiş, yoğrulmuş, soyut kavramlardan, kavramlararası ilişkilerin ifade edilebileceği sentaks, semantik ve pragmatikten yoksun bir dil, o kültürde felsefeyi taşıyamaz. Bir dilin yaşayamadığı, kendi yaşama dünyasından (*Lebenswelt*) devşiremediği sözcükleri üzerinde, düşünce iğreti durur.

Demek ki, kültür böyle bir dilin yapılandırılmasına fırsat verebilecek folklor malzemesinden, sanat ve edebiyat ile donatılmış olmalıdır.

Kültür yalnızca felsefeyle düşünmez, bağrında felsefeyle bağ kurabilen ya da kuramayan farklı düşünceler taşır. Önemli bulduğum bir bölümünün adlarını sıralayabilirim:

1. Toplumsal Düşünce
2. Siyasal Düşünce
3. Tarihsel Düşünce
4. Teknik-teknolojik Düşünce
5. Ekonomik Düşünce
6. Bilimsel Düşünce

7. Edebi Düşünce
8. Sanatsal Düşünce
9. Folklorik Düşünce
10. Dinsel Düşünce
11. Günlük Yaşam Düşüncesi
12. Bilgelik (hikmet) Düşüncesi

İlk altı düşünce biçimi, daha çok o kültürün geçmişiyle, diğer kültürlerle bağ kurarak altyapı sorunlarını çözmesine, çevresini denetlemesine yardımcı olur. Sonraki iki düşünce biçimi, kültürdeki estetik bakışın yansıdığı düşüncelerdir. Son dört düşünce biçimi ise, günlük yaşamda yoğunlaşan inançlarla ve değerlerle ilgilidir. Bu düşüncelerin birbiriyle ve felsefeyle yoğun bağları vardır. Bir kültürde felsefenin oluşumunda, düşüncelerarası akışın, düşüncelerin felsefeye destek verici özellikler taşımasının önemi vardır.

Toplumsal-ekonomik yapı, dil-düşünce ve sanatın felsefeye alan yaratabilecek özellikler kazanmasına destek verebilecek durumda olmalıdır. O toplumun sahip olduğu inanç düzeni, ahlak ve estetik alanda geçerli olan değerleri, felsefeyi tehlikeli buluyor ve bir tehdit olarak görüyorsa, felsefenin ortaya çıkışında güçlü bir engel var demektir.

Özetlersek, toplumsal-ekonomik yapı, dil-düşünce, sanat, inanç ve değerler felsefe oluşumunun önemli koşullarını oluşturuyorlar.

Bir kültürde oluşumunu bir ölçüde tamamlayıp ortaya çıkan felsefenin varlığını nasıl anlarız? Bir kültürde felsefe var mı, yok mu? Bunu görebilmenin ölçütleri **donanım yıldızı**yla veriliyor.

Felsefe donanımı, dilsel birikim, işlenmiş felsefe dili olmaksızın ortaya çıkmaz. Dil-düşünce birliği, bu birliğin felsefî çözümlemelere, yorumlara uygun yapısı donanımın ilk öğesini oluşturuyor. Bir kültürde felsefe donanımı olduğunu ve o kültürün dilinden, diliyle işlenmiş yukarıda 12 çeşidinin adını saydığım düşüncesinden anlıyoruz. İkinci olarak, bu dil ve düşünceyi harekete geçirebilecek donanım özelliği, kurumlar, topluluklar ve etkinliklerdir. Felsefe bir etkinliktir, düşünme ve eylemdir. Çünkü; birlikte tartışmalar, etkileşmeler içinde ortaya çıkar. Bu etkinliklere olanak

sağlayacak toplumsal ortamın, politik düzenin olmaması durumunda, o kültürde felsefenin can bulma şansı ortadan kalkar.

Dil, düşünce, toplumsal, toplumsal-ekonomik koşulların uygun olması, felsefe donanımının üçüncü koşulunun yerine getirilmesiyle pekiştirilmiş olur. Düşünürlerin varlığı, filozofların ortaya çıkışı. Filozoflar o kültürün olanakları çerçevesinde kendi düşünce güçleri doğrultusunda ürünler verirler, ürün vermeye uygun bir yaşam biçimi içine girerler. İşte, felsefe donanımının dördüncü öğesi, filozofların üretimi gerçekleştirebilecekleri, felsefede ürünler ortaya koyabilecek, felsefe yapabilecekleri *felsefî yaşam biçimidir.* Bütün bu dört koşulun, felsefe donanımının dört öğesinin hedeflediği son koşul, son öğe üründür. Felsefî düşüncenin düşünme etkinliği içinde ortaya çıkan yazılı ürünleri. Elbette, salt felsefe etkinliği içinde tartışarak, düşünceler geliştirerek, etkileşerek yaşamış ama ürün vermemiş filozoflar da felsefe etkinliğine katkıda bulunabilirler, felsefe donanımının bir parçası olabilirler.

Felsefe oluşumunun gerçekleşmesi o kültürün felsefe donanımını meydana getirir. Oluşumunu donanıma dönüştürebilmiş ya da dönüştürmeye çabalayan bir kültürdeki felsefe hareketleri, felsefî devinim nasıl betimlenebilir? Bu devinimin yapısının açıklanmasında dayandığımız kavramlar, felsefenin üçüncü yıldızını, **devinim yıldızını** oluşturuyor. Felsefenin devingenliğini oluşturan devinimler, felsefe alanı içinde bulunuyor. Felsefe alanını bir düzlem olarak kabul edersek, felsefe alanının altında farklı düzlemlerin bulunduğunu, bu düzlemleri düşüncelerin oluşumuna katkıda bulunma anlamında besleyeninse *yaşama dünyası tabanı* olduğunu söyleyebiliriz. Felsefe alanı, her kültür tarafından *çevre çizgisi* ile bölünür. Çevre çizgileri o kültürün yaşama dünyasından aldığı pay ölçüsünde iç alanlar oluştururlar. Bu *iç alanlar*, yaşama dünyası tabanı ile felsefe alanı arasında bulunan, farklı düşünce düzlemleri (bunlardan on ikisini oluşum yıldızını anarken saymıştık) *felsefe öncesi yapıyı*, ön felsefeyi oluşturur. Yaşama dünyası tabanı ile felsefe alanının merkezi bir koni oluştururlar. (Bkz. Şekil 6) Felsefe alanı merkezi, yaşama dünyası tabanından beslenir, koni, *yaşama dünyası konisi* diyelim ona, düşünce düzlemlerinden geçerek, onlardan devşirerek merkeze

ulaşır. Demek ki, felsefe öncesi, hem Edmund Husserl anlamında yaşama dünyası ile, felsefe dışı düşünme tarzları ve düşünce biçimlerinin bir aradalığı felsefe öncesi yapıyı ya da bir başka söyleyişle o kültürdeki *ön-felsefeyi* ortaya çıkarır.

Birçok kültürde tarih boyunca ve çağdaş dünyada felsefe adı altındaki yapılıp edilenler gerçekte *ön-felsefedir.*

Felsefe alanı iç ve dış alan olarak çevre ile ayrılıyordu. (Şematik olarak çevre çizgisi ile) çevre iç alanı kapatırsa, kapalı bir iç alanı oluşur. Çevre ile kapatılmış, çevrelenmiş iç alanı, o kültürdeki *felsefî devingenliğin* bir işaretidir. Öyleyse felsefenin şu âna dek dört öğesinden söz etmiş olduk. Dış alan, iç alan, taban (yaşama dünyası tabanı ve felsefe dışı düşüncelere kısaca taban diyorum ön-felsefeyi oluşturuyorlar.) Dış alan diğer kültürlerdeki felsefe devinimlerinin tümüdür, iç alan o kültürdeki akademik olmayan felsefe etkinliklerini gösteriyor. Çevre, iç alanla dış alan arasındaki sınırı belirler, çağımızda bizim gibi ülkelerde akademik ortamlarda yapılan felsefe çevre içindedir. Son kavramımız merkez kavramıdır; merkez, iç alanda, o kültürden, o kültürün tabanından güç alan bölgesidir. Merkez, özgün bir felsefedir, çevreyi aşan felsefe alanının tümüne yayılan *felsefe gerilimlerinin* oluşturulduğu yerdir. (Felsefe gerilimi; gerek iç alanda gerekse dış alanda devingenliğini sağlayacak, düşünme biçimleri, görüşler, kavramlar, tartışmalar, akıl yürütmeler, çıkarımlar, yorumlar...) Merkezden kaynaklanan üretimler, o kültürün içindeki evrenselliği diğer kültürlere, felsefe iç alanına yayarlar.

Dördüncü felsefe yıldızı, **özümseme yıldızı**dır. Felsefede özümseme, çoğunlukla merkezden üretim yapamayan iç alanlar için söz konusudur. Kültür felsefede oluşumunu bir ölçüde tamamlarsa, "dışarıdan" diğer merkezlerden gelen felsefe *devinimlerini, gerilimlerini* gözden geçirir, ön değerlendirmeye alır. Ön değerlendirme her zaman bilinçli oluşmaz, felsefenin düşünceleri her zaman denetim altında tutulabilecek düşünceler değildir. Felsefe ile "karşılaşma" her zaman bilinçli değildir. Felsefe, farklı görünüşleriyle o kültürün önüne çıkabilir. Örneğin; Batı Düşüncesi, Komünizm, Emperyalizm, Dinsizlik gibi... bu felsefe hakkında "önyargılar, öndeğerlendirmeler", o kültüre felsefenin alındığının,

alınmaya başlandığının işaretleridir. Alma ve öndeğerlendirmenin "ardından" (bu "ardından" sözünü olgusal, tarihsel anlamıyla almamak gerekir. Modelimiz kavramsal bir modeldir, "empirik" bir model değil!) "Sindirim" süreci başlar, alınan felsefenin öğrenilme, anlaşılma evresidir bu, özümseme yıldızının üçüncü öğesini oluşturur. Sindirilen "bilgiler", görüşler eleştirsel süzgeçten geçirilerek, *işlenip* felsefe yıldızının dördüncü öğesini ortaya çıkarırlar. Özümsemenin son noktası üretimdir, alınan düşüncelere katkıdır, elbette bu katkı değişik biçimlerde gerçekleştirilir.

Son yıldız, felsefede devinimi sağlayan felsefecilerle ilgilidir. **Felsefede devindiriciler** adını verdiğim yıldız, beş ayrı felsefeci tipini anlatır. Bu tipler; dış felsefeyle, dıştan gelen felsefeyle karşılaşmış, kültürde felsefeyle ilişki kurmuş kişilerdir.

Bu devindiricilerden ilki aktarıcıdır. Aktarıcı, dıştan beslenen felsefeyi "alıp" içe taşıyandır. Dış felsefe bilgisini içe aktarır, çeviriyle; tanıtıcı yazılar, kitaplar yazarak. Aktarıcılar, dışardan felsefenin taşınmasını sağlarlar. Yayıcılarsa, aktarılan felsefeyi iç alanda yaygınlaştırmaya çabalarlar. Günümüzde, hemen her kültürde bu iki devindirici örneğine rastlıyoruz. Devşiriciye gelince, yeterince dikkat edilmemiş bu felsefeci, aktarıcının dıştan içe, yayıcının içten içe, çevreden içe yönelmesine karşılık *içten çevreye* doğru çalışır. O kültüre özgü iç alanı çevreye (akademik alan!), çevreden dışa yaymaya çalışır. Devşiricilerin ön felsefe ile bağlantıları yoğundur, oradan çevreye gerilim taşımaya, felsefe aktarmaya çabalar.

Katkıcı, çevreden çevreye, çevreden dışa yönelir. O kültürdeki akademik etkinliklere, dışarıdaki çalışmalara özgün yayınlarla ve görüşlerle katkıda bulunur. Yıldızın son halkası filozoftur. Filozof, merkezden içe ve dışa yönelen gerilimler üretip gönderen bir felsefecidir. Merkezde oluşu, tabanla bağ kurabileceğini gösterir. Dışı ve içi etkiler.

Beş yıldızlı felsefe devingenliği modeli Cumhuriyet dönemi Türkiyesi'ndeki felsefeyi değerlendirmek için bize ipuçları verecek.

Cumhuriyet Döneminde

Cumhuriyet döneminde felsefe, Türkiye'de Osmanlı'dan kalan bir ön felsefe üstüne geldi. Ön felsefe, kavramlara bulaşmamış yaşama dünyası ile felsefe dışı düşüncelerin oluşturduğu bir kültür alanıydı. Neydi bu ön felsefenin ana hatları? Folklorik, dinsel, bilgelikle ilgili (hikmetle ilgili, edebî), sosyal, siyasal, tarihsel düşünme çabalarının yoğurduğu bir geçmişi taşıyordu, bu ön felsefe. Kültürümüzün İslam öncesine dek uzanan zenginliğinde, Türk dilinin masallarda, destanlarda, türkülerde, şarkılarda ortaya çıkmış yapısı içinde bu topraklarda yaşayan insanımız, yoğun bir tasavvuf düşüncesi ile yoğrulmuş; mimari, hat ve tezhip sanatıyla, divan şiiriyle, saz eserleriyle ve şarkılarla düşünmeye çabalamıştır. Bu ön felsefe, Batı'da yüzlerce sene önce oluşturulmuş, değişik serüvenler içinde işlene işlene geliştirilmiş felsefeyle karşılaşmadığı için, kendi içine kapalı ama belli bir çerçeve içinde incelikler ve derinlikler taşıyan bir özellik göstermiştir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde teknolojiyi edinme gereği ön felsefenin Batılı anlamıyla bilimle karşılaşmasına yol açmış, giderek bütünlüğünü korumada zorlanan imparatorlukta milliyetçilik akımları başlamış, ön felsefe taşıdığı geleneksel, dinsel düşünce yoğunluklu ön yapısı, "biz kimiz?" sorusuyla kimlik sorunlarının tartışılmasını taşır olmuştu. Batı düşüncesi özellikle askerlik alanında, teknolojiyle, tıpla gelmiş; buna bağlı olarak ön felsefede materyalist, pozitivist, pragmatist düşünce kanallarının açılmasına yol açmıştı. Giderek Batı düşünce tarihi, Schopenhauer, Nietzsche gibi düşünürler, derinliğine olmasa da tanıtılmaya çalışılıyordu. Hızlı bir bilgi yayma çabası, gazete ve dergilerde kendini gösteriyordu. Dinsel düşünce kendini yenilemeye çalışıyor, kendine felsefeden destekler geliştirmeye çabalıyordu. Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geçen son yüzyıl, büyük arayışların, çalkantıların, çatışmaların yaşandığı yüzyıldı. Batıcılık, İslam Düşüncesi, milliyetçi görüş, kendi kimliğini, bağımsızlığını arayan bir kültürün ön felsefedeki dalgalanmalarını oluşturuyordu. Felsefe eşikte bekliyordu. Ön felsefe, felsefî dönüşümler yaşayamıyordu. Çoğunlukla Fransızca'dan aktarılan felsefe metinleri, "iç alan"da etkili olamıyordu. Felsefenin iç alanı ne yaşama dünyası

tabanına ulaşabiliyor ne de felsefe dışı folklorik, dinsel, bilgeliğe dayanan, edebi, toplumsal, siyasal, tarihsel düşüncelerle bağlar kurarak felsefe atılımları yapabiliyordu. Felsefe, ön felsefeye dışarıdan eklenmeye çalışılıyor, dünya görüşlerini desteklemek, meşrulaştırmak için kullanılıyordu. Gazete ve dergilerde siyasal, ekonomik, toplumsal yanıyla hızla değişen bir kültürde, felsefe adına çalakalem, telaş içinde çalışmalar yapılıyordu. Felsefenin kaynakları, tarihi, onu besleyen bilimsel ve sanatsal düşünce iyi bilinmediği için Cumhuriyet öncesi akademik kurumlarındaki felsefe de ön felsefeden tam kopmamış bir halde, malumat aktarımı biçiminde gerçekleştiriliyordu.

Cumhuriyet'te felsefe daha çok çevrede, akademik kurumlarda toplandı. Devraldığı ön felsefenin yapısı gereğince incelenmedi, hâlâ üzerine yapılabilecek yaratıcı yorumlarla canlandırılmayı bekliyor. Ön felsefedeki düşünce akışları, bir boyutuyla düşünce ırmakları, kendi yarattıkları içinde akışlarını sürdürdüler, teknik-teknolojik, bilimsel düşünce özellikle çevrede geliştirilmeye çalışıldı, ekonomik düşünceye hız verildi, edebi düşünce gücünü yitirmedi. Felsefenin üç alanı dışarıya açık tutulduğu, çevrede çoğunlukla içle ilgisiz bir alanda çalışılması gerektiği düşünüldüğü için, ön felsefe ile bütünleşmesi yaşanamadı. Dinsel düşünce de Batı'nın yorumlarına karşı kendi yorumlarını yeterince geliştiremedi. Toplumsal, siyasal düşünce, gazete ve dergi yayınlarının, medyayı kullanabilenlerini savaş alanına bırakıldı.

Geliştirdiğim beş yıldızlı model açısından bakıldığında, bu yazının sınırları içinde Cumhuriyet Dönemi felsefemiz için değerlendirmeleri tek tek düşünürlere ve yapıtlarına girmeden, genel çizgileriyle ilk yıldızdan başlayarak gerçekleştireceğim.

1. Oluşum Yıldızından Bakınca Durum

Felsefenin oluşması açısından *çevre* (altyapı, ekonomik, fiziksel, toplumsal, siyasal, kültürel koşullar) ve *ortam* (düşünce) hazır mı Türkiye'de?

Cumhuriyet öncesine göre, oluşum koşulları daha hazır durumda; Felsefî düşünceye omuz verecek toplumsal, siyasal, tarihsel, teknik-teknolojik, ekonomik, bilimsel düşünce gerek iç alanda gerekse çevrede (akademik yaşamda) gelişmiş durumda.

Gerek mühendislik gerekse tıp alanında, iç alandaki birikimler azımsanmayacak güce sahip; doğa bilimlerinde araştırmalar belli ölçülerde yapılabiliyor; sosyal, siyasal bilimcilerimiz boş durmuyor; dünyayı ve kendimizi, dünyadaki yerimizi sorgulayabiliyoruz. Türkiye yeniden gün ışığına çıkarılmaya çalışılıyor. Edebiyat ve sanat alanında yaratıcı ürünler verilebiliyor; kavramlar oluşturulmaya çabalanıyor; folklor zenginliklerimiz, türkülerimiz, mânilerimiz, ninnilerimiz, destanlarımız, oyunlarımız gözden geçirilmeye çalışılıyor. Teologlarımız (bir bölümü!) henüz dünya teoloji litaratürüne pek katkı yapmasalar da içten bir arayış içindeler. Kültürümüzde yatan bilgelik düşüncesi, değişik bilim dallarında incelenmeye, derlenip toparlanmaya, yeniden yorumlanmaya uğraşılıyor. Felsefe bahçesinin yeşerebileceği toprak hazır. Ön felsefemiz çok iyi bilinmese de şu anki araştırmalara destek olabilen özelliğini yitirmemiş. Belki anket yapılsa görülecek, halk (biraz okumuş yazmışları elbette) felsefeye çoğunlukla sıcak bakıyor!

İnançlarımız ve değerlerimiz, felsefeye destek vermese de inatçı biçimde köstek olmuyor. Belki Avrupa Topluluğu'na girme sevdamız, felsefeye istemeyerek de olsa sıcak bakışı, belki de onunla ilgili hiç konuşmamayı gerekli kılıyor.

Ülkenin ekonomik durumu iyi değil. Çevrede çalışan akademisyenler (hele gençleri!) yabancı yazarları izleyebilecek mali olanaklardan yoksun olsalar da hiç değilse İnternet yardımıyla bir bölük kaynağa erişebiliyor.

Dil, epey işlenmiş durumda felsefe oluşumuna engel değil.

Sanat alanında geri değiliz, ressamlarımız yurtdışında sergi açabiliyor; bir bölük edebiyatçımızın kitapları dünyada ilgi görebiliyor; mimarlarımız, heykeltraşlarımız, seramik sanatçılarımız ve sanat konusunda teori yapanlarımız dünyada sanat adına olup bitenlerin uzağında değil. Müziğimiz çeşitli zorluklarla karşılasa da, bu ülkede yaşananı yansıtmaya çabalıyor.

Oluşum yıldızı olumlu ışıklar gönderiyor.

2. Donanım Yıldızından Bakınca Durum

Cumhuriyet tarihimizde, eğitim kurumlarında (lise, üniversite!) felsefe derslerinin kitapları, verilişleri, öğretmenleriyle ilgili

tartışmalar oluyor; zaman zaman felsefe dersinin ortaöğretimden kaldırıldığı da gözlemleniyor. Ortaöğretimde verilen derslerin yanında, üniversitede okutulan derslere bakıp bunları veriliş amaçları ve dersin hitap ettiği öğrencileri düşündüğümüzde ikiye ayırabiliriz:

1. Felsefeci yetiştirmek amacıyla verilen dersler
2. Bilgilendirmek, sevdirmek, ufuk genişliği, eleştirel düşünce sağlamak için verilen dersler. Ortaöğretimden başlayarak kısaca bu dersleri değerlendirmeye çalışayım.

Ortaöğretim ders kitapları Cumhuriyet'in başlangıcından beri incelendiğinde, Batı'daki, özellikle Fransa'daki benzerlerinin bir uyarlaması biçiminde yazılmış, olduğu görülebilir. Burada, felsefe okulları ve filozoflar, resmi geçit halinde, kısa betimlemelerle öğrencinin önünden geçiyor. Zaman zaman bu gidişin dışında kitaplar da denenmiş, Batılı düşünürlerin yanında, İslam düşünürleri, bilge kişiler, bilim adamları da kitaplarda konu edinilmişse de yalnızca malumatla *felsefî ruhun* verilemeyeceği savından çıkarak, kalıplaşmış, kalıplaştırılmaya çalışılan, kalıplaştırılmaya uygun anlatımlarla iç alanda felsefe gerilimi yaratmak zor görünüyor. O zaman iş öğretmenlere düşüyor. Üniversite giriş sınavlarının katı çemberi içindeki öğrencilere felsefe akışını aşılamak ustalığını gösterdiklerinde, Türkiye'deki felsefî ortama katkıda bulunabileceklerdir.

Elbette bu kitapların, bakanlık tarafından düzenlenen programları, kitap yazarlarından beklenenler, bu programların hazırlanmasında emeği geçen biri olarak, felsefenin sevdirilmesinde engel oluşturabildiğini söyleyebilirim. Felsefe özgür düşünmeyi versin istiyoruz, ama kitaplarımızın yazılış biçimi, felsefeyi ele alış tarz ve üslupları, bu isteğimizle çoğu zaman bağdaşmıyor.

Felsefeci olacak genç insanların yetiştirilmesinde kullanılan kitaplarla üniversitelerimizde yapılan felsefe eğitimi de giderek sayıları artan felsefeci arkadaşların, felsefe bölümlerinin olanca çabasına karşın, belki birkaç felsefe bölümü dışında, pek başarılı olamıyor. Öğrencilerin çoğunluğa yakını felsefeye isteyerek gelmiyor; akademik arkadaşların bir bölümü, Hocam Nermi Uygur'un deyimiyle memurluğun ötesine gidemiyor. Kendileri fel-

sefî bir yaşam biçimi içinde olmadıkları için (bu konuya birazdan değineceğim!) öğrencilere felsefeci örneği olamıyorlar!

Felsefe toplulukları 1970'lerden sonra etkinliklerini daha yaygın biçimde sürdürüyorlar. Çevredeki (akademisyenler) ve iç alandaki insanlara (akademisyen olmayan felsefe sevdalıları) konferanslar, sempozyumlar düzenliyorlar; Dünya Felsefe Kongresi'nin Türkiye'de yapılıyor olması da Türkiye'nin bu yıl (2003) hiç değilse altyapı olarak felsefeye uzak durmadığının bir göstergesi. Felsefe, Türkiye'de iç alanda ve çevrede deviniyor; etkinliklerin, felsefecilerin, felsefe bölümlerinin, felsefeye gönül vermişlerin niceliği sürekli artıyor. Niteliğinin de artmasını bekliyoruz.

Türkçe felsefeye uygun bir dildir; bu sav Cumhuriyet dönemi felsefecileri tarafından savunulmuş; güzel örnekler verilmiştir. Daha da işlenmesi gerekiyor. Türkçe'yi yaşayabilen, Türkçe söyleyişi, edebiyatı, günlük konuşma dilini, bilim dilini iyi bilen arkadaşların yaratıcı yapıtlar oluşturarak geliştirebilecekleri felsefe dili bizi bekliyor. Kimi üniversitelerimizde eğitim dilinin Türkçe'nin dışında yapılıyor olmasını bir tehlike olarak görmüyorum. Bu eğitimi Türkçe'nin bilinciyle yapabilme olanağı hep vardır. Düşünme anadille başarılabilir; farklı dillerle karşılaşmak, felsefî düşünmeyi, felsefî anlayışı keskinleştirmek açısından gereklidir; bir düşünürü anadilinden okuyabilmenin, felsefe araştırmaları için kaçınılmaz olduğu unutulmamalıdır. Kendi dilimizin felsefîleştirilmesi, dilimizdeki gizli, gizil felsefenin ortaya çıkışına katkıda bulunabilir, bu yabancı dillerle tanışıklık. Elbette ne eğitim gördüğü ya da verdiği dili ne Türkçe'yi doğru dürüst bilip bunlarla düşünemeyenlere sözümüz yok. Yazık ki, böyle öğrencilerimiz ve hocalarımız vardır. Zaman içinde Türkiye'de iç alanda ve çevrede, felsefe geriliminin artacağına, Türkçe'den anlamlı felsefe çalışmaları yapılacağına, giderek bu Türkçe yapıtların yabancılar tarafından kendi dillerine çevrileceğine olan inancım yitmiş değil.

Felsefe yapıtlarının sayıları artıyor, dergilerdeki makaleler (bir bölümü akademik terfi için de olsa!) çoğalıyor, yabancı dillerde yazan, oralarda adını duyuran çevreden felsefecilerimiz var. Hızlı bir çeviri söz konusu, felsefe kitaplarının kimileri çok satıyor. (örneğin Nietzsche!) Çeviri, dili bozuk, kötü bir Türkçe'yle yapı-

labiliyor, çevirilerde çarpıtma sorunları yaşanabiliyor. İç alandan gelen talepler sonucu çevredekiler bol bol felsefe ders kitabı yazabiliyor; bu kitaplar, biraz önce sözünü ettiğimiz ortaöğretim ders kitaplarının sorunlarına benzer sorunlar taşıyabiliyor.

Özgün çalışmaların bir bölümü, dış kaynaklı felsefe gündeminin sorunlarına katkı olarak, Türkçe'nin dışında gerçekleştiriliyor. Bir bölümü Türkçe'den yapılan akademik tez çalışmaları ya da makalelerden oluşuyor. Ürün açısından Türkiye'de kıpırdanma var, öyle görünüyor ki, gelecekte de bu kıpırdanmalar artacak.

Türkiye'de felsefeciler var. Çok çalışkan olanları ve tembelleri. Akademik yaşam yeterince seçici değil, felsefeye yanlışlıkla düşmüş insanlar, merdivenlerin unvan olarak sonuna dek tırmanmayı biliyor. İşini sevip arı gibi çalışanlar var. Üretiyorlar, çeviriyorlar, ders veriyorlar. Yurtdışında meslektaşlarıyla tartışabiliyor, oralardan davet alabiliyorlar.

Türkiye'de filozof yok. Nedenini devindiriciler yıldızından bakarak anlatacağım.

Türkiye'de *felsefece bir yaşam biçimi* sözü, hafif dudak bükülerek dinleniyor. "Felsefecilik bir meslektir, herkes mesleğini gereği gibi yapıyorsa, felsefeci yaşam biçimi sözünün anlamı ne ola?" denebiliyor. Anlamı şu; Felsefe meslek değildir. Elbette, edinilmesi gerekli donanımı vardır ama, felsefenin Batı'da doğum yeri olarak düşündüğümüz Yunanistan'da, felsefe *tekhnê* olmakla yetinmiyordu. Felsefeyi sevenin, *filo-filosofos*'un ya da Türkçe'ye çevirmenin tuhaflığıyla felsefecinin, felsefeyi yaşayan, felsefeyi duyumsayan, felsefeye bağlanmış, felsefeye söz vermiş, felsefeye yemin etmiş bir ahlak karakterinin olduğunu düşünüyorum. Felsefenin oluşumu Akademia'sında yaşayan Platon'ların, *Agora*da sabahlayan Sokrates'lerin katkılarıyla gerçekleşir diye düşünüyorum. "Türkiye'de felsefece yaşamak olanaklı mıdır?", "Nasıl olanaklıdır?" diye soruyorum. "Gereği var mıdır felsefece yaşamanın, felsefe gerilimi oluşturmak için?" diye soruyorum.

3. Devinim Yıldızından Bakınca Durum

Bu yıldız, felsefî gerilim akışının topografyasını gösterebiliyor. Devinim yıldızı, üçboyutlu bir yapı taşıyor. Altında bir Yaşama Dünyası Tabanı var. (Bkz. Şekil 6) Devinim dairesi, bu dünyadan

kavramların henüz başlamamış olduğu yaşama dünyasından besleniyor. Yaşama dünyasının, diğer kültürlerin yaşama dünyasıyla etkileşimi elbette var. Ama felsefe, Türkiye'de, henüz bu dünyayı yeterince keşfedebilmiş değil. Felsefe dairesinin merkezinde *yaşama dünyası konisinin tepesi* var. Henüz merkezden yayın yapabilen felsefemiz yok. (Başarılabilirse, merkezden kaynaklanan felsefe, filozoflarımızı ortaya çıkarabilir!) Yaşama dünyasının üstünde felsefe dışı düşünceler düzlemi var, felsefe bu düzlemlerden, bu kaynaklardan besleniyor.

İç alan, felsefenin yaşandığı günlük yaşam alanıdır. Akademisyenler çevrede bulunuyorlar. Dışarıda ise, Türkiye dışındaki felsefe bulunuyor.

Bizde felsefe, çoğunlukla *taşınan* felsefedir, dışarıdan aktarılıyor. Felsefeyi alışımızı, alışımızdan üretimimizi, üretimimizin içe ya da dışa doğru yönelişini bir tablo ile gösterirsek;

Alış	**Üretim**	**Çıkış**
Çevreden	Çevrede	Çevreye
İçten	İçte	İçe
Dıştan	Dışta	Dışa
Merkezden	Merkezde	Merkeze

Alış, üretim ve çıkışın tam gerçekleşmesi durumunda 43=64 değişik ilişki söz konusudur, örneğin; çevreden alıp çevrede üreten ve çevreye sokan ya da çevreden alıp, içte üretip çevreye çıkan durumlar gibi.... Alış ve üretimin gerçekleşip çıkışın olmadığı 42=16 durum vardır. Aynı şekilde, alışın olup, üretimin olmadığı ama çıkış yapılan, alışın olmadığı ama üretimin olduğu ve çıkışın olduğu 42=16 durum daha vardır. Böylece şimdiye dek sözünü ettiğimiz durumların sayısı 64+16+16+16=112'dir. Bir de alışın olup üretim ve çıkışın yapılmadığı, alış ve çıkışın olmayıp üretimin yapıldığı, alışı ve üretimi olmayıp sadece çıkışın olduğu durumları düşünürsek, 4+4+4=12 durum daha çıkar ortaya. Böylece felsefe de devinenin 124 ayrı durumu çıkar ki, bunların teker teker incelenmesi ayrı bir çalışmayı gerektirir. En son olarak, son durum ne alışın, ne üretim ne de çıkışın olmadığı durumdur ki, bu bir *felsefesizlik*'tir. Bunu da olası durumların sayısına eklediğimizde 125 ayrı durumla karşı karşıyayız demektir. Bunu çizelgeyle

verirsek (yandaki sayılar, kaç farklı durum olduğunu gösteriyor. A alışın, Ü üretimin, Ç çıkışın kısaltılmışı; harflerin üzerindeki çizgiler, durumun yokluğunu simgeliyor.)

A	Ü	Ç	64	(Hepsi var.)
A	Ü	$\overline{Ç}$	16	(Çıkış yok!)
A	$\overline{Ü}$	Ç	16	(Üretim yok!)
A	$\overline{Ü}$	$\overline{Ç}$	4	(Üretim ve Çıkış yok)
$\overline{A}$	Ü	Ç	16	(Alış yok)
$\overline{A}$	Ü	$\overline{Ç}$	4	(Alış ve Çıkış yok)
$\overline{A}$	$\overline{Ü}$	Ç	4	(Alış ve Üretim yok)
$\overline{A}$	$\overline{Ü}$	$\overline{Ç}$	0	(Hiçbiri yok!)

Türkiye'de bu 125 durumun kaçıyla karşı karşıyayız?

Alış, üretim ve çıkış varsa bu 43 = 64 farklı biçimde olabilir. Daha çok dışarıdan alınıp çevrede üretim yapılarak içe çıkış gerçekleştiriliyor, DÇİ durumu! Çevreden alınıp, çevrede üretim yapılıp çevreye çıkış, akademik "çevre"nin kapalılığını gösterir bir durum. (ÇÇÇ durumu!) Dışarıdan alınıp çevrede üretim yapılarak dışarıya çıkış (DÇD!) yabancı yayın yapabilen akademisyenlerimizin durumudur. Merkezden alıp içte üretilerek dışa çıkış (MİD!) ise yoktur! Bu durum, filozoflarımızın özgün, kültürümüze özgü yayınlarıdır. İçten alıp çevrede üretim yapılarak dışa çıkış durumu da bizde yok denecek kadar azdır (İÇD!): Kendi hayatımızdan çıkan felsefe gerilimini dışarıya anlatma! Çevreden alıp dışta üretim yaparak dışa çıkış (ÇDD!), yine dışarıda yaşayan, dışarıyla sıkı ilişkisi olan düşünürlerimizin başarısıdır. Dışarıdan alıp çevreden üretilerek dışarıya çıkış (DÇD!), özendiriliyorsa da çevreyi bir aracı istasyon olarak kullanma, içle bağıntı kuramama anlamına geldiği için bana sakıncalı geliyor. (Evrenselliğin böyle bir şey olduğunu savunanlara sözüm yok!) Çevreden alıp içte üretim yaparak çevreye çıkış (ÇİÇ!) "taşralılık" olarak anlaşılabilir. ("Çevreden alınma" sözünde sorun var: Çevreye zaten dışarı-

dan gelmişse, felsefe bir anlamda dışarıdan alınmış oluyor, ikinci elden, taşınmış felsefeden taşıma oluyor bu!) Çevreden alıp içte üretim yaparak, içe çıkış (Çİİ!) da dışa kapalılıktır; felsefeyi yayma olarak anlaşılabilirse de yine bir taşralılıktır. Yine de yararlı olabilir iç alanın gelişmesi için. İçten çıkarak içte üretip içe çıkış ise (İİİ!) ön felsefemizde örneği çok olan (örneğin, Ahmet Mithat!) bir popülizm örneğidir. Yararı olabilir ama şu kaygılarla: Nasıl bir alış? Hangi amaçlarla alış? Nasıl üretim? Neden böyle bir çıkış?

Yüzeysel, sığ, üstünkörü bir alış, hesaplaşmadan, yorumlamadan, eleştirmeden, alış, elbette sakıncalı. Para kazanma için siyasal çıkar amaçlı, araştırma kaygısı taşımayan *dünya görüşü meşrulaştırmaları*, akademik terfi için üretim pek yararlı değil. Batı'ya, dışa (Doğuya da olabilir, Orta Doğuya da, Güneye de, Kuzeye de neden olmasın?) gösteri için, "bizde de felsefe var" kaygısıyla mı, akademik terfi için mi üretim?

Bu soruları, özümseme yıldızında biraz daha açabiliriz.

4. Özümseme Yıldızından Görülen Durum

Felsefe neden kültürümüze buyur edilmeye çalışılıyor? Neden "dışarıdan" alınmaya değer bulunuyor?

1. Düşüncelerimizi, eylemlerimizi, değerlerimizi ussal açıdan temellendirmek için mi?

2. Batı'nın bir parçası olmaya çalıştığımız için mi?

3. Düşüncelerimizi, eylemlerimizi, değerlerimizi anlamak, yorumlamak, yeniden gözden geçirmek, kültürümüzü taze ve diri kılmak için mi?

4. İnsan olmak felsefe yapmayı gerektirdiği, felsefe yapamayanın "tam insan" olmadığı düşüncesi ile mi?

5. Felsefe düşünsel açıdan yaşamımızdan gelen sıkıntılara çare olduğu için mi?

6. Felsefesiz bir kültür, yaşam damarları kesilmiş bir insana benzediği için mi?

Sorular çoğaltılabilir. Felsefe kendi üzerine dönen (refleksif) bir çalışma alanı olduğu için, körü körüne felsefe alımı, felsefenin anlamını yitirmeye yol açabilir. (Körü körüne alınır da sonradan değeri fark edilmiş olabilir belki!) Almadan önce, ön değerlendir-

me, sorgulama bizde pek yapılmıyor. Birçok felsefecinin kitabı Batı'da da okunuyor diye ya da salt merak edildiği için çevriliyor.

Alınan felsefeyi sindirebiliyor muyuz? Bu kuşkulu. Sindirme, kaynağa inmekle olur, yani felsefenin alındığı kültürün merkezini ve yaşama dünyasını, ön felsefesini kavrayarak. Bizde bu da eksik. Felsefe tarihi, siyasi, askeri, toplumsal, kültürel, dinsel, sanatsal tarihle okunur. Yoksa, felsefe soyut kavramların havada dolaştığı entelektüel bir oyun olur.

Felsefe işlenebiliyor mu? İşlenebilme eleştiriyle gerçekleşir, o görüşlere seçenekler sunabilmekle. Bu ise üretimi gerektirir, üretim yalnızca kuru kuruya alınan, sindirilmeden, işlenmeden yapılan felsefeyle oluşuyorsa cılızdır. Cumhuriyet dönemi felsefesi bu cılızlığı aşmaya çalışıyor.

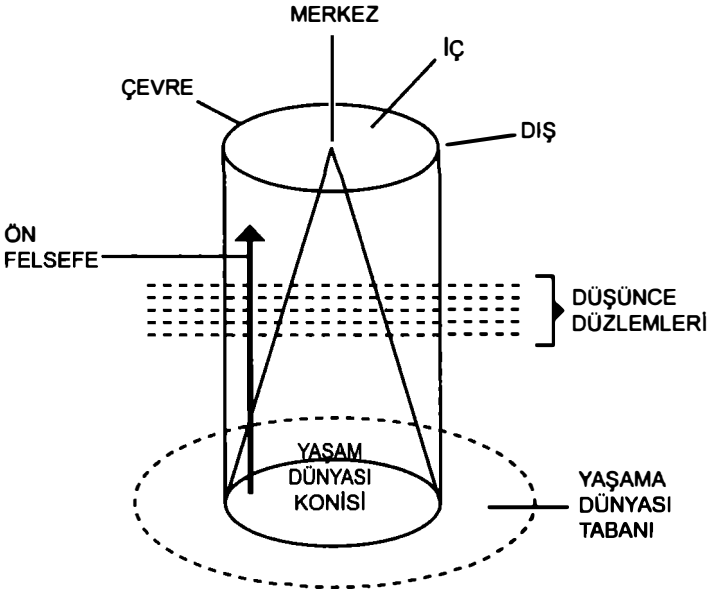
5. Devindiriciler Yıldızından Görünen Durum

Bizde felsefe "alındığı" için, çevrede ve iç alanda bol sayıda aktarıcı var. Aktarıcıların yanında felsefenin yaygınlaştırılmasına çalışan ders kitabı yazarları, konuşmacılar ve öğretmenler de çok. Aktarıcı ve yayıcıdan yana pek şikâyetimiz yok. (Gerçi hâlâ çevrilmeyen, hâlâ bilmediğimiz önemli filozoflar, felsefi düşünceler hiç de az değil!) Çevre, katkıyı önemsediği için, gerek içte gerekse az da olsa dışta katkıcılarımız da var; bunlar felsefe sorunlarına yeni bakışlar getirebiliyor.

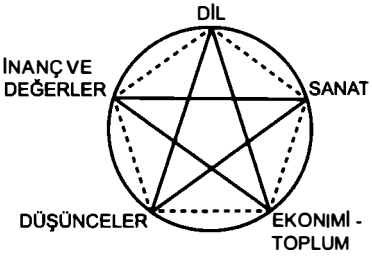
Bizde devşiriciler ve filozoflar eksik. Devşirici, merkezi ya da içi, çevreye taşıyabilen, yaşadığımız akademik felsefe diline dönüştürebilen kişidir. Ön felsefemizde olanı, örneğin Yunus'u, sahip olduğumuz değerlerin felsefi anlamını yorumlayabilen, ortaya çıkartabilen bir kişidir. Filozofsa, merkezden kaynaklanan düşünceyle yalnızca çevreye değil, dışa, "evrensel" felsefeye katkıda bulunan biridir.

Türkiye'de Cumhuriyet dönemi felsefesi, aktarıcı ve yayıcıların enerjisini takdir ederek, katkıcıların güçlenip sayılarının artmasını, yetişmiş devşirici ve filozoflarının dünya felsefe tarihine armağan edilmesini bekliyor.

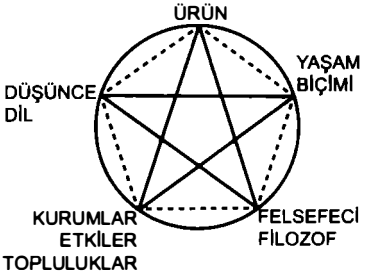
Kasım 2002, Ankara

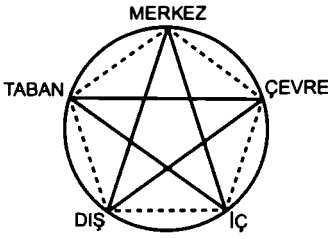
6. Yaşama Dünyası - Ön Felsefe - Felsefe İlişkisi

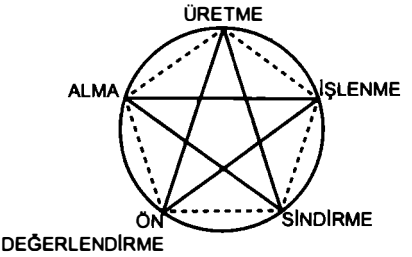
1. Oluşum Yıldızı

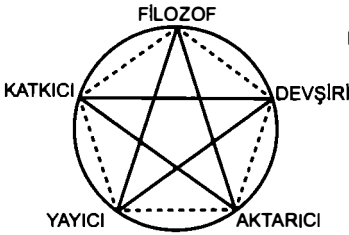
2. Donanım Yıldızı

3. Devinim Yıldızı

4. Özümseme Yıldızı

5. Devindiriciler Yıldızı

Filozof(suz) Olmak

Sevgi İYİ*

Filozof olmak nedir? Kime filozof denir ya da denmelidir? Filozof olmanın ya da filozof sayılmanın ölçütü nedir, ne olmalıdır? Bu sorularla başlamamın nedeni, felsefe eğitimi etkinliği içinde bulunurken bazen karşılaşmış olduğum şu sorulardır: "Neden bizde filozof yok?" veya "Bizde hiç filozof var mı?"

Bizde filozof olduğu konusunda toplum olarak çoğunlukla çekinceli/kuşkulu davrandığımızı; felsefeyle uğraşan kişilere filozof demekten kaçındığımızı, buna karşılık daha çok, felsefeci veya bazen de düşünür demeyi yeğlediğimizi söylemek yanıltıcı bir saptama olmasa gerek. Özellikle akademik çevrede bir felsefeciye filozof dendiğine rastlanmaz pek. Kişiler bundan kaçınmaktadırlar; çünkü hak edilmemiş bir "iltifatta" ya da "yanlış değerlendirme"de bulunuyor diye anlaşılma tehlikesi vardır. Felsefeciler Türkçe'nin sağladığı bir ifade olanağı içinde birbirlerine filozof payesi verme konusunda çok alçakgönüllü bir tutumu benimsemektedirler.

Peki Türkçe'de bu dilsel olanak nasıl oluşmuştur acaba ya da niye böyle bir dile getiriş olanağı vardır? Bu noktada şu gözlemden hareket ederek bir saptama yapmak mümkün gibidir.

* Prof. Dr. Sevgi İyi, Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

Felsefeyle uğraşan ya da düşünme/okuma işlerine önem veren, olan bitenlere biraz daha farklı gözle bakan ve etraflı düşünmeye çalışan, dolayısıyla "felsefe yaptığı" düşünülen kişilere akademik çevre dışında (belki daha çok halk arasında) "feylesof" denir. Bu dile getirişte "filozof" olmayı bir yandan çok yüksek bir yere koyan ama o "yüksek" yeri pek de benimsemek *istemeyen* bir tutum içinde olunduğunu söylemek mümkündür. Bu adlandırma, toplumun felsefeye olan yakınlığının/uzaklığının, ilgisinin/ilgisizliğinin bir ifadesi gibidir sanki. Bu adlandırmayla beliren tutumda felsefeyi/filozofu hem bir önemseme hem de önemsememe vardır yerine göre. Evet, "feylesof"/filozof olmak öyle herkesin kolayca üstesinden gelebileceği bir iş değildir ve "yüksek bir yerde" olmak demektir. Ama böyle olmakla birlikte çok da benimsenecek bir şey değildir. Hatta biraz da sakınılması iyi olur. Böylece genelinde toplum, düşünme işine kendini verenlerin önemini/değerini "feylesof" adıyla bir yandan teslim eder ve onaylar/olumlarken diğer yandan dışlar ve olumsuzlar gibidir. Toplum, filozofu/"feylesofu" sevip sevmemekte, ona yer açıp açmamakta ve onu nereye koyacağı konusunda kararsızdır adeta.

Oysa Batı toplumunun (Avrupa'nın) bu konuda daha belirgin bir tavır takındığını görmekteyiz. Dillerinde felsefeci-filozof ayırımı yoktur. Felsefeyle uğraşan herkes filozoftur. Öte yandan felsefe etkinliği karşısında olumlayıcı bir tutum içindedir ve felsefe etkinliğini önemsediğini açıkça belli eder Avrupalı (Batılı).

Bu durum şüphesiz, toplumun felsefî-kültürel birikimiyle, düşünsel yönden tarihsel arkaplanıyla; gerçek anlamda *bilgi toplumu* olup olmamasıyla yakından ilgilidir. Ancak, gerçek anlamda bilgi toplumu olma konusunda Batı'nın da ciddi sıkıntıları vardır bugün. Bununla birlikte, güçlü düşünsel köklerinin sağladığı olanaklarla *eleştirellik* ya da *düşünme* işbaşındadır yine de Batı'da. Elbet *düşünsel* Batı dünyanın her yerindedir. Gerçi bu noktada da dünyanın sıkıntıları vardır. Bu da ayrıca ele alınacak bir konudur şüphesiz.

Burada yeniden ilk baştaki soruya, "Neden bizde filozof yok?" sorusuna dönecek olursak bu soru daha çok, akademik çerçevede ve akademik çevreyle ilişkili olarak ele alınması gereken bir sorudur. Çünkü ortalama insanın (günlük işinde gücünde olan

insanın), "bizde filozof olup olmadığıyla" ilgili bir sorusu/sorunu varmış gibi görünmemektedir pek. Nermi Uygur'un saptadığı gibi "halk, genellikle, felsefenin farkında bile değildir, çünkü farkında değildir; farkında olması gerektiğine de inanmaz."[1] Ayrıca çoktan kendinin saydığı görüşlerle, uslamlamalarla "felsefe yapmakta"dır, kendininmiş gibi öylece benimsediği düşüncelerle eylemde bulunmaktadır. Yeniden "derin düşüncelere" dalmanın, durup dururken kafayı bulandırmanın, sorularla uzun uzadıya uğraşmanın, hatta soru sormanın ne gereği vardır? Yaşasın *ergin olmamak*! Bu da bir *sarsılmazlık* durumudur ne de olsa.

"Bizde filozof olup olmadığı" ya da felsefe yapılıp yapılmadığı sorusu geniş anlamda felsefî-düşünsel çevreden çoğu kişi için de pek ilgi konusu değilmiş gibi görünmektedir. Felsefenin önemi, gerekliliği zaman zaman kabul görse de bu kalıcı bir tutum değildir pek. Bu kesim içerisinde felsefî-düşünsel çalışmalara daha yakın olanlar ya da yakınlık duyanlar vardır. Ancak, bu ilişki/ilgi içinde de felsefî olanla-olmayan sıkça karıştırılmaktadır birbirine. Dolayısıyla bu karışıklıkla ve belirsizlikle felsefenin özniteliği yeterince açıklık kazanmamış olduğundan felsefeyle uğraşanlardan kimin filozof olup olmadığı gibi bir soru da gündemde olamamaktadır bir bakıma doğal olarak. Öte yandan, terimlerini günlük dilden alarak kuran felsefe, herkesin kolayca söz söyleyebileceği bir alan olarak göründüğünden bu alanın kendine özgü bir *çalışanı/düşünme emekçisini* (filozofu) gerektirmediği soru konusu değildir genellikle. Çünkü her insanın doğuştan *düşünme* becerisiyle donanmış olduğu *sanısı*, düşünmenin aslında dikkat ve özenle öğrenilen bir *edim* olduğunu görmeye engel olmaktadır sıklıkla. Elbette felsefe uğraşı ve düşünme işi her insana açıktır ve *açık* olmalıdır da. Ama, "felsefenin asla öylesine bir söz yığını olmadığı"nın, "aksine özenli bir *okuma* ve *anlama*, bir metni olduğu kadar bir insan durumunu, bir olayı veya benzeri bir şeyi de okuyup anlama, yorumlama, düşünme ve görme işi olduğu"nu; "böylece bilmenin ve bilimlerin hep temelinde bulunduğunu"[2]

[1] Nermi Uygur, *Türk Felsefesinin Boyutları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 26.

[2] Sevgi İyi, "Felsefe-Bilim: Dünü ve Bugünü", *Uludağ Üniversitesi, Kültür Sanat Kurulu Yayınları*, No.1, Bursa, 2002, s. 65.

gözden kaçırmamak gerekir. Evet, felsefe, terimlerini günlük dilden alır, bu onun zenginliğidir, *açıklığı*dır. Ancak, yine de o, "filozofun sözü" olarak "*düşünmenin dili*dir". Felsefenin bu niteliği gözden kaçırılmazsa eğer, felsefî olanla olmayan, *düşünme dili* olanla olmayan ayrıştırılabilir ve felsefe ürünleriyle (filozoflarla) ilgili "nesnel"/"doğru" değerlendirmeler yapılabilir.

Daha önce de değindiğim gibi bu soru doğrudan ve yalnızca akademik çevreyle ilgili görünmektedir. Felsefe uğraşını bir meslek, bir iş olarak seçmiş olanların kendi öznel ölçülerine göre (bu "öznel" ölçülerin önemsiz olduğunu asla düşünmüyorum ve bazen bunlarla da çok isabetli belirlemelerin yapılabildiğini düşünüyorum) birini/kendini/başkasını filozof sayıp saymamasıyla olan ilgisi bir yana bu soru aslında şunu sormaktadır bir yönüyle de: Bir araştırma alanı olarak felsefeyle uğraşanlar arasında filozof olanlar var mıdır, varsa kim(ler)dir acaba? İlk bakışta ancak öznel bir yanıt olanağını içinde taşırmış gibi görünen (belki bugünde ya da içeride olmamız bakımından böyle görünen) bu soruya "nesnel" bir yanıtın verilebileceğini düşünüyorum. Burada "nesnel" bir yanıt derken amacım, şu nitelikteki şu kişiler filozoftur, şu kişiler ise filozof değildir gibi bir yanıtın verilmesi değil. Buradaki asıl soru(n) kim(ler)e filozof deneceğine kişisel bir tutum içinde kalınarak şu ya da bu şekilde karar verilmesiyle ilgili değildir. Burada söz konusu olan şey, Türkçe felsefe ürünlerinin ne durumda olduğunun belirlenmesi, bu ürünlerin değerlendirilmesi, evrensel felsefeyle olan bağlantılarının ve varsa felsefî düşünüşe olan katkılarının gösterilmesidir. Şüphesiz bu, akademik bir iş olarak Türkiye'de felsefe tarihinin ortaya konmasıyla ilgili bir iştir bir yanıyla da. Bu bilinçle yapılmış önemli bir çalışmayı Hilmi Ziya Ülken bizlere kazandırmıştır. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (Ülken Yayınları) bilindiği gibi çok yararlı bir kaynaktır. Ayrıca, Arslan Kaynardağ'ı da bu yönde değerli çalışmalar yapmış bir felsefe tarihçisi olarak belirtmek gerekir. Bu çaba ve çalışmaların genç kuşaklarca da sürdürülmesi önem taşımaktadır.

"Bizde" filozofun olup olmadığı ya da felsefe yapılıp yapılmadığı konusundaki tereddütten olsa gerek Türkçe felsefe ürünleri ne yazık ki henüz yeterince okunup verimlendirilememektedir. Bir

araştırma alanı olarak felsefe uğraşı içinde olanlar genellikle birbirlerini okumamakta ve dolayısıyla felsefî bir söyleşim (diyalog) gerçekleştirilememektedir. Bu durum Türkçe felsefe etkinliğinin daha çok güçlenmesinde ve yaygınlaşmasında; felsefî söylemin daha çok zenginleşmesinde engelleyici olabilmektedir. Bu noktada şu soru bir kez daha sorulabilir belki: "Bizde" filozof var mıdır?

Ben "bizde" de felsefe yapan/Türkçe felsefe yapan ve yaptıkları felsefeyle hem bu toplumun insanına, nicelik olarak henüz çok az miktarda olsa da aydınlatıcı bilgiler, düşünceler, görüşler sunan filozofların olduğunu düşünüyorum. Bunlar arasında, henüz Batı'ya yeterince sunulamamış ve tanıtılamamış olsa da evrensel felsefe dünyasına (insanlığın dünyasına) katkı yapacak durumda olanları vardır. Şüphesiz hem bu katkının Batı'ya tanıtılması hem de daha genişletilmesi ve dünyaya eklemlenmesi için özellikle orta ve genç kuşağa hayli iş düşmektedir. Bugün Türkiye'de felsefeye olan bilinçli ilginin eskiye oranla epeyce artmış olduğu söylenebilir. Bu ilgi akademik nitelikte bir yönlendirmeyle gereği gibi güçlendirilerek yeterli bir bilgi donanımına götürülürse, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana oluşan düşünsel birikimle de buluşan genç kuşaklar bu doğrultuda verimli çalışmalar yapabilir. Kör bir iyimserlikle değil elbet ama gerçekçi bir iyimserlikle bu konuda umutlu olunabilir, hatta olunmalıdır. Öyleyse Türkçe felsefe ürünlerinin (şüphesiz Batı ürünleriyle birlikte), felsefeyle ilgili olanlar, ilgilenenler, uğraşanlar tarafından *eleştirel* gözle okunması ve bu okumalara dayalı yazılar yazılması gereklidir. *Eleştiri kültürü* böyle oluşabilir ve *Türkçe felsefî söylem* böyle zenginleşebilir ancak.

Felsefe Nedir Acaba?*

İoanna KUÇURADİ**

Felsefe, kimilerinin olumlu kimilerinin de olumsuz bir değer yargısıyla baktıkları, ama ne ile uğraştığı, ne olduğu pek belli olmayan bir uğraş alanıdır. Gerçekten de, felsefeyle uğraşmayanların, felsefenin ne yaptığını bilmeleri oldukça zor olsa gerek. Felsefeyle uğraşanlara "felsefe nedir?" sorusu, sık sık sorulan bir sorudur.

Günlük yaşamda 'felsefe' kelimesinin kullanıldığı bağlamlara baktığımızda, felsefenin sık sık felsefe olmayanlarla karıştırıldığını görüyoruz — örneğin "felsefe yapma!" bağlamında. "Felsefe yapma!" bağlamında felsefe, boş bir laf kalabalığı; "bu da felsefe değil ya!" bağlamında çok zor, anlaşılmaz bir bilgisel-düşünsel etkinlik; "partimizin felsefesi" bağlamında, ya da bu tür bağlamlarda, bir kuruluşun çalışmalarında temel alınan anlayışlar, fikirler/normlar bütünü; "benim felsefeme göre" bağlamında dünya görüşü, hayat görüşü; "Marxist felsefe" bağlamında ideoloji anlamında kullanılıyor 'felsefe'. Bunlar felsefe sayılan ama felsefe olmayan, felsefeye ilişkin anlayışlardır. Son üç bağlamdaki

* Türkiye Felsefe Kurumu'nun Çocuklar İçin Felsefe Birimi tarafından, 10-11 Şubat 2002 günlerinde Antalya'da, lise öğrencileri için düzenlenen Felsefe Sempozyumu'nda yapılmış "Açış Konuşması"nın gözden geçirilmiş ve güncelleştirilmiş metnidir.

** Prof. Dr. İoanna Kuçuradi, Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

'felsefe'den –ki bunlar kelimenin en çok karşılaştığımız kullanış biçimleridir–, yaşamda kişilerin ya da grupların kararlarında, yapıp ettiklerinde temel aldıkları görüşler ve normlar kastediliyor.

Şimdi, bunlar felsefe değilse, felsefe nedir acaba?

Felsefe denilen alana ve tarihine bakılırsa, bu soruya verilebilecek çok genel bir cevap: felsefenin kendine özgü –onu diğer insan uğraşılarından ayıran, farklı– bir nesneleştirme yapan bir bilme etkinliği ve bu etkinlik sonucu ortaya konan bilgilerden oluşan bir alan olduğu söylenebilir. 'Kendine özgü nesneleştirme' derken de felsefede bilme konusu yapılanların ve bunlara ilişkin sorulan soruların özelliğini kastediyorum.

Felsefenin tek değilse de en tipik sorusu "nedir?" sorusudur. Bir şeyin ne olduğunu sorar felsefe: "insan nedir?", "bilgi nedir?", "adalet nedir?", "insan hakları nedir?", "devlet nedir?" gibi. Bu "nedir"li sorular, kimi zaman bir terimin anlamını kimi zaman da anlamından öte bir şeyin varlıksal özelliğini, yapısını sorarlar: bir şeyi o şey yapan ve benzerlerinden ayıran ana özelliklerinin, türce özelliklerinin ne olduğunu.

Bu sorulara doğru bir cevap verilmeden, yani bir şeyin ne olduğu –örneğin bilginin ne olduğu, devletin ne olduğu– bilinmeden, onun hakkında sorulacak başka herhangi bir soruya bilgisel bir cevap verilemeyeceğini, 25 yüzyıl önce Sokrates çağdaşlarına öğretmeye çalışmıştı. Sokrates'in bu konudaki düşüncesini ve bu tür sorulara nasıl cevap verilebileceğinin tipik bir örneğini, Platon'un *Menon* dialogunda görüyoruz. *Menon* dialogunu başlatan "Erdem öğretilebilir mi? Yoksa bir doğa vergisi midir?" sorularıdır. Sokrates'in buna cevabı "erdemin ne olduğunu bilmeden bu sorulara cevap verilemez" olur. Üstelik bir şeyin ne olduğunu bilmeden, o şeyle ilgili sorulan başka bir soruya birbirine ters düşen cevaplar rahatlıkla savunulabilir. Dialogda Sokrates "erdem nedir?" sorusuna Menon'un verdiği cevapları çürüterek, bu cevaplarda neyin eksik olduğunu, neyin yapılmadığını ya da Menon'un neyi yapamadığını gösteriyor. Ondan sonra bir örnek veriyor –şekil örneğini–, şekil ve bir şekil farkını yapıyor ve Menon'a "kareyi de, yuvarlağı da, üçgeni de şekil yapan ne?" sorusunu sorarak, kendisi cevaplandırıyor.

İşte "bir şeyin ne olduğunun, o şeyi o şey yapanın ortaya konması" derken, böyle bir şeyi kastediyorum.

Ne var ki bu "nedir?" sorusu, sanıldığı gibi, durup dururken, ezbere sorulacak bir soru değildir. Yaşarken karşılaştığımız bir problem karşısında ya da araştırma yaparken gördüğümüz bir problem olduğu zaman sorulabilen bir sorudur. Tek başına sorulduğunda, yani karşı karşıya geldiğimiz bir problem olmadan sorulduğunda, bu tür "nedir"li bir soruya birbirinden çok farklı cevapların verilmesi kaçınılmazdır.

Problem görmek her şeyden önce bir aykırılığı yakalamaktır. Ama ne ile ne arasında bir aykırılığı? Çeşitli bilgi alanları söz konusu olduğunda bir problem, yeni farkına varılan bir olgu ile aynı konuda mevcut bir bilgi ya da açıklama arasında, hatta doğru bir bilgi veya açıklama arasında bir aykırılıktır. Böyle bir aykırılığın görülmesi yeni bir açıklamaya kapıyı aralamada ya da yeni bir doğru bilgi ortaya koymada ilk adımdır. Böyle bir aykırılık yakalanmadan, bilimsel ya da felsefî araştırma yapmaktan söz edilemez. Yapılan, olsa olsa hazır bilgileri uygulamak olur.

Yaşanan hayata baktığımızda, kişilerin yaşamı ya da grupların yaşamı söz konusu olduğunda ise 'problem görmek', yapılanlar ile değer bilgisi arasında bir aykırılığı görmek demektir. Varsa tabiî. Çünkü çok defa bir problem olmadığı yerde de problem "görenler" olabiliyor. Bu tür gerçek bir aykırılığı görmekse, doğru veya değerli bir eylemde bulunabilmemizin yeterli olmasa da onsuz olunamayacak bir koşuludur.

Problem gören ve belirli durumlarda yapılması gerekeni gören bakış, kişilerin uygun bir antrenmanla, uygun bir eğitimle, çeşitli derecelerde kazanabilecekleri bir bakıştır. Böyle bir bakışı kazandırmaksa, yine böyle bir bakışın sağladığı temel üzerinde ve bir bütün olarak planlanmış eğitimden, en başta da felsefe eğitiminden beklenebilir: Kişiye yaşarken kendini görmeyi, başkalarına ve olaylara kendi gözleriyle bakabilmeyi, kişinin sınırlar görmesini ve kendi sınırlarını görmesini, bağlantılı düşünebilmesini ve kişi neye bakıyorsa –yani neyi bilme konusu yapıyorsa– onu bağlantıları içinde görmeyi, ait olduğu bütünde yerini görebilmeyi öğretmeyi her aşamasında amaç edinen bir felsefe eğitiminden beklenebilir.

Eğer çıkar çatışmalarını bir yana bırakırsak, bugün yaşadığımız sorunların kaynağında bulunan en önemli eksikliklerden biri, bağlantılı düşünememektir. Bununla ilgili olarak, benim çok sevdiğim ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Bülteninde daha önce yayımladığımız iki örneği vereyim. Bir tanesi televizyonda yapılan bir yarışmadan: Lise mezunu düzeyinde bir meslek grubu yarışıyordu. Sunucunun elinde, kurdelelerle bağlanmış güzel bir paket vardı. Evet-hayır cevaplarıyla içindekinin ne olduğu bulunacaktı. Sunucunun sorduğu sorularla, paketin içinde bulunan nesnenin evin her yerinde kullanılabilen, ama en başta mutfakta kullanılan bir alet ve kesici bir alet olduğu ortaya çıktı. Ama sunucu, "nedir bu alet?" diye sorduğunda, cevap "tabak" oldu!

Benzer bir örneği, bir yasa tasarısının gerekçesinden vereyim. Şöyle deniliyordu orada: "Bütün rejimler gibi demokratik rejimin de kendini savunmaya hakkı vardır." Bu da şeriatın da, faşizmin de kendini savunmaya hakkı vardır, demektir. Hiç şüphe yok ki, söylenmek istenen bu değildi, ama bu ifadeyle bu söylenmiş oluyor. İşte felsefe eğitimi gören bir insanın bunları hemen yakalaması gerekiyor.

Başka önemli bir eksiklik de yapıp ettiklerimizin ve yaşadıklarımızın hepsinde var olan etik değer boyutunu göz ardı etmek ya da farkında olmamaktır. Ona da şu örneği vermek istiyorum: Bir TV programında, canlı yayında, benle konuşan sunucu şöyle bir soru sordu: "Hocam, siz felsefe ile işkence arasında bir bağlantı kuruyorsunuz. Nasıl bir bağlantı var aralarında?" Şaşakaldım. Ama hemen, soruyu soranın benim söylediklerimden böyle bir sonucu nasıl çıkarmış olabileceğini düşünmeye çalıştım ve şöyle bir cevap verdim: "Bakın, felsefe ile işkence arasında bir bağlantı yok. Ancak siz işkence olgusuna felsefe bilgisiyle bakarsanız, şunu görürsünüz: İşkence, genellikle kabul edildiği gibi, işkence görenin onurunu kıran bir muamele değildir, işkence yapanın onurunu kırar. Bu, bütün etik ilişkiler için de böyledir. Biri beni kandırırsa, yanlış bir şey yapabilirim, ama benim insan onuruma, yani etik bakımdan bana hiçbir şey olmuyor, kandıranın onuruna oluyor. İşte değer boyutunu hesaba kattığınız zaman, etik bilgisiyle olan bitenlere baktığınız zaman, böyle şeyler görülebilir.

Ben bu örneği birçok meslektaşıma anlattığım zaman, "hiç böyle düşünmemiştik" diyorlar. İşte bunu görebilmek için, bunu görebilecek bir göz kazanmış olmak gerekir. Bu etik boyut görülmedikçe, değerlendirmelerimizi bize yükletilen kültürel değer yargıları, kültürel-yerel normlarla yapıyoruz ve değer koruyacak yerde çok defa değer harcayabiliyoruz.

Başka gördüğüm önemli bir eksiklik de sık sık sözü edilen ve bir türlü üstesinden gelinemeyen kavram kargaşasıdır. Bu ifade sık sık kullanılıyor, ama acaba ne demek? 'Kavram kargaşası', kelimelerin kavramsal boşalmasıdır. O zaman kavramsal içeriği boşalmış kelimeleri kişiler işlerine geldiği yöne çekebiliyor ve kelimelerin kavramsal içeriğini bilgi değil, çıkarlar belirliyor. Bizde laiklik kavramı buna bir örnek olabilir. Uluslararası düzeyde insan hakları bugün bu duruma gelmiştir, terör kavramı da öyle. Terörün bugün resmî tanımı, siyasal nedenlerden dolayı yapılamıyor.

İşte, bunları hesaba katarak yapılan bir felsefe eğitimi, yani eğitim gören kişinin öğrendikleri ile kendi yaşadıkları arasında bağlantı kurabilmesine yardımcı olmayı ve problem görebilen bir göz kazandırmayı amaçlayan bir felsefe eğitimi, en başta da felsefî bir bakışla oluşturulan, planlanan ve gerçekleştirilmeye çalışılan bir genel eğitim, yaşadığımız bu ve bu gibi sorunların üstesinden olabildiğince gelmemizi sağlayabilecek en önemli yol olarak görünüyor — belki de tek sağlam yol.

Değer yargıları ile değerlerin karıştırılması sonucu "değer dışı" olması gerektiği düşünülen eğitim modellerinin ve yetmişli yılların sosyal bilimler ve eğitiminin furyasından sonra, yani bu eğitim modellerinin nereye götürdüğü deneysel olarak görüldükten sonra, dünya düzeyinde insan bilimlerinin ve en başta felsefe eğitiminin gerekliliği yeniden gündeme geldi. Doksanlı yılların ilk yarısında bir grup filozofun, tüm dünya ülkelerinin meclis ve hükümetlerine yaptığı bir çağrıda şöyle deniliyor:

> Dünyadaki kültürel deneyimlerin ussal bir karşılaştırılmasını yapmak, tüm toplumlarda ivedi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Gene de farklı kültürlerin karşılaştırılması, eskiden olduğu gibi şimdi de yalnızca göreneklerin ve ifade biçimleri-

nin sığlaştırılması ya da tarihsel belleğin yitirilmesi olarak ortaya çıkıyor. Alışverişi yapılan, kültürlerin erdemlerinden çok, yanlışları ve zaafları oluyor.

Klasik dünyanın kültürel potasında sonsuzluğa değin etkin olacak bir yaşam iksiri, yani felsefî düşünce, tarihimizi etkileyen, kültürümüzün belirgin özelliklerini borçlu olduğumuz bir bilgi doğmuştur. Ne var ki çağdaş toplumun felsefeye karşı tutumu, günümüzün sorunlarını göz önünde bulundurduğunu göstermemektedir.

Çoğu ülkelerin okullarında felsefe ya ders olarak sürekli görmezlikten geliniyor ya da giderek bir kenara itiliyor. Milyonlarca öğrenci felsefe kavramından hiçbir şey anlamıyor. Mesleki ve pratik yetenekleri besliyoruz, ama felsefî yaratıcılık ruhunu körelmeye terk ediyoruz.

Bunun sonucunda tarihsel bağlantıları anlayan ya da anlayabilecek durumda olan kişilerin sayısı gitgide azalıyor.

Oysa bugün dünya yaratıcı güçlere her zamankinden çok gereksinim duymaktadır. Yaratıcılığı harekete geçirmek için felsefî düşünce eğitimi almış kişilere gereksinimimiz var.

Bundan ötürü dünyanın tüm meclis ve hükümetlerini felsefe ile felsefe tarihi öğrenimine, ayrıca bunlarla bağlantılı olan doğa ve insan bilimleri tarihi öğrenimine –Eski Yunanlıların düşünsel hazineleri ile büyük Doğu kültürlerinden başlayıp günümüze uzanan bu tarihin öğrenimine– yer vermeye, bu öğrenimi desteklemeye ve bütün güçleriyle bu öğrenimin önemini vurgulamaya çağırıyoruz. Bu, halkların ve kültürlerin yüzeysel olmayan bir karşılaşmasının, varolan çelişkilerin üstesinden gelmek ve insanlığı "iyilik" yoluna yöneltebilmek için yeni kategoriler yaratmanın vazgeçilmez koşuludur.

'İnsanlık' teriminin "tüm insanlar" anlamını taşımaya başladığı bu tarihsel anda, kültür ve yurttaşlık bilincine gereksinimimiz var.

Felsefeye gereksinimimiz var.[1]

Yine doksanlı yılların başında UNESCO'nun yürütmüş olduğu "Dünyada Felsefe ve Demokrasi" konulu projenin bitişinde, UNESCO'da yapılan bir toplantının sonunda kaleme alınan Paris Felsefe Bildirgesi'nde şöyle deniliyor:

UNESCO tarafından 15 ve 16 Şubat 1995 günlerinde, Paris'te düzenlenen "Dünyada Felsefe ve Demokrasi" konulu Uluslararası İnceleme Günleri'ne katılan bizler:

Felsefenin uğraştığı problemlerin insan yaşamının ve varoluşunun evrensel problemleri olduğunu belirtiyor,

Felsefî düşüncenin insanla ilgili olayların anlaşılmasına ve insanla ilgili yapılanların yönlendirilmesine katkısı olabileceğini, ayrıca da olması gerektiğini düşünüyor,

Hiçbir düşüncenin serbestçe tartışılmasını engellemeyen ve kullanılan kavramların tam tanımlarını ortaya koymaya, akıl yürütmelerin geçerliliğini sınamaya, başkalarının kanıtlarını dikkatle sorgulamaya çalışan felsefe etkinliğinin her insana bağımsız düşünmeyi öğrenmeyi sağladığını hesaba katıyor,

Felsefe öğretiminin açık kafalılığı, yurttaşlık sorumluluğunu teşvik ettiğini, kişilerin ve grupların birbirini anlamasına ve hoşgörmesine yardımcı olduğunu vurguluyor,

Felsefe eğitiminin düşünebilen, bağımsız, çeşitli propaganda biçimlerine kapılmayan insanlar yetiştirerek, onları çağdaş dünyanın büyük sorunları karşısında, özellikle de etik sorunlar karşısında sorumluluklar üstlenmeye hazırladığını bir kez daha dile getiriyor,

Eğitimde ve kültür yaşamında felsefi tartışmayı geliştirmenin her demokrasi için çok önemli olan, kişilerin yargıda bulunma yeteneğini çalıştırmakla yurttaşların eğitimine çok büyük katkılar yaptığını doğruluyoruz.

[1] "Felsefe İçin Çağrı", *Türkiye Felsefe Kurumu Bülteni*, Sayı:1, Kasım 1994, s.1.

Bu nedenlerle, kendimizi bu amaçların gerçekleşmesi için kurumlarımızda ve ülkelerimizde elimizden gelen her şeyi yapmakla yükümlü kılıyor ve bu nedenle şunları ilân ediyoruz:

- Her kişi her yerde, olabilecek her durumda, her biçimde felsefeyle özgürce uğraşmak hakkına sahip olmalıdır.

- Felsefe öğretimi, yapıldığı yerlerde devam etmeli ve yaygınlaştırılmalı, yapılmadığı yerlerde başlatılmalı ve bu öğretime açık olarak 'felsefe' adı verilmelidir.

- Felsefe öğretimi, bu amaç için eğitilmiş nitelikli öğretmenlerce yapılmalı ve ağır basan hiçbir ekonomik, dinsel, siyasal, teknik ya da ideolojik koşula bağımlı kılınmamalıdır.

- Felsefe öğretimi bağımsız kalmakla birlikte, olabildiği ölçüde bütün alanların akademik ve meslekî eğitiminin çerçevesi içinde de etkili bir şekilde yapılmalıdır.

- Yetişkinlerin felsefi eğitimini sağlamak amacıyla dil ve fiat bakımından geniş bir okuyucu kitlesi için ulaşılabilir olan kitapların dağıtımı, radyo ve TV programlarının yapımı, görsel-işitsel kasetlerin hazırlanması, her türlü enformasyon teknolojisinin eğitsel amaçlar için fırsatlar yaratmaya ve olabildiğince çok sayıda insanın ayaklarını felsefe bilgilerine ve metotlarına basmasını sağlayabilmeye yönelik her türlü girişim teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.[2]

Görüldüğü gibi bu konu dünyada doksanlı yılların başında gündeme gelmiştir yeni baştan. Türkiye'de ise, 1974 yılında, felsefeyi dört duvarın dışına çıkarmak ve kişinin yaşamdaki önemini olduğu kadar toplumsal/kamusal yaşamımızdaki önemini görünür kılmak amacıyla Türkiye Felsefe Kurumu'nu kurduk. 32 yıldır gürültüsüz-patırtısız bu çalışmalara devam ediyoruz. İstanbul'da, İzmir'de, Antalya'da, Harran'da yapılan çalışmalar, Felsefe Olimpiyatları, düzenlediğimiz yetmişi aşkın ulusal ve uluslararası düzeydeki kongre-seminer, yaptığımız yayınlar, 2003 yılında "Yir-

[2] "Paris Felsefe Bildirgesi", *Türkiye Felsefe Kurumu Bülteni*, Sayı: 4, Aralık 1995, s.1 ve 8.

mibirinci Dünya Felsefe Kongresi"ne yaptığımız ev sahipliği ve 2007 yılında XV. Uluslararası Felsefe Olimpiyatı'na ve Dünya Felsefe Günü'ne yapacağımız evsahipliği, Türkiye'de bu 32 yılda nereye geldiğimizin örnekleridir. Türkiye'nin önerisiyle UNESCO tarafından 2005 yılında kabul edilen "Felsefe Stratejisi" de, dünyada felsefeye olan ihtiyacın bilincinde bir artış olduğunun göstergesi olarak görülebilir.

Ama önümüzde yürünecek uzun bir yol vardır. Ülkemizde şu anda felsefe bağlamındaki en önemli ihtiyaç, felsefeye ilgi duyanların büyük çoğunluğunun, okudukları ve dinledikleri arasında nitelik farklarını görebilecek duruma gelebilmesidir. Türkiye'de bizlerin başlattığı ve süreklilik kazandırdığı, felsefe alanında bizi "çağdaş uygarlık seviyesine" getirmiş olan bu çalışmaların devam etmesini bekliyoruz.

Felsefeye Bakışlara Bir Bakış

Uluğ NUTKU*

Felsefeyle ilgili şöyle bir söze, seyrek de olsa, rastlıyorum: felsefe insanlıkla birlikte başlamıştır. Bu söz felsefeyle uğraşanları okşayabilir, bir umut beslemedir de ama doğru olması olanaksız. Evrim açısından 'insanoluş' kültür varlığına dönüşme olarak anlaşılabilir ve alet yaparak doğayı kendisi için kullanma olgusuyla başlatılabilir. Fakat insanın alet yapmasının genellik kavrayışının başlangıcı olduğunu, dolayısıyla da 'felsefeye başladığını' söylemek, fazladan 'felsefe yapmak' olur. Belki bu söz yaşantılarla, deneyimlerle kazanılmış bir dünya görüşüne ve ahlaki anlamda insanlık kavramına daha yakındır; ama felsefeden uzaktır; çünkü bir dünya görüşü dile getiren söylem biçimi, felsefeye özgü olan 'tartışarak sonuca ulaşma çabası'nın tam tersidir. Dünya görüşü söylemi, varoluşun derinliklerine inen kanılar serimlese bile, daha başlangıçta sonucu söyler ve akıl yürütmelerini tartışmaya açmaz. Dünya görüşünde diyalog yoktur, monolog içinde dahi diyalog yoktur. Gerçi bir dünya görüşünde felsefi denebilecek çekirdekler vardır; gene de bunlar kendisi tarafından değil, felsefe tarafından ayıklanır. Örneği, Buddha'nın "iyiden iyi doğar, kötüden de kötü" sözü ve bunun karşıtında (karşılaşmaları ve

* Prof. Dr. Uluğ Nutku, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.

düşünce alış verişi tarihsel olarak olanaksız olsa da) Lao Tzu'nun "kötü iyiye dönüşebilir" sözü, ahlak felsefesinin 'değerlerde nedensellik' çerçevesi içinde incelenmedikçe, sadece kanılar olarak süregiderler. Her iki söz de insan edimlerine uygundur, ama hangi durumlarda uygun oldukları ayrıştırılmadığından, ilk savlar aynı zamanda son savlar oluyor.

Felsefenin, bir toplumun çoğu dinsel kanılarla örülmüş dünya görüşünün içinde oluştuğu, aynı dili kullandığı, ama başka, bir karşıt kültür olmasıyla da bambaşka bir kavram örgüsü ördüğü, anlaşılması uzun emek gerektiren bir olgudur. Filozofların çoğunda dünya görüşü kanısı ile felsefi bilgi ortaya koyma çabası içiçe olduğundan ve bu tarihsel sınırlanmışlık ancak sonraki filozofların tartışmasıyla aşıldığından, süreci kavramak, felsefe tarihinin imbiğinden geçmeyi gerektirir. Kanı ile bilgiyi ayırmak bu kadar zor mu? Ayrıma açıklıkla ulaşıldığında zor değil; asıl zorluk ayrıma ulaşmada.

Toplumumuzun çoğunluğunda felsefi düşünceye saygı vardır; aynı zamanda yabancılık çekme de vardır. Çoğunluk, eşelemek istemediği kanılarla yaşar. Kanılar etrafında töreler ve törenler oluşmuştur. Bunlar gelenekleşmiştir ve her bireyin tarihselliğine sinmiştir. Toplum sorgulanmayan kanılarla ayakta durur ve felsefenin sorgulayıcılığına yabancı durması kanılarının parçalanması korkusundandır, doğaldır. Bunun tek istisnası, toplum olarak felsefe eyleme örneği, M.Ö. 5'inci yüzyıl Grek toplumuydu. Onlarda felsefe bir 'agora kültürü' olmuştu. Yirmi beş yüzyıldır benzeri olmaması, hiç olmayacağı anlamına gelmez. Toplumsallaşma bir olgunlaşmadır; bunun can damarı da eleştiriye tahammül ve karşıt söze —aykırı düşecek kadar karşıt olsa bile— kulak vermedir. Toplumumuz 8 yüzyıl önce böyle yaşıyordu, bugün neden canlanmasın? Yalnız bizde değil, okur yazarı çoğunlukta olan çağcıl toplumlarda bunun başarılması yüzyıllar öncesindekinden daha zordur, çünkü bireyler çok daha sıkı denetim altındadır. Gene de bu durum tam da felsefenin karşıt kültürünü göstereceği durumdur. Toplumun yabancılık çekmesine yabancılık çekmeden diyalog kurmak günümüz filozofunun özelliği olacak.

'Hikmet sahibi' kişi itibarlıdır, sözüne güvenilir, davranışlarında tutarlı olduğuna ve olacağına inanılır. Bu gibi nitelemeler toplu-

mun bilgiye verdiği önemi gösterir. O kişinin bir fazlalığı da vardır; yalnızca bilgi değil, fazilet sahibidir de (fazl: fazlalık). Ona hakim (kısa a, uzun i telaffuz ediniz) denir. Bu kişiye 'feylesof' da denir. Bu yakınlaştırma Antikçağa geri gider. Arapçada içeriğe bir anlam daha katılmış, 'ruhu' iyileştiren hekim nitelemesi yerleşmiştir. Hippokrates aynı zamanda filozoftu ama ünü tıptadır. Galen salt hekimdi. İbn-i Sina, Ebubekir Razi ön sırada hekim-filozoflardı. Felsefeye ruhu temizleme, düşünceyi arındırma işlevi yakıştırılıyordu. Filozoftan vaaz beklenmiyordu ama öğüt bekleniyordu. Bu tür nitelemeler bugün de halk arasında vardır. Olumsuz tınıda olanlar da vardır, — 'felsefeye daldı' (gerçeklerden uzaklaştı), 'gene felsefe yapıyor' (mugalataya başladı) gibi. Fakat olumlu bakış daha yaygındır, — 'felsefi tavır takındı' (kararında acele etmedi, durumu ölçtü biçti), ve son zamanlarda sıkça duyduğum 'felsefesiz iş olmaz' (işin daha derinden kavranışı, teori anlamına pek yakın). Felsefenin bir tedavi yöntemi olduğu düşüncesini çağımızda Wittgenstein canlandırdı, ama bu kez yanlış kurulan önermelerin, dilin yanlış kullanımının düzeltilmesi anlamında.

Hegel felsefenin bu biçimlerle yaygın ve gevşek nitelenmesini acı eleştirir. Ona göre felsefe ortak anlayışın tersine çevrilmesidir (sağduyu, 'common sense'in Türkçeye yanlış çevirisidir, çünkü duyularda ortaklık olamaz, düşüncelerde olur). Her işin bir felsefesi olduğunu söyleyen safdilli abartmayı bir kenara bırakırsak, halkın ortak anlayışını incelemeyen —elbette eleştirel incelemeyen— bir felsefi tutumun kendi içine kapanıp kalacağını kabul etmek gerek. Gerçi felsefe hiçbir başka uğraşın *ancilla*'sı (hizmetkârı) değildir; gene de toplumsal sorunları önce ortak anlayışlar, bu yetmediğinde de (gerçekten yetmez) kendi kavramlaştırmalarıyla çözümlemeye girişir. Felsefenin çözümlemeleri diğer uğraşların/bilimlerin çözümlerine ışık tutar. Felsefe toplumsal sorunları kendi başına çözeceğini iddia ederse, kolayca ideolojik tuzaklara düşer. Bir kez düştü mü, onların hizmetkârı olur, — Ortaçağlarda ilahiyatın, Yeniçağda giderek doğa bilimlerinin, zamanımızda da siyasetin hizmetkârı durumuna düşmesi gibi. Filozof, Farabi'nin dediği gibi "doğuştan siyasetçidir" — gündelikçi değil, tüm insanların şimdisine ve geleceğine öneriler sunan bir siyasetçi.

Felsefeyi ulus isimleri tamlamalarıyla sınırlandırmak haksızlıktır. Bir Alman yahut İngiliz yahut Türk felsefesinden söz etmek, felsefenin özünü hiç anlamamış olmaktır. Alman vbg. felsefesi yoktur, çünkü bir ulusun bütün bireyleri felsefeyle uğraşmazlar, ama siyasetle uğraşmamaları —bu pek az ölçüde olsa da— olanaksızdır, çünkü siyaset her gün her adımda yanı başımızdadır. Oysa felsefi düşünce olaylara mesafe almayı gerektirir; bu da herkesten beklenemez. Doğru ayrım, Almanca felsefe, Türkçe felsefe vbg'dir. Bu ayrım aydınlatıcıdır, çünkü dillerin felsefede buluşmasına işaret eder ve ulus kavramıyla birlikte gelen ayırımcılıklara set çeker. Bir Rus yahut Amerikan fiziği olamayacağı belli de, felsefenin de böyle olamayacağı neden belli değil? Cevabı zor değil. Felsefe günlük dilden yola çıkar ve anlaşılabilirliğini buna borçludur. Geniş bir terimbilgisine ulaşmış olması, bu gerçeği tersine çeviremez. Hegel bile her gün konuşulan Almanca ile başlamak zorundaydı; kavramlarını içeriklendirmesi dilini yeni anlamlarla yoğurması oldu. Bunu her dildeki filozof yapar. Bizim için de Türkçe düşünerek felsefe 'yapmak' önceliklidir. Ama bir Türk İngilizce felsefe yazacaksa, bunu, düşüncelerini anadilinden İngilizce'ye çevirmekle yapamaz. İngilizce düşünerek yazacaktır. Tercümeli düşünce her zaman bozuk çıkar. Başka dillerde düşünerek Türkçe yazma hevesi bir ara esti, ama çabuk aşıldı.

Felsefe tarihi dönemlerini, felsefeyi üstlenmiş ve içine sindirmiş dillere göre de ayırabiliriz. Çağımızda tüm diller iletişime girdiği ve yazılanlar da çabucak çevrildiği için bu ayrım gereksiz kalır. Önceleri böyle değildi. Bu bakımdan felsefenin anadilinin, felsefi düşünceyi öze ilişkin şu basit 'ti esti': 'nedir' sorusuyla başlatan Grekçe olduğunu düşünüyorum. O dönemde (M.Ö. 6.-5. yüzyıllar), zengin anlatımlı dünya görüşleri ortaya koymuş olan Çince, Hintçe, Farsça, İbranice gibi dillerin hiçbirinde Platon'un *Menon* diyaloguyla doruğa çıkan felsefi tarz yoktur. Grekler Mısır ve Anadolu kültürlerinden etkiler aldılar, ama o dillerde bulunmayan bir kavramlaştırma/soyutlama düzeyine çıktılar. Arapça düşünürler felsefenin anadili Grekçe'den feyz alarak kendi Rönesanslarını gerçekleştirmeyi başardılar. Aynı durum Türkçe'de oluşmaya başlamıştır.

Sakat bir sınıflandırma da dinlere, özellikle tektanrılı dinlere

göre yapılan sınıflandırmadır, İslam felsefesi, Hıristiyan felsefesi gibi. Sakattır, çünkü böyle bir isim tamlaması felsefeyi dinin içine çeker; din felsefenin karşıt kültüründen hem yararlanır hem de onu içinde eritmeye çalışır. Doğru ayrım gene dünya görüşlerine göre yapılandır; örneği, İslamiyet'in Dünya ve İnsan Görüşü, Hıristiyanlığın Dünya ve İnsan Görüşü. Din felsefesinin bir geleneği vardır, ama bu da artık işlenemez. Örneği, Aquinas bir din kişisiydi. Onun kâfirlere karşı yazdığı ciltler (*Summa Contra Gentiles*) felsefeyi ilgilendirmez. Bizim için Aquinas din kişisi değil, filozoftur, bazı önyargılarına rağmen; çünkü felsefenin karşıt kültürünü içten içe işlemiştir; elekten geçirmek gerek. Doğu'da ve Batı'da birçok filozofun çalışmalarında aynı durum göze çarpar. Bazı Batı üniversitelerinde 'Teoloji ve Felsefe' bölümleri hâlâ var. Yaptıklarının doğrultusu, vahyin akılsal gerekçelendirilmesidir. Din felsefeden destek bekler. Oysa felsefe için önemli olan 'inanan insan'dır; din öğretilerine inanmanın incelenmesi, inanma olgusunun geniş zemininde küçük bir yer tutar, o da örnekleme olarak. Din felsefeyi çözümleyemez; felsefe dini çözümler.

Felsefeyle uğraşmak günümüzde dallı budaklı bir iş oldu. Bu zorunluydu, çünkü bilimler araştırmaları gereği dallar ve alt dallar oluştururken, bilimlerle her zaman içiçe gelişen felsefe disiplinleri duruma seyirci kalamazdı. Bu çoğulluk zaman zaman karmaşıklaşsa ve bütünlük parçalara dağılsa bile, ayrıntı incelemesinden vazgeçilemez. Bilim-felsefe bağıntısının günümüzdeki çehresi, pek dikkatli bir çizim gerektiriyor. Bu da bir ayrıntı incelemesidir ama bütüne bakış ayrıntıya girmeden zaten olamaz.

Felsefenin bilimlerle bağıntısından çok daha öze ilişkin bağıntısı sanatlarla, özellikle de şiirledir. İlk filozoflar şiirsel konuşurlardı. Bir dilin bütün girintisi çıkıntısı ancak şiirle ve eğer bir saz da ona eşlik ediyorsa (lir gibi), sazın teline sözle bir vuruşla duyurulurdu. Ksenofanes saz şairiydi. Parmenides'in varlık-hiçlik karşıtlığını keskin mantıkla incelemesi şiirledir, şiir ölçülerine göredir, üstelik Tanrıçaya hitap eden bir şiirdir. Yunus Emre, varlığın ve insan varoluşunun köklerine şiir diliyle indi. Halen saz şairlerimizin atışmaları şiirin diyalog gücünü gösteriyor, geleneğin sağlamlığını da. Diyalogun kavramsal hesaplaşmaya dönüşmesi fel-

sefi tarzı değiştirdi. Bu da zorunluydu, çünkü kavramın çerçevesi imgelerle çizilemez. Elbette şiir imgelerden ibaret değildir. Ardında kavram bulunmayan şiir anlamsız imge yığınıdır. Kant'ın bilgi anlayışında algı-kavram bağını dile getiren kısa cümlesini biraz değiştirerek söylersek, felsefede olduğu gibi şiirde de 'imgesiz kavram boş, kavramsız imge kördür'. Ne felsefe kavramsal çağrışımlar ne de şiir imgesel çağrışımlar dizisidir. Sadece birincisi olursa felsefe buharlaşır; sadece ikincisi olursa şiir nasır tutar.

Filozof ve şair bilim uğraşındaki kişinin çalıştığı gibi çalışmaz. Bilim kişisi her gün işinin peşine düşer, yaptığını sürekli sınar, çeşitli yöntemler dener, yanlışından çabuk vazgeçer, hayal gücünü deneyim birikiminden sonra işletmeyi yeğler. Filozof ve şair bunları yapmaz. Onlar işlerinden uzaklaşmadıkça yakınlaşamazlar. Zamanı düşüncede damıtmak zorundadırlar. Gelecek için tasarladıklarını şimdide yaşatmak isterler; yaşadıkları şimdinin özümsenmesi onların geleceğe sunumudur. Bu nedenle uzak geçmişteki bir olay onlar için şimdideki bir olaydan çok daha anlamlı olabilir. Filozof ve şair, olanları açıklarlar ama bir şey daha katarlar. Onlar anlam eker, sürer, biçerler. Anlamlar filizlendiğinde bir demet yapıp yol kenarına bırakırlar. Yoldan geçenlerin bu demetlere el değdirip değdirmemesi kendi seçimlerine kalmıştır.

Bilim varolanları oldukları gibi bilmek ister. Nedensel bağların incelenmesinde, olanın başka türlü olabilirliğini düşünmek araştırmayı zenginleştirir. Ancak, bilim için bu bir araştırma yöntemidir, saptama değil. Oysa felsefe ve şiirde 'henüz varolmayan'ın var kılınması çabası, uğraşların özüne ilişkin bir çabadır; yöntem değildir. Varolanla henüz varolmayan, gerçeklikle utopya arasında köprüler kurulur. Şiir ve felsefenin bu köprüleri sağlam kurması, onların da önce varolanı olduğu gibi görmelerine bağlıdır.

Bilim dünyayı omuzlarında taşıyan Atlas'ın işi. Şiir ve felsefe, tepeden aşağı yuvarlanan kayayı her defasında yukarıya çıkarmaya mahkûm Sisifos'un işi. Bir farkla. Sisifos hep aynı mesafede yuvarlanan kayayı taşıyordu. Şiir ve felsefe her defasında daha aşağılara yuvarlanan kayayı, her defasında daha da yükselen tepeye taşıyor.

Beden Sahibi Ben'in Bir Etkinliği Olarak Felsefe

Kaan ÖZKAN*

"İnsanı çevresinden ayırıp yalnız bırakan, felsefedir; acı çeken bir insan karşısında ona, gizlice 'istersen geber; ben güvenlik içindeyim' dedirten, felsefedir. Filozofun sakin uykusunu tedirgin eden, onu yatağından çekip çıkaran, artık toplumun tümünün başındaki tehlikelerden başka bir şey değildir. Filozofun hemcinsini, onun penceresinin hemen altında, ceza da görmeden, boğazlayabilirler; onun yapacağı, kulaklarını elleriyle tıkamaktan, kendi içinde başkaldırıp öldürülen insanla özdeşleşmek isteyen doğanın bu eğilimini önlemek için, kendi kendisiyle biraz tartışmaktan ibarettir."[1] Jean-Jacques Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*'da dile getirdiği bu sözler, onu okuyan çoğu kişide her ne kadar aşırı bir ifade izlenimi bıraksa da felsefenin çok da işe yarar bir şey olmadığı konusundaki genel yargıya ters düşmeyecektir. Bu bakımdan, ifade biçimine katılınmasa da esasta içerikçe paylaşılan bir görüş olageldiği pekâlâ söylenebilir. Sorunlara doğrudan, yüzeysel bile olsa hemen bir çözüm beklentisi içerisinde bulunan birçokları fel-

* Öğr. Gör. Kaan Özkan, Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

[1] Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*, çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları, 1998, ss. 122-123.

sefenin alttan alta işleyen mekanizmasını fark etmenin ne yazık ki uzağında kalmaktadırlar. Diğer yandan, felsefeden, olduğundan fazla bir etki beklemek ya da onu büsbütün değersiz ve işe yaramaz diye nitelemek, aslında ne hakkında konuşulduğunun çok da farkında olunmadığının açık bir göstergesidir. Dolayısıyla, felsefeden neyin beklenip neyin beklenmeyeceği konusu, her şeyden önce bizzat felsefe üzerine düşünmeyi gerektirmektedir.

Sözcük bilgisi itibarıyla *philia* (sevgi) ve *sophia* (bilgi, bilgelik) sözcüklerinden türetilmiş bulunan felsefe, bilgi ya da bilgelik sevgisi anlamının yanı sıra akıl yoluyla belli ilkeler koyup ona uygun eylemek gibi bir anlam içeriğini de yansıtır. Yani "felsefe" sözcüğü, ortaya çıktığı Eski Yunan düşüncesinde bir yandan bilgiye/bilgeliğe gönderme yapıyorken diğer yandan da ahlakiliğe vurgu yapar.[2] Nitekim, erdemli bir yaşamın nasıl olması gerektiği, 'iyi'nin ne olduğu, mutluluğun (*eudaimonia*) insan yaşamındaki yeri Eski Yunan felsefesinin merkezî konularını oluşturagelmiştir. Oysa Rousseau buna rağmen, alıntılanan kısımda söylediklerleriyle, üstü kapalı bir biçimde de olsa, felsefenin zaten böyle bir kaygısı olmadığını ima etmektedir. Dahası, felsefe onun için ahlaki davranabilmenin, doğal bir eğilim saydığı kendini başkasının yerine koyabilmenin önündeki yegâne engellerden biridir. Ancak, yine de ne olursa olsun felsefenin etik ayağının bulunuyor olması, herhangi bir olay karşısında kimin, nasıl bir tavır sergileyeceğinin garanti altına alındığı anlamına gelmez. Bu bakımdan, Rousseau'nun yukarıda dile getirdiği duyarsızlık, olan bitene gözlerini yumma felsefenin getirdiği ya da filozofa özgü bir olumsuzluk olarak düşünülemez. Çünkü tarihteki örneklerden de biliyoruz ki, olağandışı sayılabilecek pek çok toplumsal olaya pekâlâ bi-

[2] Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, "philosophia" maddesi, çev. ve haz. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004, ss. 289-291. Ayrıca bkz. Selahattin Hilav, *100 Soruda Felsefe*, İstanbul: K Kitaplığı, 2003, s. 17: "Eski Yunanca sophia sözcüğünün, yalnızca kuru ve soyut bilgi anlamına değil, akıllıca davranmak, aşırılıklardan kaçınmak, kendine egemen olmak ve kötü durumlara göğüs germeyi bilmek anlamına geldiğini de özellikle belirtmeliyiz. Demek ki filozof, yaşamın anlamını bulmaya ve bu anlama uygun biçimde yaşamaya çalışan kimsedir. Felsefenin amacı da yalnızca kuramsal (teorik) bilgi elde etmek ve vermek değil, ama aynı zamanda, doğru davranışlarda bulunmamızı sağlamak, ahlaklı yaşamanın yollarını öğretmektir. Eski Yunan düşüncesi, bilgi ile bilgelik; bilmek ile yapmak (ahlak) arasında sıkı bir ilinti görüyordu."

lim adamları da kulaklarını tıkayabilmektedirler. Hatta o olayların olağandışılık niteliğini kazanmalarında aktif rol alabilmektedirler. Dolayısıyla, Rousseau'nun örneklediği bu tutum daha çok, o tekil olayla yüz yüze kalan kişinin, kendi tercihleri doğrultusunda eyleyip eylememeyi seçmesiyle ilgili bir durumdur.

Bununla birlikte, felsefenin tanımlanması gereği ve bir bakıma onunla hesaplaşma çabası, hem filozofun etkinlik alanının kapsamını ve önemini belirlemede hem de başkalarının felsefeden beklentilerini sınırlamada oldukça önemli bir işlev yüklenecektir. O halde, böylesi bir çaba, her iki anlamda da tüm boyutlarıyla bir sınır çizme denemesi olarak yorumlanabilir.

Ne var ki, felsefeye ait bu sınırları çizmeye çalışan da, bu hesaplaşmayı göze alan da yine felsefe olmaktadır. Her tür varolana ya da etkinliğe yönelik olarak onların ne oldukları sorusunu soran felsefe, aynı soruları kendine de yöneltegelmiştir ve gelecektir. Bu hiç kuşkusuz, onun doğasına içkin bir durumdur. Çünkü diğer etkinlikler, belirledikleri alanlar dahilinde faaliyet gösterirlerken bunların varolanlar düzlemindeki ilişkiler bağlamında ne anlama geldikleri ise felsefe tarafından sorgulanır — tıpkı kendisinin de ne tür bir düşünme etkinliği ve bilgi biçimi olduğunu sorguladığı gibi.

Bu açıdan, felsefeyi bir araştırma nesnesi olarak ele almak onun nasıl bir etkinlik alanı olduğu, varolanlar söz konusu olduğunda nasıl bir ilişkisellik kurguladığı, yapısal olarak kuruluşundaki farklılıklar, hangi amaçlarla hareket ettiği, ortaya koyduğu bilginin nasıl bir bilgi olduğu gibi ayrıntıların biçimlendirdiği bir dizi soruyu konu edinmeyi gerektirir.

Ama bütün bu ayrıntılardan önce felsefeye ilişkin daha temelde yer alan bir belirlemede bulunmak mümkündür. Nitekim, felsefe üstüne düşünme sürecinin ya da ona yönelik soruların doğrudan, yapılacak olan bu belirlemeyle ilgili olduğu açıktır. Böylelikle, "nasıl" sorusunun her aşamada temeldeki bu belirlemelere yöneltilmesi ve yanıtlarının yönlendiriciliğiyle felsefenin ne olduğu daha bir açıklığa kavuşturulabilecektir. Felsefeyi kendi yapısı içerisinden çözümlemeden önce, bir adım geriye çekilerek onun bir *düşünme etkinliği* ve bunun yanı sıra bir *bilgi türü* olduğu söylenebilir. Az önce yukarıda belirtilen "nasıl" sorusunun

kullanımıyla birlikte de felsefenin nasıl bir düşünme etkinliği olduğu; ayrıca, bir bilgi türü olarak özelliklerinin ve farklı yanlarının neler olduğunun açıkça sergilenebilmesinin yolu açılacaktır. Bu yönde ortaya konulacak her bilgi esasen felsefenin, bütününde ne olduğunun biraz daha belirgin kılınmasında yardımcı rol üstlenecektir.

Daha doğrudan alanlara yönelerek felsefenin kendi varoluşunu ortaya koyduğu yapılar göz önünde bulundurulduğunda ise hiç kuşku yok ki, ilk göze çarpan öğelerden birinin, felsefenin sorduğu sorular olması doğaldır. Kendine belli bir sorun alanı seçmiş bulunan filozof, açık ya da örtük bir biçimde peşinden gittiği soruların yanıtlarını aramaktadır aslında. Önem atfedilen pek çok ayrım ya da ayrıntının zaman içerisinde giderek belirginleşmesi ve filozofun dizgesindeki yerlerini alması, tamamıyla bu soruların nesnesi olmaları dolayısıyladır. Öte yandan, sorulardan ayrıl(a)maz oluşları, yanıtların da en az sorular kadar önemli bir yer tutmalarını sağlar felsefede. Bu yüzden, felsefeyi sorularından ya da yanıtlarından hareketle ortaya koymaya çalışmak, onun, bir düşünme etkinliği ve elbette ki bir bilgi türü olarak kendini nasıl var ettiğini kavramaya çalışmakla aynı anlama gelecektir. Çünkü sorular ve onlara verilen, belli temellendirmelere dayalı yanıtlar felsefenin en somut biçimde kendini dışavurduğu zemin gibi görünmektedir. Felsefenin nasıl bir düşünme etkinliği ve bilgi biçimi olduğunun tanımlanmasına pekâlâ, yapısında barındırdığı bu iki öğeden hareketle girişilebilir. Daha doğrusu, bu iki öğe, belirlenebilecek diğer bazı unsurların yanı sıra bize felsefeyi tanımlayabilme imkânını sunmaktadır. Bunların ne tür sorular oldukları, neyi ifade ettikleri, neye dayandıkları, yanıtlarıyla ilişkileri, bu ve benzeri soruları soranların tutumları, durum ve kaygıları, yanıtlarının ana karakteristiği, sorularıyla olan bağları ve dahası, ikili kurgunun soran açısından neye gönderme yaptığı belli başlı dayanak noktalarını oluşturacak sorulardır. Bu bakımdan, felsefece sorulmuş sorular ve onların yanıtları, sınırların daha da belirginleştirilebilmesinde kilit rol oynayacaklardır.

Öte yandan, felsefe, çok genel bir ifadeyle, her tür varolana yönelik kavramsallaştırma etkinliği olarak düşünülecek olunursa,

felsefe açısından aslında bu soru ve yanıtların ötesinde bir var olma zemininin olmadığı da rahatlıkla söylenebilir. Başka bir ifadeyle, herhangi bir filozofun felsefi dizgesine ana karakteristiğini veren, bu soru-yanıt bağlamının oluşturacağı örgüdür. Nitekim, filozoflar felsefe tarihindeki ayrıcalıklı yerlerini ya ortaya yeni bir soru atmalarıyla ya da eski sorulara yeni yanıtlar vermeleriyle kazanmış bulunmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında bitimsiz bir çabadır felsefe. "Felsefe sorunlarının işinin bitirilememesi, insanın daima kendisini açabilen bir olanaklar varlığı olduğunu ortaya koyar,"[3] aynı zamanda.

Dolayısıyla, bu durumda, soru-yanıt bağlamı, aslında kendisi de bir soru olan, felsefenin ne olduğunun karşılığının verilebilmesinde önemli bir kalkış noktası kabul edilebilir. Bu önem aynı zamanda, felsefenin, soruyu ve yanıtı içsel olarak taşıyagelmesinden kaynaklanmaktadır. Burada üzerinde durulan, hangi soru ya da hangi yanıt değildir; hangisi olursa olsun, soru soruluyor oluşu ve doğru ya da sağlam bir temellendirme yapabilme kaygısının güdüldüğü yanıt verme çabasıdır.

Felsefeyi bu yönde tanımlamaya girişenlerden biri olan Nermi Uygur, felsefeye ait, bir anlamda da onu var eden sorunun nasıl bir soru olduğunu karşılaştırmalı bir yöntemle belirlemeye çalışır. Bu noktada ilkin ele alacağı, felsefi olmayan türden bir soru tipinin yapısında barındırdığı özelliklerdir. Böylelikle, felsefeye özgü olan, felsefece olanın açığa çıkarılması kolaylaşabilecektir. Bu bakımdan günlük sorular, karşılaştırma yapabilmek için uygun bir sorular bütünü görünümü sunmaktadır. Günlük soru ve yanıtları eylemle bağı içerisinde ele alan Uygur, bu ayırıcı yanı şöyle tarif eder: "Kuşkusuz, soru-eylem bağı tektek durumlara göre değişir: bazan soru eylemi başlatır, bazan da eylem sormayı gerektirir. Ama, bu bağda durumdan duruma değişmeyen bir yan vardır: Günlük yaşayışımızda soruların çoğu eylemlerle ilgilidir; pratiğin içine gömülmüştür. Sorandaki belli bir gereksemenin, eylemlerden ayrılamayan bir eksikliğin dile getirilmesidir. Bu eksiklik ya bir yaptırma ile giderilir, ya da yapmada belirmiştir. Günlük

[3] Ömer Naci Soykan, "Felsefede Gelenek Oluşturmak", *Felsefelogos*, İstanbul: Bulut Yayınları, Sayı: 5, 1998/4, s. 31.

sorular pratik yönelmelerimizin önemli bir kurucusudur."[4] Nermi Uygur'un belirttiği bu nokta, hem günlük soruların en önemli özelliği olarak alınmakta hem de bir felsefe sorusunun ne olmadığının biraz daha belirgin kılınmasını sağlamaktadır. Uygur'a göre felsefe sorularının "hemen hemen hepsi *pratikteki yönelmelerin ötesinde*" yer almaktadır. Yalnız bununla da kalmayıp bu soruların ne eylemlerden çıktığını ne de yanıtının eylemler aracılığıyla verildiğini söyler. Bunun bir kanıtı, felsefi soruların çoğunlukla o soruya konu eylem sürecine katılmayanlar tarafından sorulmuş olmalarıdır. Nitekim, "Felsefe sorularının sorulduğu yerde günlük eylemlerin pekçoğu büsbütün durur (...) Felsefe sorusunun durdurduğu eylemlerin yerine başka çeşitten bir önem-bağlamı insanı sarıverir."[5]

Günlük sorularla felsefe sorularını birbirinden farklı, hatta neredeyse birbirine karşıt kılan bir başka neden, yüklendikleri işlevle açıklama bulur. Buna göre, günlük soruların kendi başlarına bir önemi olduğu söylenemez. Bu yüzden, yanıtı verilmemiş günlük sorular kendi başlarına anlamlı bir bütün oluşturamazlar. Yanıt olmadığı takdirde eksiklilik onlar için bir yazgı gibidir. Bunun bir nedeni de bu soruların daha çok, bir eyleme bağlı oluşlarıdır. Zaten karşılıklarını da çoğunlukla eylem olarak talep ederler. Oysa felsefe soruları düşünüldüğünde başlı başına bir anlamlılığa sahip oldukları gözlenir. Yanıtı verilebilsin ya da verilemesin, felsefe soruları oluşturabilmek bile kendi içinde büyük bir başarıdır. Bu soruların günlük kaygıların ötesine işaret ediyor oluşu da içlerinde barındırdıkları bu doyuruculuğun bir sonucudur.

Bizzat soru biçimleri üzerinden yansıtılan bu durum, soruyu soranların duydukları kaygı açısından bakıldığında da böyledir. Soru, günlük kaygıları gidermeye çalışan birisi için önemli bir durak değildir. Sadece geçici, işlevsel bir yanı vardır. Önemli olan, esasen eylem aracılığıyla giderilecek gereksinmedir. O soru sorulduğunda değil, ancak o eylemde bulunulduğunda bir anlamdan, bir karşılıktan söz edilebilir. Ayrıca, soruyu soran, bu soruyu her kime soruyorsa yanıtının da onun tarafından verilebileceğini

[4] Nermi Uygur, *Felsefenin Çağrısı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 16.

[5] Nermi Uygur, *agy.*, s. 17.

bilir, bu yönde bir beklenti içerisindedir. Felsefedeki doyuruculuğun bir kısmı ise soruda yatar. Soru olmadığı takdirde ilerlenemez. Bu bakımdan, felsefede soruyu es geçmek gibi bir durum söz konusu olamaz. Filozof, öncelikle sorusunu/sorularını biçimlendirmeye çalışır. Ya da dizgesinin omurgasını oluşturacak, kendisinden önce sorulup üzerine kafa yorulmuş birtakım sorular bütününü belirler. Doğrudan kendisi tarafından oluşturulmuş olsun ya da olmasın, filozofun peşinden gittiği sorular her zaman merkezdeki ağırlıklarını korumaktadırlar.

Felsefe sorularının esasen peşinde oldukları, nesne edindiklerinin anlamıdır. Ancak, burada nesne edinilen şey, *kavram*dır Uygur'a göre. "Nedir?" ile biten cümlelerin sorduğu, öncesinde yer alan kavramın anlamıdır yani: "Madde nedir?", "Güzel nedir?", "İnsan nedir?", "Toplum nedir?" vb. Bütün bu sorular kavramsal bir derinleşmeyi talep eden sorulardır. Zaten felsefenin Nermi Uygur tarafından bir kavram araştırması, bir dil araştırması olarak tanımlanması da yaptığı bu belirlemeye dayanmaktadır. Burada söz konusu olan, dilbilimin gerçekleştirdiği türde bir araştırma değildir. "(...) felsefe sorusu, *dünyaya-yönelmiş-olan-dilin-anlamında derinleşmeyi* başlatır denebilir."[6]

Nermi Uygur yalnızca soruların oluştuğu bağlam bakımından bir ayrım gerçekleştirmez, felsefe sorularıyla günlük sorular arasında. Her iki soru biçiminin, yanıtlarını buldukları yerler de farklı farklıdır. Bir anlamda soruların getirdiği, içlerinde taşıdıkları farklılıklar yanıtların da ister istemez farklılaşmasına yol açmıştır. Bir başka deyişle, günlük sorulara yanıt aranan yerde hiçbir felsefi soruya karşılık bulunamaz. Çünkü Uygur'a göre, felsefe sorularının yanıtları pratik bir deneyimin uzantısı olarak verilemez; bu alana özgü yanıtlar "hangi özel biçimde olursa olsun, ancak dil yapıtlarının sağlayabileceği bir yanıttır (...) sorunun gösterdiği yanıt yolu *eylemlerden değil dilden geçer.*"[7] Bu yüzden de felsefe sorularının dış dünya aracılığıyla, o göz önünde bulundurularak yanıtlanması onları artık geçersiz kılmaz. Olsa olsa daha da derinleştirir. "Evrendeki, dünyadaki yapıp etmelerin, dünya bilgile-

[6] Nermi Uygur, *agy.*, s. 29.

[7] Nermi Uygur, *agy.*, s. 17.

rinin tümü bir felsefe sorusuna yanıt vermez; sorusunun çevresi doğrudan doğruya dünya değildir."[8]

Bununla birlikte, felsefe sorularına verilen yanıtları felsefe yanıtı kılan, birer temellendirme olmalarıdır. Temellendirme, felsefede aynı zamanda sorularla da doğrudan ilişkili bir konudur. Günlük konularda yapılan temellendirmeler gibi kendi başlarına, sorularından bağımsız bir biçimde var olamazlar. Felsefedeki bir temelledirme, sonuçta yanıt beklenen bir felsefi sorunun karşılığıdır. Bu soru var olmadıkça temellendirme de anlamlı olmaz. Bu bakımdan, felsefe sorusu ile yanıtı arasında ayrılmaz bir bağ bulunmaktadır. Ayrıca, felsefenin başlı başına bir kavram araştırması olarak tanımlanıyor oluşu, yapılan temellendirmelerin hiç acele edilmeden derinliğine gerçekleştirilmesini bir gereklilik haline getirir. Çünkü kavramın boyutları bu araştırma, dolayısıyla da bu temellendirme aracılığıyla ortaya konacaktır. Nermi Uygur varılan bu noktada temellendirmenin ana unsurlarını, çözümleme ve betimleme olarak belirler. "Kavramları çözümlemek, kavramlardaki örtük-açık ayrımları belirtmek, kavramların yeraldığı çok değişik söz bağlamlarının işleyişinden kavramların anlamını (ya da anlamlarını) göz önüne sermek, bunu elden geldiğince yantutmadan gerçekleştirmek... — işte felsefe temellendirmelerinin başödevi."[9]

Nermi Uygur, soru-yanıt bağlamı üzerinden ayrıntılandırdığı felsefe tanımında, yapılan alıntılardan da anlaşılacağı üzere daha çok, dilsel düzlemden hareketle bir yaklaşım sergilemektedir. Her ne kadar dış dünyaya ilişkin birkaç göndermede bulunmuş olsa da Uygur'un metinlerindeki esas ağırlık, felsefenin hep bir dil/söz/kavram çözümlemesi olduğu yönündedir. Böylece, bir anlamda özellikle *Felsefenin Çağrısı*'nın dilden yana yattığını söylemek, yanlış bir çıkarımda bulunmak olmayacaktır. Diğer bir deyişle, bir varolan olarak felsefe, dilsel açıdan bir çözümlenme yapılarak tanımlanmaya çalışılır. Nitekim, Betül Çotuksöken'in, "*Çok belirgin sunulmasa bile* (v.b.a.), burada, kavramın, dışdün-

[8] Nermi Uygur, *agy.*, s. 24.

[9] Nermi Uygur, *agy.*, s. 55.

ya (evren) ile dil arasında bir köprü olduğu anlaşılmaktadır,"[10] sözleriyle kast ettiği de belirtilen yönde bir tarif yapıldığının bir başka göstergesidir.

Çotuksöken'in kitabında Uygur'un felsefeyi bu yönde tanımlamasının altında yatan nedenleri ortaya koyan pek çok ifadeye rast gelinebilir. Bunlardan ikisi, "Nermi Uygur'un felsefe yapış tarzı ya da bütünüyle düşünüş tarzı, bilgisel yapılardan, başka deyişle dilden varolana, varlığa doğru gitmede asıl özelliğini verir[11] (...) Nermi Uygur'un varlıkbilimi (ontoloji) dilsel bir varlıkbilimidir; temelini varlıkta değil, ancak dilde varolma olanağını kazanan/kazanmış olan, dilselleştirilmiş varolanda/varlıkta bulan bir varlıkbilim tasarımıdır,"[12] sözleridir. Yapılacak bu ve benzeri alıntılar esasta, felsefe yapma biçimiyle onu tanımlamanın ne denli birbiriyle örtüştüğünü, birbirini etkilediğini, hatta belirlediğini de ortaya koymaktadır.

Nermi Uygur'un yaptığına benzer dil merkezli bir tanımlamanın ister istemez akla getirdiği bazı sorular bulunmaktadır: Felsefe yalnızca dilsel yapılara yönelen bir etkinlikse o yapılarda yer alan kavramlar nereden hareketle ve nasıl çıkarılmaktadır? Ayrıca, felsefe kavramsal çözümlemenin gerçekleştirildiği bir etkinlik diye sınırlanırsa, işlevi bu yönde belirlenirse yeni üretilen kavramların kaynağı sorununun üstesinden nasıl gelinecektir? Çünkü bu noktada sanki bir edilginlik söz konusu gibidir. Daha çok, hep kurulmuş olan dilsel dizgeleri, kavramsal yapıların analizini, betimlemesini içerir görünümündedir, Uygur'un felsefe tanımı. Kavram araştırması gerçekleştirilmeden, kavramsallaştırmanın yapılamayacağı ya da aynı kavrama farklı bir içerik yüklenemeyeceği bir gerçektir. Ama kavramsal araştırma ve betimleme varolanlarla kurulan ilişkinin de bir parçası olmak durumundadır. Öte yandan, bütüne yönelik sorular metafizik kapsamına girdiğinden; ama diğer taraftan gerçeklikle de/somut olanla da doğ-

[10] Betül Çotuksöken, *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995, s. 30.

[11] Betül Çotuksöken, *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler*, s. 56.

[12] Betül Çotuksöken, *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler*, s. 63. Ayrıca, benzer yöndeki belirlemeler için bkz. ss. 52, 61, 99-100, 115 ve 122.

rudan *yalnızca* bilimlerin ilgilendiğinin ileri sürülmesi, felsefeyi bir etkinlik olarak nüfuz edebileceğinden çok daha sınırlı bir alana mahkûm etmek anlamını taşımayacak mıdır? *Dış dünyada varolanlarla da* (özellikle toplumsal alan düşünüldüğünde) felsefenin kurduğu, bilimlerinkinden farklı bir ilişki biçimi yok mudur?

İşte bütün bu sorular, öyle görünüyor ki, felsefeyi tanımlamada başka bazı yaklaşımların da geliştirilmesi gerekliliğini gündeme taşımaktadır. Kuşkusuz, herhangi bir filozofun, felsefenin ne olduğuna açıklık getirmesi elbette ki, kendi gerçekleştirdiği felsefe yapma biçiminden de kaynaklanacaktır. Nitekim, Uygurunki de kendi belirlediği sorun alanları çerçevesinde gerçekleştirilmiş bir tanım denemesidir. Ne var ki, farklı bir açıdan sergilenecek bir yaklaşım daha çokboyutlu bir açılımın gerçekleştirilebilmesini sağlayabilir.

Böylesi bir açılımın ayrıntılarına geçmeden önce, soru-yanıt birlikteliğinin gerçekten de felsefeyi tanımlamada, onun bir etkinlik ve bilgi türü olarak varoluş kazanmasına zemin hazırlamada vazgeçilmez bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Ne var ki, felsefi etkinliği soru-yanıt ilişkiselliği içerisinde tanımlamayı, onun yalnızca bir dil çözümlemesinden ibaret olduğu biçiminde yorumlamak ya da böylesi bir yoruma yaklaştırmak, bazı düzlemlerdeki varolanlarla ilişkisinin belirsizleşmesine yol açacaktır. Sözgelimi, Nermi Uygur "felsefe sorusu ne eylemlerden çıkar ne de eylemlerle giderilebilir,"[13] derken, eylemlerle giderilemediği konusunda haklıdır. (Tabii, burada eylemden kasıt, pratik bir gereksinmeyi karşılamak üzere hareket etmedir.) Çünkü inceleme konusu yapılan var olanın anlamına yönelik bir kavramsallaştırmayı gerçekleştirmek demek, varolandan hareketle zihinsel bir süreci yaşamak demektir. Ancak, pekâlâ dolaylı bir biçimde, olan bitenden türeyebilir bir felsefe sorusu. "Savaş nedir?" diye sorduğumuzda bu soru dış dünyada var olan bir tür ilişkinin yansıması, sorunsallaştırılması olarak karşımıza çıkacaktır. Savaşın anlamını araştırıyor olsak da yüzümüzü çevireceğimiz yer, dış dünyada cereyan eden bir olaydır. Dolayısıyla, dış dünyaya yönelmiş dilin anlam içeriğinin tabanında bir eylem yatıyor olacaktır. Bu belirlemenin

[13] Nermi Uygur, *agy.*, s.16.

ayrıca, hiç kuşku yok ki, "Bilinç nedir?" türünden, herhangi bir eylemde kök salmayan soruların varlığını yadsıdığı söylenemez. Yalnızca, bu gibi soruların dışında, eylemlerden kaynaklanan soruların da olabileceğine işaret eder. Uygur'un bu noktadaki temellendirmelerinden biri, eylemde bulunan pek çok insanın bu eylemlerden hareketle felsefi bir soru sormadıkları yönündedir. Çoğu kimsenin bu tip sorular sormadıkları doğrudur. Ancak, zaten filozofu farklı kılan, bu soruları soruyor oluşudur. Zira onun özellikle toplumsal varoluş anlamında ya da içinde bulunduğu tarihsel kesit bakımından kimseden bir farkı bulunmamaktadır. Daha doğrusu, filozof da diğerleriyle belli bir tarihsel/toplumsal zemini paylaşır; o zeminden pay alır; o zeminin getirdiği olumlu ya da olumsuz her tür gelişmeye maruz kalır. Hiç kuşku yok ki, bir eylemciden söz edilmemektedir burada (ki, felsefe etkinliğinin bizzat içinde yer almasa da bu da bir seçimdir); onu belirgin kılan, düşünme etkinliğinde takındığı eleştirel tutumdur ama beden sahibi bir toplumsal varlık olduğu gerçeğinin üzerinde belki bir parça daha durulması gerekebilir. Yoksa, "düşünme ve dil[in], felsefe yapmanın birincil derecede ortamı"[14] olacağında herhangi bir tereddüt yoktur; üstelik bu, felsefenin doğası gereğidir bir bakıma. Eski Yunan'ın temel kavramlarından olan *logos*'un anlamca hem "söz"ü, hem "akıl"ı, hem "yasa"yı, "neden"i yansıtması, düşünme-dil ilişkisinin felsefede ne denli önemli ve eski olduğunun ayrı bir göstergesidir.[15] Kavram, felsefenin bir düşünme etkinliği olarak

---

[14] Betül Çotuksöken, *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler*, s. 30.

[15] Bu noktada Önay Sözer, *logos* hakkında, Heidegger'in de sözcüğün "toplama", "toparlama" anlamından hareketle gerçekleştirdiği varlık bağlamındaki katkısına göndermede bulunarak oldukça aydınlatıcı bir yorumda bulunmuştur: "'Logos' sözcüğü gerçi dille 'akıl'ın ilişkisini dile getirmektedir. Yine de 'akıl' dediğimiz şeyin de nereden geldiğini, onun asıl özünü araştıracak olursak bu ilişkinin sanıldığından daha da yakın ve sıkı olduğunu görürüz. Aklın öz kaynağı 'varlık'tır. 'Logos' dil ile 'varlık'ın iç içe geçip bir top olmasını anlatmaktadır bize (...) [Heidegger'in kavramı kullanışını – k.ö.] göz önünde bulundurarak şöyle diyebiliriz: Dil ve konuşma yoluyla varlıkları derliyor, topluyoruz, onları derli toplu tutuyoruz, toplamını yapmak üzere göz önüne seriyoruz. Dilde varlığın bir çeşid hasadını yapıyoruz (...) Eğer akıl ve varlık dilde bu türlü toplaşmasaydı, felsefe ve bilim diye bir şey olmayacak, Batının bugünkü teknik gelişmesinden de söz edilemeyecekti." Önay Sözer, *Felsefenin ABC*'si, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995, ss. 25-26. Ayrıca, Önay Sözer'in Heidegger üzerinden yaptığı bu belirleme, Betül Çotuksöken'in felsefeyi, varolanların var olma düzlemleri arasındaki ilişkisellik doğrultusunda tanımlamasıyla da örtüşmektedir.

yapısında bulunur. Ayrıca, kavrama bir varolan olarak yaklaştığımızda onun, düşünmede varolanlar arasında yer aldığı kolaylıkla belirlenebilecektir. Bununla birlikte, onun başkasına iletilebilirliği –ki bu, felsefe yapmanın temelinde yatan konuşmaya/diyaloğa bir göndermedir– ise düşünmenin yanı sıra dilde var olduğunu, somut hale geldiğini, onun aracılığıyla dışavurulduğunu da gösterir. Ancak, kavramın bu yapısal durumu yalnızca düşünmede ya da dilde varolanları dile getirdiği, yalnızca onların konu edinildiği anlamına gelmez. Burada söz konusu olan, bir ilişkiselliktir daha çok ve felsefe, kimi sorularında da dış dünyayı muhatap alır. Dolayısıyla, her ne kadar düşünme ve dil "felsefe yapmanın birincil derecede ortamı" olsa da "felsefe yapmanın 'asıl alanını'" *bütünüyle* oluşturmayacaktır. Böylesi bir belirleme hem öne çıkarılması gereken biraz ileride değinilecek olan ilişkiselliği geriye çekecek hem de bu ilişkisellikte dış dünyada varolanların zaman zaman da olsa, yerine göre taraf diye ele alınıp incelenmesini göz ardı edecektir. Bu bağlamda, filozofu filozof kılan ne tür bir varolandan hareketle felsefesini kurduğu ve bundaki başarısıdır. Hiç kuşku yok ki, özellikle insan eliyle yaratılan varolanlar, bizzat yaratıcıları tarafından konu edinilmezler, edinilmeyebilirler. Örneğin bir sanatçı, yapıtını, yapıtındaki dile getirme biçimlerini ya da onun sanat alımlayıcılarıyla olan ilişkisini konu edinmez; böylesi bir kavramsallaştırma çabası, sanat felsefecisinin işidir. Dolayısıyla, bu ve benzeri noktalarda filozof hangi varolan düzlemini sorun ediniyorsa, bakışını o yana çevirecek, diyaloğunu o varolanların ilişkiselliği bağlamında sürdürecektir. Kaldı ki, Nermi Uygur da dili odak noktası alıp felsefeyi öyle tanımlama çabası içerisindedir. Bu da esas itibarıyla onun özgün yanını oluşturur. Buradaki eleştiriden hareketle belirtilmek istenen, biraz daha farklı bir yaklaşımın felsefenin ne olduğunu tanımlamada, Nermi Uygur'un yaklaşımını da dışlamayan, ama daha geniş olanaklara kapı aralayabilecek olmasıdır.

Varolanların, var olmak bakımından yer aldıkları çeşitli düzlemleri belli bir ilişkisellik dahilinde ele alarak bir tanım yapmaya çalışmak, bu farklı yaklaşım çabasının bir yansıması olacaktır. Buna göre, Betül Çotuksöken'in belirlediği varlık yapıları ya da

düzlemleri dilsel olana da, düşünmenin konusu olana da, dış dünyada varolanlara da, felsefeyi tanımlamada, eşit yer tanımakta gibi görünmektedir. Felsefeyi bir düşünme biçimi ve bilgi türü olarak "yapı" ve "işlev" kavramları çerçevesinde ele aldığı makalesinde Betül Çotuksöken, felsefeye yönelik ayrıntılı bir çözümleme gerçekleştirir. Buna göre, bir düşünme biçimi olarak olsun, bir bilgi türü olarak olsun felsefenin yapısal varoluşunun nitelikleri ve bu varoluşun yüklendiği, bu varoluştan hareketle görülen işlev belirginlik kazanır.[16]

Bir düşünme etkinliği olarak felsefe kavramsal bir yapıya sahip bulunmaktadır. Kavramların var olanlara, ilişkisellikleri çerçevesinde belirginlik kazandırdıkları ölçüde geçerliliklerinden, daha doğrusu uygunluklarından söz edilebilir. Aynı zamanda, varolanların anlam bakımından içerikçe yansıdığı yapıdır kavram. Böylelikle, karşılaşılan herhangi bir varolanın düşünsel süreç sonunda kavramsallaştırılması, giderek, felsefi bilginin kuruluşunda da rol oynayacaktır.

Felsefi bilgiye yapı açısından yaklaşılacak olunursa, onun da bu kavramların dile getirilmesiyle mümkün olduğu göze çarpar. Burada esasta bir kurgulama söz konusudur. Bu noktada filozofun, varolandan hareketle kendi yaşadığı zihinsel süreci, yine kendi özgün ifadeleriyle dillendirme çabası içerisine girdiği gözlemlenir. Dolayısıyla, bir ortam (kendinden önceki söylemler) içerisinde biçimlendiği ve bizzat o ortamı (çağdaşı söylemler) etkilediği göz ardı edilmeden özgün bir kurgunun, söylemin ortaya konduğu belirlenebilir. Buna göre, "(...) her yazar, her filozof 'evreni yeniden kurar'. Ressam nasıl gerçek denen şeyleri olduğu gibi aktarmıyorsa; yontucu, nasıl işini doğal bir nesnenin yerini değiştirmekle özdeş tutmuyorsa; besteci, nasıl kendi başına varolan sesleri yanyana getirmiyorsa; bilim adamı, nasıl olup biteni olduğu gibi yansıtmaya özenmiyorsa, filozof da yöneldiği soruları belli bir kavram ve temellendirme bağı içinde anlamaya kavramaya çalışır: 'Soru' dediğimiz şey, doğal bir şey değil, yapıcı bir insan katkısı gerektiren bir şey, bir kültür eylemi, bir

[16] Betül Çotuksöken, "Yapı ve İşlev Kavramları Açısından Felsefe", *Felsefe Söyleşileri I-II*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2003, ss. 12-13.

yorum, bir yaratıdır. Felsefe evrenin kopyası değildir. Tüm öğeleriyle evreni *işler* felsefe. Bir bakıma felsefeyle, sanatla, bilimle evrendir evren. Kurmak'sa bakış türüne göre değişen bir insan katkısıdır. Felsefeye, felsefeye özgü bilinç gerektirir. Felsefe evreni *felsefe'leştirmektir*."[17] Bireysel söylem böylelikle de felsefeleştirilen evrenin filozoftaki yansıması olacaktır. Başka bir ifadeyle, felsefi söylemler, ait oldukları filozofları birbirlerinden ayırıcı kılan, "söz"lerini söylemelerini sağlayan benzersiz yapılardır.

Betül Çotuksöken'in, felsefi bilgiyi sözü edilen makalesinde işlevi bakımından ele alışı ise tümel-tikel ilişkisinin ortaya konması yönündedir. "Bu bilgi her bir varolanı (: kendisi olanı/diğer bir varolanla), kendisi olmayanla ilişkisi açısından belirgin kılmaya çalışır. Felsefi bilgi, her türlü ögesiyle insanı ve ancak insanla anlam kazanan insan dünyasını"[18] araştırır. Bu durumda; sorgulama, araştırma, eleştirme, belli bir yorumda bulunma felsefi bilginin işlevselliğini yansıtan etkinliklerdir.

Felsefeye ilişkin sayılan bu yapıp-etmeleri bütüncül bir çaba olarak kavramaya çalıştığımızda şöyle bir sorunun da yanıtının verilmesi bir zorunluluk sayılacaktır: Felsefe belli bir anlam verme çabası yolunda kavramlarını oluştururken, bu kavramlar aracılığıyla felsefi söylemini kurgularken ve bu yolla da belli bir yaklaşım ortaya koyup eleştirel, zenginleştirici, anlam katıcı, sorgulayıcı tutumunu sürdürürken bütün bunları neye yönelik olarak gerçekleştirecektir? Bu sorunun yanıtı, felsefenin nesnesinin ne ya da neler olduğuyla eşanlamlıdır.

Geneli itibarıyla her tür varolanın, kavram üretme ve anlam verme sürecinin hareket ettirici nedeni olduğu daha en baştan söylenebilir. Yani felsefi etkinliğin tabanında, varolanları problem edinmek yatmakta. Sorduğu sorular hep bir varolana ilişkin. Felsefenin isteyip de anlamını sorgulayamayacağı bir konu yoktur. Kendi kendisi de dahil olmak üzere her şeyi eleştiri süzgecinden geçirebilir felsefe. Bu noktada açıklığa kavuşturulması gereken şey, varolanın ne olduğu, tüm varolanların bir başlık altında top-

[17] Arslan Kaynardağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul: Elif Yayınları, 1986, ss. 151-152.

[18] Betül Çotuksöken, "Yapı ve İşlev Kavramları Açısından Felsefe", s. 13.

lanıp toplanamayacağı ya da var olanların ne çeşitten görünümler (eğer varsa) sunduklarıdır. Ayrıca, varolandan hareketle gerçekleşecek olan etkinliğin nasıl bir etkinlik olduğu, bu varolanları kendince ne şekilde ele aldığı, bir adım sonrasında üzerinde düşünülmesi gereken soruları oluşturmaktadır.

Tersten gidilecek olunursa, felsefeyi, baştan beri gönderme yapılagelen ilişkisellik bağlamında, her tür varolanın düşünme ve dil ile olan ilişkisi üzerinden tanımlamak mümkün görünmektedir. Bu tanımlamayı derinliğine ve çok boyutlu bir biçimde ortaya koyan Betül Çotuksöken'e göre "Felsefe; öncelikle varolan, düşünme, dil arasındaki ilişkileri ve dolaylı olarak da, bu alanların herbirini 'kendince' inceleyen bir etkinliktir. Filozofların ortaya koyduğu düşünceler herşeyden önce, varolan, düşünme, dil arasındaki ilişkilerin incelenişine ilişkindir. Bu ilişkilerin incelenişi, çözümlenişi, hemen her filozofta bir özgünlük içinde, bir farklılıkla ortaya çıkar. Filozoflar bu ilişkileri çözümlerler ve bu çözümleme sürecinde, bu alanlar arasında varolduğunu ileri sürdükleri ilişkileri/ilişkisizlikleri, ikizli ya da üçüzlü yapılar içinde göstermeye çalışırlar: Kimi zaman bu alanlardan her birine farklı ağırlıklar verirler ya da bir alanı tümüyle diğerine/diğerlerine bağlamaya çalışırlar."[19] Bu tanımlama, Çotuksöken'de aynı zamanda bir düşünme etkinliği olarak felsefenin işlevsel yanını da yansıtmaktadır. Aynı şekilde, Güçlü Ateşoğlu'nun, "felsefenin çabasının, 'bilgi' ile 'gerçeklik' arasındaki ilişkinin 'kavramlar' ve kavramların ilişkiye geçirilmesi yoluyla açıklanması"[20] olduğunu söylediği ifadesini de "gerçeklik"i varolan diye, "bilgi"yi de dilde yansıyan olarak aynı doğrultuda okuyabiliriz.

Filozofların düşünme ve dil ile ilişkili kıldıkları varolanlar alanının ise kendini üç düzlemde yansıttığının öncelikle belirlenmesi gerekir. Diğer bir deyişle, felsefi bilginin oluşumunda kilit role sahip olan varolanları üç ayrı kategoride sınıflamak mümkün. Buna göre, varolanlar alanının bir kısmını, dış dünyada bulunanlar oluşturmakta. Bunlar ağırlıklı olarak kendi başlarına

[19] Betül Çotuksöken, *Felsefi Söylem Nedir?*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1994, s. 74.

[20] Güçlü Ateşoğlu, "Kavram, Yaşam, Tarihsellik İlişkisinde Felsefe ve Felsefe Geleneğimiz", *Düşünen Siyaset*, S. 18, İstanbul: Lotus Yayınevi, Temmuz 2003, s. 112.

bulunan doğal yapılardır. Bunun yanı sıra insanın oluşturduğu kültür sonucunda ortaya çıkan yapıların onu üretenden bağımsız hale gelmesiyle dış dünya kategorisinde yer alabileceği söylenebilir. "Dışdünyada varolanın özniteliği başka deyişle onu 'işte o' yapan, onun düşünenden bağımsız olarak varoluşudur; ama bu bağımsız varoluş ya da bağımsız varolma çok soyuttur. Düşünmeye konu olduğu an bu bağımsız varoluş ya da varolma, ortadan kalkıyor; dışdünyada varolan artık düşünmenin çok çeşitli edimleri (algılama, duyumsama, tasarımlama, hayal etme, anımsama)-aracılığıyla, düşünen varlığın, öznenin, 'ben'in bir konusu, nesnesi haline geliyor."[21] Yani varolandan bilgiye doğru giden bir süreç başlıyor. İster insanın bir yaratısı olsun isterse doğada kendi halinde bulunsun, bilginin kuruluşundaki en temel unsurlardan biri, varolandır. Bir anlamda kalkış noktasıdır. Düşünmenin konusu olup dile getirilecek olan, dolayısıyla da kendisi hakkında bir belirginliğin söz konusu edileceği bir varolan her zaman gereklidir. Çünkü nesne yoksa (tıpkı Ben'in olmadığındaki gibi) bilgi de yok demektir.

Varolanların toplandığı bir diğer altbaşlık, kavramların, tasarımların, imgelerin oluşturduğu, düşünmede varolanlar grubudur. Dış dünyada var olanlar üzerine düşünülmesiyle birlikte düşünmede varolanların da ortaya çıkma koşulu oluşmuş olur. Ben dış dünyaya yönelir, onu düşünür ve hakkında kavramsallaştırmalara gider, yargılarda bulunmaya başlar. Bu aynı zamanda, ele alınan varlığa ilişkin bilginin ortaya konulması yönünde adım atılması demektir. Varolan artık, dış dünyada kendi başına var değildir; bunun yanı sıra bilginin konusu olarak vardır. Betül Çotuksöken her ne kadar bilginin konusu olmadan önce dış dünyada varolanların bulanık bir varoluşa sahip olduklarını söylese de bunun büyük ölçüde bilgi açısından böyle olduğu söylenebilir. Yoksa, bilginin konusu olmadan, dışarıda varolanlar kendi başlarına ve bilinçten bağımsız bir biçimde varlıklarını sürdürmektedirler. Dolayısıyla, eğer bir bulanıklık söz konusuysa bu, nesnelerin değil, bizim bilgisizliğimizden ileri gelen bir bulanıklık olarak yorumlanabilir. Bilgiyle birlikte nesneler hakkındaki bu bulanıklık da yine

[21] Betül Çotuksöken, *Felsefi Söylem Nedir?*, s. 31.

bizim açımızdan az çok giderilmeye başlanır.

Düşünme, genel hatlarıyla, Ben'in merkezde olduğu, varolanın ne olduğuna yönelik gerçekleştirilen bir edim olarak tarif edilebilir. Bunun sonucunda dil alanında da yansımalarını bulacak birtakım yapılara ulaşılmaya çalışılır. Kavramlar, tasarımlar; düşünmenin gerçekleşebilmesinde hep aracı konumundaki öğelerdir. Böyle olduğu gibi, düşünme sürecinin varacağı noktadırlar da. Bir edim olarak düşünmenin konusu varolanları ise ilk kısımda belirtildiği üzere, kendi başına varolanlarla birlikte bir kültürün ürünleri oluşturur. Yani daha önce üzerinde düşünülüp bir çeşit dile taşınmış her tür dışavurum pekâlâ düşünmenin konusu olabilmektedir — tıpkı doğal olarak varolanlar gibi.

Bir diğer varolan grubu olan dilde varolanlara odaklanıldığında ise bu alanda anlam örgüsünün dışavurulduğu görülür. Dil-dış dünya, dil-düşünme ilişkisi düşünüldüğünde dış dünyanın, düşünme süreci sonundaki varolanlar aracılığıyla yansıtıldığı söylenebilir. Bu bakımdan, dilin, dış dünya ile dolaylı, düşünmede varolanlarla ise daha doğrudan bir ilişkisi bulunur — hele hele "bu", "gibi", "kadar", "oysa" benzeri sözcükler düşünüldüğünde. Ama bu yine de dilsel yapıların da bir ilişkisellik temelinde kurulduğunu yadsımaz. Zihinde *a priori* bir varoluşa sahip değildirler. Öte yandan, dilsel kurgulamalar her zaman aktarımın, diğerleriyle iletişim kurabilmenin de taşıyıcısı olagelmişlerdir; burada vazgeçilmez bir rol üstlenirler.

Varolanların, ana hatlarıyla bu şekilde sınıflandırılmasının ardından felsefeyi belli bir ilişkisellik tabanında tanımlayabilmenin de yolu açılmış olur. Buna göre felsefe, hangi türden olursa olsun, varolanla düşünme ve/veya dil arasındaki ilişkinin ele alınması sonucunda ortaya çıkan bir etkinliktir. Buradaki varolan; dış dünyadaki, düşünmedeki ya da dildeki bir varolan olabilir. Felsefenin bu var olanlardan birinden hareketle gerçekleştireceği etkinlik, onun anlam örgüsünü, daha doğrusu, ne anlama geldiğini ortaya koymaya çabalayacaktır. Bu bağlamda, Nermi Uygur'un yaptığı felsefe tanımlamasının genişletilmesi gereği üzerinde durulmasının nedeni, bu tanımın varolanlar içerisinden özellikle dilsel var olanları merkeze almış olmasıdır. Bu yüzden, diğer varolanları

da hesaba katıp düşünme ve dil ile ilişkilendirerek yapılacak bir felsefe tarifi, ortak paydayı daha geniş tutacaktır.

Bu ilişkisellik dahilinde felsefenin yansıtacağı anlam örgüsünü kuracak ve taşıyacak olanların kavramlar olduğuna çeşitli vesilelerle değinildi. Aslında, kavramları hemen hemen her bilgi alanı kullanmaktadır. Kavramlar kullanılmadan bir edimi ifade etmek olanaklı değildir. Felsefenin ayırıcı yönü, kavramsal örgüyü, yani anlamı ortaya koyma ya da bizzat anlamlandırma çabasıyla biçimlenir. Kavramları yalnızca kullanan bir bilgi dalı değildir felsefe. Kavramlarla iş gördüğü gibi onların ne anlama geldiklerini de sorgular. Örneğin, çok eski bir konu olan, kavramların dış dünyayı ne derece yansıtabildiği konusu ancak felsefenin ele alabileceği türden bir sorudur. Hiçbir –bilimsel, sanatsal vb.– etkinlik böyle bir soru üzerinde durmaz. Bu soru üzerinde durulduğu takdirde ya bilim felsefesi ya da sanat felsefesi yapılıyor demektir. Kavramları sorgulama, anlamları üzerinde durma ya da kavramsallaştırma felsefenin ana uğraşısıdır. Kavramlar ağının meydana getirdiği anlam bütünlüğünü sorgulamak demek ise –bu anlam bir varolana ilişkin olacağından– felsefenin tanımına koşut bir biçimde, dış dünya-düşünme-dil etkileşimi üzerinden bir sorgulamanın gerçekleştirilmesi demektir. Yani anlam ortaya konurken nesne kılınan varolan gözden kaçırılmamaktadır. O halde, felsefe belli türde bir varolandan hareketle onun düşünme ve/veya dille ilişkisini inceleyen düşünme etkinliği ve bilgi dalıdır.

Bununla birlikte Uluğ Nutku'nun, felsefi bilginin kullandığı kavramlara özgü niteliğe yönelik yaptığı çözümleme atlanmaması gereken bir noktaya işaret eder. "Kavramak fiili, bazı başka dillerde olduğu gibi, Türkçede hiç de gelişigüzel olmayan, güzel olan çift-anlamlılık taşıyor. Hem bir beden hareketiyle elle kavramayı hem de düşünmenin amaçlı bir yönelmesini belirtiyor (...) Felsefe için önemlisi, insan ile dünya arasında temelli bir bağıntıyı dile getiren çift-anlamlılıklardır. Elle kavramayla düşünerek kavramanın birlikteliği, insanın kendisini çevreleyen bir nesneler ve olaylar dünyası içinde bulunduğunu; bunun, bilincinden ayrı ve bağımsız olduğunu, bilincinin onlardaki düzeni ve yasallıkları kavraması gerektiğini açık kılıyor. İki çeşit kavrama, pratik ve teo-

ri, içiçe geçerek, anlamlar örüyorlar. İnsan bu örgü içinde yaşayışını sürdürüyor, bu örgü içinde geleceğini hazırlıyor."[22] Kavramak fiilinin açıklamasında değinilen çift-anlamlılık varolanla düşünme arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Aynı zamanda, Ben olarak rol oynayan filozofun nasıl bir yere sahip olduğu da iyiden iyiye belirginlik kazanmış olur. Düşünme de, dil de Ben'de vardır, Ben'de temellenir. Bu Ben dış dünyada varolanları muhatap alır ve onlara maruz kalır. Ayrıca, filozofun/Ben'in felsefe nedir tartışmasında ele alınmasının önemi, benzersizliğine ve özgünlüğüne vurgu yaptığımız söylemini kurgulayan aktör olmasından ileri gelir.

Peki düşünen, kavramsallaştıran ve bütün bunları dile getiren filozof nasıl bir varoluşa sahiptir? Bu kapsamda insanın düşünen, dil sahibi bir varlık olmasının yanı sıra beden sahibi bir varlık olduğunun da unutulmaması gerekir. İnsan her şeyden önce bedenen bir yer kaplar. O bedenle algılar, o bedenin ev sahipliği yaptığı bir görme açısına sahiptir ve cismen o bedenin de yer aldığı bir toplumsal varoluş yaşar. Yani, diğerleriyle ilişkilerinde düşünsel-dilsel bir etkileşime sahip olduğu kadar bedensel bir etkileşime de sahiptir ve buna açıktır. Bundan kaçındığı ya da bunu yadsıdığı ölçüde içe doğru bükülecektir. Salt düşünceden ibaret bir insandan, hele hele filozoftan söz edemeyiz. Kavramsallaştırmayı, sorgulamayı, eleştirmeyi içinde topladığımız felsefenin bir diyalog olduğuna değinilmişti. Bu diyalog, filozofun kendi kendine ya da özellikle başkalarıyla gerçekleştireceği, gerçekleştiregeldiği bir diyalogtur. Bu noktada da filozofun toplumsal-tarihsel bir gerçeklik içerisinde yer aldığı, bu diyaloğu o çerçevede yürüttüğü bir gerçektir. Varolanlarla kurulan ilişki bağlamında üretilen bir bilgi türü olarak felsefenin ortaya çıktığı zemini bütünsel bir biçimde değerlendirmek gerekir. Filozofun toplumsal-tarihsel konumu, kendi düşünme yetisinin benzersizliği ve gücü, beden sahibi bir varlık olarak "dışarısı"yla kurduğu etkileşim, diğerleriyle yürüttüğü diyalog... bütün bunlar felsefi bir dizgenin ortaya çıkmasındaki koşullardır. Dolayısıyla, bu etmenlerden herhangi birini dışlamak felsefenin anlaşılmasını da eksik bırakmakla aynı anlama gelecektir. Çünkü felsefe düşünme ve dile getirme bakı-

[22] Uluğ Nutku, *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, İstanbul: Bulut Yayınları, 1998, ss. 33-34.

mından insana özgü bir etkinliktir. İnsanınsa yalıtılmış bir varoluş koşulu bulunduğu ileri sürülemez. Benzer bir yönelimle felsefe bir bilgi türü olarak ele alındığında da bu bilgi türünün hem oluşum aşamasında hem de oluşumunun ardından etkilediği ortam bakımından bu koşulların varlığı yadsınamaz.

Sokrates'ten bu yana diyalog,[23] felsefenin en temel yapılma biçimidir. Diyaloğun gerçekleşebilmesi düşünen bir zihni, dile dökülen düşünceleri gerektirdiği gibi bunlara ev sahipliği yapan bir bedeni de gerektirir. Ben, bütün bunların bir bileşimidir; felsefe ise bu bileşimin bir ürünü.

Felsefi etkinlikte düşünmenin yeri hiç kuşkusuz, başkadır ve vazgeçilmezdir. Ancak, Lyotard'ın söylediği gibi, "Düşüncenin ufku, onun yönelimi, varsaydığı sınırsız sınırı ve sonsuz sonu, bütün bunları düşünce, çok karmaşık ama yine de toprağa bağlı bir canlının bedensel, duyulur, duygusal ve bilişsel deneyiminden ödünç almış ve bunlara borçludur."[24] Zaten felsefenin ne olup ne olmadığını merkeze alan bir yazıda bedeni konu etmenin gerekliliği bir anlamda bu borçluluğun ifadesidir. Lyotard bu belirlemenin bir uzantısı olarak, felsefi soruların ve etkinliğin, yaşanacak bir felaketle, güneş sisteminin yok olmasıyla anlamsızlığının ortaya çıkacağını ve tekno-bilimsel çalışmaların aslında böyle bir felaketin insana yapacağı olumsuz etkiyi bertaraf etmeye yönelik olduğunu belirtir. Odaklanılan amaç, bu tip bir felaketten sonra "varlığını sürdürecek bedensiz bir düşünceyi olanaklı kılmak"tır. Çünkü böylece, bedenin yitip gitmesi, olan biteni kavramımıza engel teşkil etmeyecektir. Ancak, Lyotard yapay zekâ benzeri çalışmaların, beden olmadan insanın düşünme yetisine hiçbir zaman tekabül etmeyeceğinin altını ısrarla çizer.

Bu konuda ufuk açıcı olacak filozoflardan biri de Maurice Mer-

[23] Buradan doğacak, tartışma kültürü ve bu kültürün Türkiye'deki durumu başka bir tartışma ve başlı başına ayrı bir makale konusudur. Ağız dalaşı ve tartışmayla ilgili ayrımları belirginleştiren en sağlam metinlerden biri, Tahsin Yücel'in *Tartışmalar* adlı kitabına yazdığı "Sunuş" yazısıdır. (Tahsin Yücel, *Tartışmalar*, İstanbul: Yapı Krerdi Yayınları, 1999, ss. 7-13.) Ayrıca, felsefenin bir "buyruk" değil de bir "çağrı" oluşu da bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bu ayrım için bkz. Uluğ Nutku, "'Haddini Bil' Buyruğunun Egemenliğine Karşı Felsefenin 'Kendini Bil' Çağrısı", *Felsefelogos*, İstanbul: Bulut Yayınları, Sayı: 21, 2003/2, ss. 29-32.

[24] Jean François Lyotard, "Eğer Bedensiz Düşünülebilirse", çev. Melih Başaran, Felsefelogos, İstanbul: Bulut Yayınları, Sayı: 13, 2001/1, s. 74.

leau-Ponty'dir. Merleau-Ponty algıyı ve bedeni, gören ile görünenin bir ve aynı şey olduğunu felsefesinin merkezine koyarak "yaşama dünyası" kapsamındaki hemen her şeyi bu çerçeveden hareketle sorgular. Merleau-Ponty her türlü düşünme etkinliğinden önce dış dünyanın varlığını tespit eder. Bu, onun aynı zamanda hareket noktasıdır da. Beden sahibi ve gören bir varlık olarak insan, 'orada' zaten bulunmakta olan dünya karşısında yerini almaktadır. Bu durum, her tür çözümleyici düşüncenin önceşindedir. Çözümlemek, algılanan dünyanın Ben'den yavaş yavaş uzaklaştırılmasıyla yapılan bir işlemdir. Daha doğrusu, algının gerçekleştirildiği bir edim değildir. Ama bundan önce belirlenmesi gereken, "üzerine yapabileceğim her türlü çözümlemeden önce, dünya zaten oradadır; önce duyumları, daha sonra da nesnenin perspektif görünümlerini birbirine bağlayan bir dizi sentezden dünyayı çıkarımlamak, yapay olacaktır."[25] Bu yüzden, orada zaten var olan dünyaya yönelik olarak gerçekleştirilecek ilk şey, onu algılamaktır. Algı düşünsel etkinliklerle bir tutulamaz. Her zaman temel ve öncelikli bir niteliğe sahiptir. "Algı, dünyanın bilimi değildir; hatta bir edim, kesin durumun bir dayanağı da değildir; o, üzerinde bütün edimlerin bağlandığı ve onlar tarafından varsayılan temeldir."[26] O halde dünyanın kendisi de, tersi bir bakışla, algının doğal ortamını oluşturan bir mekân diye nitelenebilecektir. Öte yandan, algının temelde ve ilksel bir etkinlik olması, dünyanın kuruluş ilkelerinin Ben'de saklı olmadığıyla da aynı anlama gelir. Yani düşünsel yasalar sayesinde var olan bir dünyadan söz edilmemektedir; tersine, dünya hakkında varılan yargılar, ileri sürülen bilgiler ancak ve ancak dünyayla olan karşılaşmadan sonra inşa olunmaktadırlar. "Bu yeni anlayışa göre gerçeklik, düşünme ve varoluşun transandantal-öznel biçimde oluşturulan mükemmel örtüşmesi (bu örtüşme sayesinde düşünme, varoluşa hükmedebilir) değildir artık. Tersine, 'özel nitelikli bir örtüşme' halidir. Düşünme ve varoluş arasında, dolaylı, 'gizli' ve sıkıntı verici bir ilişkidir. Bu ilişki, varoluşun zengin ifade çeşitliliği-

[25] Maurice Merleau-Ponty, *Algının Fenomenolojisine Önsöz*, çev. Medar Atıcı, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1994, s. 29.

[26] Maurice Merleau-Ponty, *agy.*, s. 31.

ni, varoluş tecrübesi boyutlarını ve hiçbir zaman tamamen çözülemeyen, 'dünyanın aşılmazlığını' dikkate alırsak, bilgi yardımıyla evrene hükmetmeyi içeren rüyaya, bir son verecek niteliktedir."[27]

Burada dünyayla karşı karşıya kalan, onu öncelikle algılayan, sonra da ona ilişkin bilgi kuran Ben, Descartes'ın "düşünen ben"inden bir hayli farklıdır. Descartes, bizim dışımızda cereyan eden her şeyi, kısaca söylenecek olunursa dünyayı düşüncenin kendi üstüne kıvrılmasıyla temellendirmiştir. Ama bu, Merleau-Ponty için özne ile nesne arasındaki ilişkileri "dar anlamda bir iki yönlülüğe" hapsetmek anlamını taşıyacaktır. Bu da ister istemez, özne olmadığı takdirde dünyanın da olmayacağı gibi bir sonuca yol açar. Oysa Merleau-Ponty'nin Ben'inin özelliği, kendisi olsa da, olmasa da var olan bir dünya içerisinde konumlanmış olmasıdır. Bu bakımdan dünya, öznenin bir kurgusu değildir.

Bu konumuyla bir algılayan olarak belirlediğimiz öznenin ayırıcı noktası ise onun beden sahibi olmasıdır. Merleau-Ponty, "'dünyada olmak'ı 'algı' ile özdeşleştirmiş, 'yaşayan beden' ya da 'kendi bedenim' kavramını algı çözümlemesinin merkezine koymuştur."[28] Bedense her zaman bir bakış açısına mahkûmdur. Nesnel düşünce iddiasının ileri sürdüğü gibi, bir nesne bütün bakış açılarından görülemez. Bu göz ardı edildiği takdirde beden sıradan bir nesneye dönüşecek ve özne-nesne ayrımına zemin hazırlayacaktır. Oysa beden sabit bir varoluşun belirlenimi altında değildir. Kendini var etme şekli, çevrelendiği bu dünya içerisindeki davranışlarıyla olur. Aksi halde, Zeynep Direk'in de belirttiği üzere bir kabuğa dönüşecektir. Bu kabuklaşma, duygulanım ve hareketin yokluğu anlamına gelir ki, bu da nesneleşme olarak nitelenebilecek durumun ta kendisidir. Oysa "Merleau-Ponty için fenomenoloji, bedenin yalnızca bilimsel ya da geometrik terimlerle ölçülecek nesneler arasında bir nesne olmadığını kabul etmeyi mümkün kılmıştır. O, algılarımız, jestlerimiz, cinsiyetimiz ve ko-

[27] Erich Christian Schröder, "Maurice Merleau-Ponty: Öznellik Felsefesinin Sınırlarındaki Olgusalcılık", *20. Yüzyıl Filozofları içinde*, Ed. Margot Fleischer, çev. Akın Kanat, İzmir: İlya Yayınevi, 2004, s. 284.

[28] Zeynep Direk, "Giriş", *Dünyanın Teni*, haz. Zeynep Direk, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s. 15.

nuşma yeteneğimiz aracılığıyla dünyaya ait olmanın gizemli ve etkileyici bir tarzıdır."[29]

Felsefe, bilim gibi etkinlikler Merleau-Ponty'e göre nesnesine belli bir mesafeyle yaklaşır. Bunlar, bizim, şeyler üstüne *düşünme etkinliği yoluyla* gerçekleştirdiğimiz kurgulamalardır. Nitekim, Merleau-Ponty *Göz ve Tin*'e, "Bilim, şeylerle oynar; onlarda olmaktan vazgeçer,"[30] diye başlayarak, söz konusu ettiği bu mesafeyi vurgulamaktadır. Yani felsefe dediğimiz etkinlik (tıpkı bilim gibi) bizim ilk anda, nesneyle karşılaşır karşılaşmaz ortaya koyduğumuz bir etkinlik değildir. Tam tersine, nesneyi algıladıktan sonra durup düşünerek kurguladığımız, gerektiğinde de düzeltmelere gittiğimiz bir etkinliktir. ("[Bilim] kendine, şeylerin içsel modellerini verir — ve onların tanımlarının olanaklı kıldığı değişiklikleri bu göstergeler ya da değişkenler üstünde gerçekleştirerek, şimdiki dünyayla ancak uzaktan uzağa karşılaşır."[31])

Beden hem görendir hem de görünürdür. Kendi de dahil olmak üzere her şeye bakar. Kendini gören olarak görmektedir; dokunan olarak kendine dokunmaktadır. "Bir kendidir," der Merleau-Ponty burada. Ama bu kendilik özümleyen, kurgulayan (yani mesafe koyan) düşünce gibi değildir. Dokunduğuna, gördüğüne dahil olan bir kendidir.

Beden, görünürdür ve hareket edendir; şeyler arasında bir şeydir. Böylelikle, dünyanın dokusunda tutulmuştur. Görürken ve hareket ederken çevresinde bulunan diğer şeyler kendisinin bir uzantısıdır. "Dünya vücudun kumaşından yapılmıştır."[32] Bu noktada gören ve görülen, hisseden ve hissedilen bölünmez, birbirinden ayrılmaz.

Merleau-Ponty bütün bu belirttikleriyle bilimi, felsefeyi ya da benzeri düşünsel faaliyetleri yadsımaz. Yalnızca, bedenin ve algılanan dünyanın öncelikli bir yeri olduğunu, bunun da halihazır-

---

[29] Richard Kearney, *Modern Movements in European Philosophy*, Manchester: Manchester University Press, 1994, ss. 73-74.

[30] Maurice Merleau-Ponty, *Göz ve Tin*, çev. Ahmet Soysal, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s. 27.

[31] Maurice Merleau-Ponty, *Göz ve Tin*, s. 27.

[32] Maurice Merleau-Ponty, *Göz ve Tin*, s. 34.

da verili olmalarından kaynaklandığını vurgular. İnsanın düşünme etkinliği onun için de vazgeçilmez bir yere sahiptir. Ne var ki, bu etkinliği bedeni, dış dünyayı yadsıyarak sürdürmenin mümkün olmadığına dikkat çeker. Bu yüzden, "somut ve duyumsal olanı klasik olarak düşünüldüğünün tersine bilimsel zihnin er geç aşacağı basit bir dış görünüş sayamayız,"[33] der. Üstelik, algılanan dünya zaten, onun oldukça geniş bir paydada tarif ettiği bir dünyadır. Başka bir deyişle, dış dünyayla sınırlı bir dünya değildir onunki de. Dış dünyada var olanları ele alırken söylenene koşut bir ifadeyle, "Algılanan dünya, yalnızca doğal şeylerin bütünü değildir, tablolardır da, müziklerdir, kitaplardır, Almanların bir 'kültür dünyası' dedikleri her şeydir aynı zamanda,"[34] diye altını çizer Merleau-Ponty. Dolayısıyla, düşünmeye, bilgi disiplinlerine konu olacak algı dünyası dışarıda savrulup giden bir dünya değildir. Doğanın yanı sıra insanın her tür yapıp etmesidir de.

Bununla birlikte, zihinsel olarak olduğu kadar beden nedeniyledir ki, filozof toplumsal bir varoluşa; etkiye, etkileşime sahiptir. O da toplumsal, tarihsel bir çerçeve içindedir — tıpkı bir bilim adamı ya da bir sanatçı gibi. Vereceği anlam, yapacağı çözümleme, gerçekleştireceği sorgulama bu bağlamın bir ürünü olacaktır. Kendini bütünüyle toplumdan soyutlamış bir filozoftan söz edilemez. Filozof öncelikle bedeni aracılığıyla doğayla ve diğerleriyle tanışır. Karşılaştığı bu dünyadan hareketle sorular sormaya başlar, onu anlamlandırmaya çalışır. Felsefenin düşünmede cereyan ediyor oluşu, filozofun bedensizleştiği anlamına gelmez. Anlamlandırmak üzere gözlerini çevirdiği her şeyde, bedeninin de parçası olduğu dünyanın izlerini görür. Okurken, gözlemlerken, konuşurken hep bedenini kullanır. O yüzden, onu hiçbir zaman ve hiçbir yerde yadsıyamaz. Bedenen, cismen içinde yer aldığı ortam, daha ilk anlardan itibaren zihinsel etkinliğinin hem itici gücü hem de muhatabı olacaktır. Filozof, yalnız bir yaşamı seçmiş bile olsa bir diyaloğu sürdürür içten içe. Diyalogsa diğerine duyulan gereksinimi pekiştirir. Bu bir yapıt bile olsa diğer bir

[33] Maurice Merleau-Ponty, *Algılanan Dünya*, çev. Ömer Aygün, İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s. 16. Bu ifadeler aynı zamanda bir Descartes eleştirisine göndermedir.

[34] Maurice Merleau-Ponty, *Algılanan Dünya*, s. 68.

kimseyle söyleşmektedir aslında filozof. "Diğeri"ne gereksinme duymayan bir filozof her şeyden önce varlık koşulunu yitirmiş demektir. Sokrates'in agorada dolaşarak felsefe yapması boşuna değildir. Bu bakımdan, toplumda dolaylı ya da doğrudan bir yankı bulmamış felsefi bir dizge düşünülemez. "Felsefi etkinliği ne şekilde sürdürürseniz sürdürün, eğer çabalarınız eleştirel bir bilinç içeriyorsa, doğrudan olmasa da yaşamın akışını belirleme, ona etkide bulunma istenci taşıyacaktır."[35] Felsefeye yönelik yaygın kanı ne denli anlaşılmaz, işe yaramaz olduğu yönünde olsa da aslında çok güçlü toplumsal bağlara sahiptir. Çünkü bir kere her şeyden önce filozof, bu yapının getirdiği birikimi taşıyagelecektir. Filozofun anlam dünyası ne denli soyut konulara ilişkin olursa olsun esasta her zaman yaşama dünyasına yöneliktir. Toplumu etkileme gücü de buradan gelir felsefenin. Onu sürekli sorgular; ona anlamını verir. Amaçsız, sıradan bir anlam arayışı değildir üstelik. Sonuç itibarıyla, felsefe ne denli düşünmenin gerçekleştirdiği bir etkinlikse de her zaman arkasında duran bir beden vardır.

[35] Çetin Veysal, "Felsefe Üzerine", *Kaygı*, İstanbul: Özal Matbaası, Sayı: 3, Bahar 2004, s.

KAYNAKÇA:

- ATEŞOĞLU, Güçlü, "Kavram, Yaşam, Tarihsellik İlişkisinde Felsefe ve Felsefe Geleneğimiz", *Düşünen Siyaset*, S. 18, İstanbul: Lotus Yayınevi, Temmuz 2003.

- ÇOTUKSÖKEN, Betül, *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995.

- ÇOTUKSÖKEN, Betül, *Felsefi Söylem Nedir?*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1994.

- ÇOTUKSÖKEN, Betül, "Yapı ve İşlev Kavramları Açısından Felsefe", *Felsefe Söyleşileri I-II*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2003.

- DİREK, Zeynep, "Giriş", *Dünyanın Teni*, haz. Zeynep Direk, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

- HİLÂV, Selahattin, *100 Soruda Felsefe*, İstanbul: K Kitaplığı, 2003.

- KAYNARDAĞ, Arslan, *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul: Elif Yayınları, 1986.

- KEARNEY, Richard, *Modern Movements in European Philosophy*, Manchester: Manchester University Press, 1994.

- LYOTARD, Jean François, "Eğer Bedensiz Düşünülebilirse", çev. Melih Başaran, *Felsefelogos*, İstanbul: Bulut Yayınları, Sayı: 13, 2001/1.

- MERLEAU-PONTY, Maurice, *Algının Fenomenolojisine Önsöz*, çev. Medar Atıcı, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1994.

- MERLEAU-PONTY, Maurice, *Algılanan Dünya*, çev. Ömer Aygün, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

- MERLEAU-PONTY, Maurice, *Göz ve Tin*, çev. Ahmet Soysal, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

- NUTKU, Uluğ, "'Haddini Bil' Buyruğunun Egemenliğine Karşı Felsefenin 'Kendini Bil' Çağrısı", *Felsefelogos*, İstanbul: Bulut Yayınları, Sayı: 21, 2003/2.

- NUTKU, Uluğ, *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, İstanbul: Bulut Yayınları, 1998.

- PETERS, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. ve haz. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004.

- ROUSSEAU, Jean-Jacques, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*, çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları, 1998.

- SCHRÖDER, Erich Christian, "Maurice Merleau-Ponty: Öznellik Felsefesinin Sınırlarındaki Olgusalcılık", *20. Yüzyıl Filozofları* içinde, Ed. Margot Fleischer, çev. Akın Kanat, İzmir: İlya Yayınevi, 2004.

- SOYKAN, Ömer Naci, "Felsefede Gelenek Oluşturmak", *Felsefelogos*, İstanbul: Bulut Yayınları, Sayı: 5, 1998/4..

- SÖZER, Önay, *Felsefenin ABC'si*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995.

- UYGUR, Nermi, *Felsefenin Çağrısı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

- VEYSAL, Çetin, "Felsefe Üzerine", *Kaygı*, İstanbul: Özal Matbaası, sayı: 3, Bahar 2004.

- YÜCEL, Tahsin, *Tartışmalar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Felsefe Geleneği ve Aydınımız*

Doğan ÖZLEM**

Önnot

Hiçbir toplumun tek tip "entellektüel"i, tek tip "aydın"ı yoktur. Yazının başlığındaki "aydınımız", son 150-200 yıllık tarihimizde bizde başat olduğuna inanılan aydın tipini nitelendirmektedir.

Felsefe ve Tarihimiz

Felsefenin tek bir tanımının olmaması, ilk bakışta yadırgatıcı görünse de, felsefenin ne olduğu hakkında bir fikir verebilir. Batı'daki ikibinbeşyüz yıllık geçmişine bakıldığında, felsefe, varlık, insan, doğa, toplum, ahlâk, siyaset, sanat, v.d. üzerine bir düşünme etkinliği olarak kendisini gösterir. Fakat bu düşünme etkinliğinin, "felsefi düşünme"nin ve bunun ürünü olarak felsefi bilginin niteliğini belirlemek oldukça güçtür. Bu konuda en uygun yol, bu etkinliği sürdürenlerin, yani filozofların eserlerine bakarak bir yargıya ulaşmaktır. Bu eserler karşılaştırıldığında, farklı kültürlerden filozofların farklı felsefeler ortaya koydukları görülebilir. Bu görünüm, bir ve tek felsefeden değil, çoğul olarak "felsefeler"den, felsefe tiplerinden söz etmeyi gerektirir. Felsefeyi, konusunu ras-

---

* Yazarın; *Bilim, Tarih ve Yorum* adlı kitabında daha önce yayımlanmış bir yazıdır. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, ss. 11-23.

** Prof. Dr. Doğan Özlem, Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

yonel gerekçelere dayalı olarak ele alan, irdeleyen ve yine rasyonel/argümantatif yoldan bütünsel bir açıklama ortaya koymak isteyen bir refleksiyon etkinliği, teorik/sistematik bir temellendirme girişimi sayan filozoflar vardır. Ve Greklerden beri en yaygın felsefe konsepsiyonu bu olmuş, Batı felsefesi de büyük ölçüde bu konsepsiyon içerisinde şekillenmiştir. Bunun yanında felsefeyi, kendiliğinden açık sayılan, irdelenmesi ve rasyonel yoldan gerekçelendirilmesi gerekmeyen, tersine sezgisel olarak veya mistik yoldan kavranmış olduğuna inanılan bir hakikat doğrultusunda varlık, insan, doğa, toplum, ahlak, siyaset, sanat, v.d. üzerine argümantatif olmayan bir yorumlama çabası sayanlar da bulunur. Bunların dışında felsefeden, konusu karşısında şüpheci ve hatta tekbenci (solipsist) bir tavır almayı, hiçbir şeyin temellendirilemez, açıklanamaz ve yorumlanamaz olduğunu göstermeyi anlayanlar mevcuttur. Fakat felsefeden anlaşılan şey ne olursa olsun, felsefeler ne kadar çeşitlilik gösterirse göstersin, "felsefi düşünme", sürekli bir sorgulama, eleştirme ve felsefe tarihi içinde ortaya konulmuş felsefelerle, felsefi iddialarla sürekli bir hesaplaşma, felsefe sorunlarına sürekli bir çözüm arayışı olarak nitelendirilebilir. Bu durum felsefeden en az iki anlamda söz etmenin gerekli olduğunu da ortaya çıkarır: a) Çok sayıda felsefelerin, felsefe tiplerinin birlikte yer aldıkları alan olarak felsefe, b) belli bir felsefe anlayışının, felsefe tipinin adı olarak felsefe.

Felsefe, yüzyılların birikimine dayanan kendine ait bir terminolojiye, kendine ait bir dile sahiptir ve soyut kavramlarla sürdürülen bir etkinliktir. Felsefe konuları ve sorunları bu terminoloji, bu dil içerisinde işlenir ve sorunların çözümünde yeni arayışlar yeni terimlerin kullanılmasını beraberinde getirir. Fakat felsefede sorunların hiçbir zaman tam çözümü yoktur ve bu yön, felsefeyi zaten felsefe kılan en önemli yönlerden biridir. Bu durum, yine bir felsefe terimi olan "philosophia perennis" (sürüp giden felsefe) terimi ile ifade edilir. Bu görünümüyle felsefe, ancak içine girilerek hakkında yeterli fikir sahibi olunacak bir alandır. Sözlük ve ansiklopedi tanımlarından hareketle felsefenin kendisi, sorunları ve terimleri hakkında sadece dışsal ve çok kez yanılgılara sürükleyici izlenimler edinilebilir.

Bu özellikleriyle felsefe, kitlelerin gözünde hemen her zaman, ürkütücü, zor nüfuz edilebilir, hatta nüfuz edilemez bir etkinlik tarzı ve bunun yanı sıra zor anlaşılır ve hatta anlaşılmaz düşünceler topluluğu olarak görülmüştür ve hiçbir zaman kitlelere mal olmamıştır. Yine bu özellikleriyle felsefe, kitlelerin gözünde yaşamadan, pratikten, toplumsal gerçeklikten kopuk bir düşünme etkinliği olarak da nitelendirilmiştir. Gerçekten de felsefenin yaşamaya ve pratiğe doğrudan ve anında bir etkisi yoktur. Fakat bu, felsefeyle yaşama ve pratik arasında hiçbir bağ olmadığı anlamına gelmez. Gerçi felsefe, yaşamaya ve pratiğe direktifler koyamaz, yaşamaya ve pratiğe anında yön ve biçim veremez. Bununla birlikte o, kendi etkinliği içinde, yaşamayı ve pratiği etkileyebilecek düşünsel yollar açar. Bu yolları izleyip izlememek, felsefeye değil pratiğe düşer. Ve özellikle Batı felsefesinin tarihi, felsefenin açtığı düşünsel yolların zaman içerisinde pratiğe taşınmasının örnekleriyle doludur. Bunun gibi Batı kültüründe yaşamanın ve pratiğin de felsefi düşünmeyi sürekli etkilediği görülür. Bu karşılıklı etkilenme, felsefeyi yüzyıllar boyunca Batı kültürünün başat öğelerinden biri kılmıştır. Bugün de Batı'yı anlamanın en uygun yollarından biri, Batı felsefesi ile Batı kültürü arasındaki bu karşılıklı etkilenmeyi kavramaya çalışmaktadır.

Bu açıdan bizde durum nedir?

Bizim son 7-8 yüzyıllık tarihimizde felsefeye (İslâm felsefesine bile), istisnalar dışında gerçek bir ihtiyaç duyulmadığını belirtmek, haksızlık olmayacaktır. Türklerin İslâm kültür çevresine katıldıkları 8. ve 9. yüzyıllar, aynı zamanda İslâm felsefesinin doğuş yüzyıllarıdır ve İslâm felsefesi 12. ve hatta 13. yüzyıla kadar parlak bir geçmişe sahip olmuş, Türkler de yeni müslüman kimlikleriyle bu felsefeye katkılarda bulunmuşlardır. Fakat İslâm felsefesi 13. yüzyıldan itibaren, tekil kalan katkılar dışında, 19. yüzyıl ortalarına kadar adeta dumura uğramıştır. Bu dönem bizde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine tekabül eden 7-8 yüzyıllık bir dönem olarak, Batı felsefesi bir yana, İslâm felsefesinden bile büyük ölçüde habersiz kalınmış olan bir dönem olmuştur. Tabii bu dönemde İslâm felsefesinin Batı (Grek) felsefesinden aldığı etkilerden de, aynı İslâm felsefesinin Batı ortaçağ felsefesine

yapmış olduğu etkilerden de haberli olmak söz konusu olamazdı. Bu nedenle biz Tanzimat'la birlikte, felsefeyi yeniden ve bu kez modern Batı'da keşfetmek zorunda kaldık. Yine bu nedenle tarihimizin son 7-8 yüzyıllık dönemi, tarihsel/kültürel bilincimizde felsefenin yerinin bir tabula rasa, bir boş kağıt olarak kaldığı bir dönem olmuştur. Üzerine herşeyin yazılabileceği böyle bir tabula rasa'ya önce Batı'da bu keşif sırasında en başat felsefe olarak Aydınlanma felsefesinin girmesi anlaşılabilir bir şeydir. Zaten bizde "münevver", "aydın", "entellektüel" terimleriyle anılan insanlardan da ancak Batı düşüncesiyle tanışmanın itibarî başlangıcı olarak Tanzimat'la birlikte söz edildiğini görüyoruz.

Entellektüel, Münevver, Aydın

Çağının ve içinde yaşadığı toplumun durumu ve sorunları hakkında zengin bir bilgi birikimine sahip ve bu birikim temelinde analiz, sorgulama, değerlendirme yapan, düşünce üreten, daha iyi bir toplum ve giderek daha iyi bir insanlık için gerektiğinde politik eylemde bulunan bir insan tipi olarak "entellektüel"; büyük ölçüde Aydınlanma çağının bir ürünüdür. "Entellektüel" terimi, Aydınlanma çağından önce, daha 17. yüzyılda kullanılmaya başlamıştır. Ne var ki 17. yüzyılın bu terime verdiği anlam ile Aydınlanma çağının aynı terime verdiği anlam arasında bir fark vardır. 17. yüzyıl, "entellektüel"i, zihinsel (intellectuel) etkinliklerden hoşlanan, herşeyden mümkün olduğu kadar haberli olmaya çalışan, kişiliğini ve dünyaya bakış açısını genişletmeye çabalayan bir insan olarak tanımlamıştır. Bu tanım gerçi 18. yüzyıl Aydınlanma çağı için de geçerlidir. Fakat Aydınlanma, 17. yüzyılın "entellektüel"ine, sadece kişiliğini ve dünyaya bakış açısını genişletmeye çalışan bir insan olarak bakmakla yetinmemiş, ona daha iyi bir toplum, daha iyi bir insanlık için düşünce üretme ve gerektiğinde politik eylemde bulunma misyonunu da yüklemiştir. Biz Batı düşüncesiyle 19. yüzyılın başlarında tanıştığımızda, 17. yüzyılın entellektüelini değil, işte bu entellektüeli önümüzde bulduk. Bu entellektüel, misyonunu, teorik planda evrenselliği bizatihi içeren bir şey olarak "hakikat"i bulup ortaya çıkarmak, pratik planda ise daha iyi bir dünya kurmaya katkıda bulunmak olarak belirlemiştir ki, bu zaten Aydınlanma çağının tiniyle hemen tama-

men örtüşen bir misyondur. Aydınlanma çağı, akıl ile deneyin en uygun bileşimini bilimde (doğa biliminde) bulan ve hakikate bilimsel hakikat olarak ulaşılabileceğini düşünen, bu konuda metafiziği, teolojiyi ve dini devre dışında tutmak isteyen bir tavra sahip olan ve bununla tutarlı bir çizgide, pratik/politik/ahlâksal sorunların bilimsel düşünce ile çözülebileceğine inanan bir çağ olmakla karakterize olur ve bu karakterizasyon bu çağın ürünü olan "entellektüel" için de geçerlidir. Gerçi Aydınlanmacı düşünce en yaygın olduğu bir zaman kesitinde bile eksiksiz bir kabul görmemiş, alternatif ve hatta karşıt düşünce akımları aynı zaman kesitinde yer alabilmişlerdir. Aydınlanmacılarla çağdaş olan Romantiklerden 19. yüzyılın ikinci yarısında Nietzsche'ye kadar, akılcılığı ve bilimciliği eleştiren, insanın ve dünyanın zihinselci (intellectualist) tavırla anlaşılamayacağını ileri süren bir dizi sanatçı, eleştirmen ve düşünür, kendilerine "entellektüel" denmesinden hiç hoşlanmamışlardır. Fakat bu sanatçı, eleştirmen ve düşünürler kendi irrasyonalist, anti-entellektüalist tavırları doğrultusunda kendilerini ve dünyayı anlama, sorgulama, eleştirme ve düşüncelerini başkalarına iletme ve başkalarını etkileme etkinliğinden hiç de vazgeçmemişlerdir. Bu durum "entellektüel" teriminden en az üç şeyin anlaşılabileceğini göstermektedir: 1) 17. yüzyılın tanımladığı bir insan tipi olarak entellektüel. Kendilerini bu tanıma uygun şekilde entellektüel sayan insanlar bugün de mevcuttur. 2) 18. yüzyıl Aydınlanma çağının tanımladığı bir insan tipi olarak entellektüel. Şüphesiz bu tip Batı toplumlarının, son iki yüz yıllık kültür ve politika tarihlerinde en başat tip olmuştur. 3) Anlama, sorgulama ve eleştirme etkinliğini anti-entellektüalist bir tavırla sürdüren entellektüel. Bu üçüncü tipin tanımının kendi içinde bir çelişki taşıdığı açıktır. Fakat bu tip de kültür tarihinin hemen her döneminde vardı ve bugün de kendilerine "postmodern" denen bir entellektüel tipi içinde varlığını sürdürmektedir. Zaten bir kavramı ortaya çıkışındaki tanımıyla anlamayı sürdürmek, mantıksal tutarlılık adına anlaşılabilir bir şey olmakla birlikte, tarihsel açıdan uygun bir tutum olmaz. Kavramların kendileri tarihseldir ve tarihsel olan herşey gibi değişime, anlam daralmasına veya anlam genişlemesine uğrarlar. Bugün "entellektüel"i, etimolojisinin bizi

düşürebileceği tuzağa düşmekten sakınarak, entellektüalist veya anti-entellektüalist, rasyonalist veya anti-rasyonalist, bilimselci veya bilimselcilik karşıtı, teist veya ateist, v.d. olmasına takılmadan, benimsediği herhangi bir felsefi, dünyagörüşsel, ahlâksal, politik tavırdan hareketle ve ama kaçınılmaz bir koşul olarak zengin bir bilgi birikimi temelinde düşünce üretme, sorgulama ve değerlendirme kapasitesine sahip insanı nitelendirmekte kullanmak uygun olur. (Bu insan tipinin "entel"le hiçbir ilişkisi yoktur.)

"Entellektüel" teriminin bu geniş anlamı ve kullanımı benimsendiğinde, Batı'yla temasların göreceli olarak yoğunlaştığı Tanzimat'tan bu yana, bizde önce "münevver" adıyla ortaya çıkmış olan tipin bazı yönleriyle kendine özgü bir tip olduğu görülür. Batıcı, İslâmcı, Osmanlıcı veya Türkçü olsun, bu dönemin "münevver"ini ortaklaşa niteleyen yönlerden bazıları şunlardır: Batılı "entellektüel" kendisini uzmandan, meslek sahibinden, bürokrattan, yöneticiden özenle ayırmaya çalışır. Şüphesiz "entellektüel", aynı zamanda bir uzman, bir meslek sahibi, bir bürokrat, bir yönetici de olabilir. Fakat onu "entellektüel kılan başlıca yön, "okumuş", "bilgi sahibi", "kültürlü", kısacası "aydınlanmış" ("münevver") kişi olarak bir mesleği icra etmesi, bir konunun uzmanı veya bilirkişisi olması değil; kendi sorumluluk bilinciyle ve mesleki, bürokratik ve yönetsel ilgi ve çıkarların motivasyonundan en az ölçüde etkilenmesini sağlayan bir bağımsızlık duygusuyla sürekli bir düşünsel arayış ve sorgulama içinde olmasıdır. Bunlar onu âmir-memur ilişkisinin, hiyerarşinin, bürokrasinin dışında tutan yönlerdir. O da herkes gibi bir sosyal statüye, bir sınıfsal kökene sahiptir; fakat o içinden çıktığı sınıfın ideolojisi ve çıkarlarına karşıt bir tutum da alabilir. Bu nedenle "entellektüel"in sosyal hiyerarşi içindeki yeri ve sosyal statüsü Batı toplumlarında hep belirsiz kalmış ve bu belirsizlik entellektüel adına olumlu bir yön sayılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Tanzimat'tan sonra en az yüz yıl bizde "münevver"lerin büyük ölçüde üst sınıflara mensup yönetici ve bürokrat zümrelerden, itibarlı meslek gruplarından çıkmış olması, bizde bir mesleği profesyonel olarak icra eden, devlet yönetiminde yer alan, "okumuş", "bilgi sahibi", "kültürlü" insan ile "entellektüel"in yanlış olarak özdeşleştirilmesine yol aç-

mıştır. Zaten "münevver"in entellektüel etkinlikte bulunan kişiden çok "aydınlanmış" kişiyi karşılayan bir terim olması bile, bu durumun göstergesidir. (Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında mahallenin laf taşıyan kadınları, subaylardan, bürokratlardan, hekimlerden, öğretmenlerden, hatta zabıt katiplerinden "münevver" olarak söz ederler.) Nizâm-ı âlem fikrinde kaynağını bulan Osmanlı devlet konsepsiyonu, zaten sosyal statüsü belirsiz bir "entellektüel" tipinin ortaya çıkmasına (en azından Tanzimat'a kadar) izin veremezdi. Bu nedenle Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in ilk dönemine kadar bizde yönetici, bürokrat, meslek sahibi "münevverler"in kültür ve politika hayatımızda başat fakat bir ara tip olarak kaldıkları açıktır. Bu durum bizde "münevver"i gerçekten de bir ara tip kılmıştır. O, Batılı "entellektüel"in tavrıyla yöneticinin, bürokratın, meslek sahibinin tavrı arasında sıkışıp kalmıştır. Devlete karşı muhalefet söz konusu olmadığından ve muhalefet ancak hükümetteki kadrolara karşı yapılabildiğinden, o muhalefetteyken daha iyi bir toplum projesi üzerine düşünür, yani Aydınlanmacı entellektüele özgü değişimci ve hatta devrimci bir tavır sergilerken, iktidara geldiğinde yönetimin ve bürokrasinin çarkları arasında çok kez farkına varamadığı bir muhafazakâr politikacı ve devlet memuru olup çıkar. Bu dönemlerin "münevver"i, Batıcısı, Osmanlıcısı, İslâmcısı ve Türkçüsü, Batı'nın ve Batılılaşmanın ortaklaşa baskısı altındadır. Çökmekte olan imparatorluğu İslâmi temelde ve Aydınlanmacı dünya görüşüne karşıt bir tutumla yeniden ihya etme çabaları da, Osmanlı'yı idame ettirme çabaları da, bir imparatorluktan bir ulus çıkarma, lâik ve modern bir devlet modelini pratiğe geçirme çabaları da; aslında, karşı çıkılan veya benimsenen aynı Aydınlanma'nın radikal düşünme formları içerisinde şekillenirler. Getirdikleri çözüm önerilerinin radikal ve toptancı olması, kendilerine kurtarıcılık misyonu yüklemeleri, bu "münevver"lerin bir başka ortak yönleridir. Cumhuriyet'le birlikte "münevver"in adının değişip "aydın" olması, bu ortak yönlerde fazla bir değişikliğe yol açmamıştır. Cumhuriyet'le birlikte Batıcı, Osmanlıcı, İslâmcı, Türkçü "münevver"lerden Batıcıların iktidara gelmeleri, bizde "aydın"ın "Batıcı münevver" olarak anlaşılmasını getirmiştir. Öyle ki örneğin İslâmcı olmak, Osmanlıcı olmak,

"aydın" olmayı hatta engelleyen nitelikler sayılmaya başlamıştır. Yine öyle ki 1950'lere kadar "aydın" terimi, bu daraltılmış anlam içeriğiyle ve dışlamacı bir tutumla kullanılmıştır. Çok partili yaşamla, yani demokrasinin kurumlaşma sürecinin başlamasıyla birlikte, geleneksel misyoner ve memur "münevver" veya "aydın" tipine alternatif olarak, geçimini devlet kapısında aramayan, kendi yağıyla kavrulan, devlet desteğindeki ideolojiye karşı çıkan, göreceli olarak bağımsız bir aydın tipinin, yani "entellektüel" tanımına daha yakın bir tipin kültür hayatında ve politika sahnesinde eskiye oranla çok daha fazla yer almaya başladığı görülür. Buna rağmen 1980'lere kadar başat aydın tipinin fazla değişmediği de açıktır. 1960'dan sonra solun göreceli yükselişi içinde yaygınlaşan solcu aydın tipi de, kendisine kurtarıcılık misyonu yüklenmesi ve radikalizmi bakımından bizdeki başat aydın tipinin özel bir versiyonu sayılabilir.

Bu betimlemeler, dünya görüşleri, ideolojileri ne olursa olsun, Tanzimat'tan bu yana bizdeki başat "münevver" veya "aydın" tipinin büyük ölçüde bir misyoner tipi olduğu sonucuna götürüyor. Bu tipi daha da yakından tanımanın yolu, yine Aydınlanma'dan hareket etmektir.

Aydınlanma, aslında kendi içerisinde çok çeşitli düşünce akımlarını barındırmış ve ayrıca İngiltere, Fransa ve Almanya'da farklı yönler göstermiştir. Ne var ki Aydınlanma'nın bir versiyonu, bizde Aydınlanma'nın kendisi olarak anlaşılmıştır. Fransız patentli bu versiyonuyla Aydınlanma, epistemolojide empirist/pozitivist, toplum kuramında holistik/evrenselci, politika kuramında merkeziyetçi/laik/ulusalcı, tarih kuramında ilerlemeci/teleolojist bir dünya görüşü olarak algılanmıştır. Batılı (özellikle; Fransız), kendisini ve toplumunu, bu dünya görüşü doğrultusunda, Rönesans'la başlayan bir dizi ekonomik, bilimsel, düşünsel evrimin bir ürünü saymış, aynı evrimi daha ileri götürme misyonunu yüklenmiştir. O, Batılı olmayan tüm toplumları da, kendi geçtiği evrelerden geçerek kendi yaşama biçimine ulaşabilecek toplumlar olarak görmüştür ve bu görüşünü Batılı olmayan toplumlara genişliğine ihraç etmekten de geri kalmamış, hatta yapılması gerekenleri de sıralamıştır. Buna göre Batılı olmayan toplumlar,

Batı'nın Rönesans'tan itibaren gerçekleştirdiklerini çok kısa bir sürede gerçekleştirmek zorundadırlar. Bunun için topluma aktif bir müdahale gerekmektedir ki, bu müdahaleyi gerçekleştirecek, "modern toplum"un niteliklerini kavramış toplum kesimlerine, bir "intellijensiya"ya ihtiyaç vardır. (İlk kez geçen yüzyılda Rusya'da "intelligentsia" şeklinde telâffuz edilen ve yazılan bu terim bile, bize Fransızca telâffuzu ve yazılışıyla "intellijensiya" olarak geçmiştir.) Bir başka ifadeyle, "intellijensiya"nın müdahalesi, "geri" sayılan "geleneksel toplum"dan "ileri" sayılan "modern toplum"a geçiş için zorunludur. Öyle ki, geçiş gerçekleşinceye kadar, otoriter, üsttenci ve müdahaleci siyasal rejimlere katlanmak gerekir.

Tanzimat'tan bu yana Batı'dan ithal edilen bu "modernleşme" projesi, bizde bu "modernleşme"de öncülüğü üstlenen "münevver" veya "aydın" kesimin, yani "intellijensiya"nın, otoriter, köktenci, üsttenci ve bürokratik niteliğini ve bizdeki "münevver" veya "aydın"ın başat yönünün misyonerlik olarak ortaya çıkmasını bir kez daha açıklar. Bu ayrıca "münevver" veya "aydın"ın bizde bir "intellijensiya" mensubu olarak kaldığını, "entellektüel"i karakterize eden yöne, yani onun sosyal hiyerarşi içindeki yerinin ve sosyal statüsünün belirsizliğine sahip olmadığını bir kez daha gösterir. Bu "münevver" veya "aydın", toplum için yapılması gerekenin, "doğru" olanın ne olduğunu kesinlikle bildiğine inandığı gibi, bunu başkalarına bildirmenin ve topluma bu yapılması gereken doğrultusunda müdahale etmenin bir ödev olduğuna da inanır. O, kendi "doğru"sunun başkalarının "doğru"ları arasında bir "doğru" olabileceğinin farkında olmayan bir dogmatiktir. O, "evrensel" olduğuna inandığı "doğru"sunu topluma dayatmakta, topluma dersi okutulmaya başlamış olsa da, ancak 1930'lu yıllardaki üniversite reformuyla birlikte üniversite içinde başlamıştır. Bu kurumlaşma atılımıyla birlikte üstesinden gelinmesi gereken en önemli sorun, Türkçe felsefe terminolojisi ve Türkçe felsefe dili oluşturmak ve bağlı olarak Türkçede felsefe yapmak olmuştur. Cumhuriyet'in ilk iki kuşak felsefecileri, bir yandan bu dev sorunun üstesinden gelmeye çalışırlarken, öbür yandan ülkemizde bir felsefe kültürünün oluşması ve yaygınlaşması konusunda önemli katkılar sağlayan telif ve çeviri ürünler vermişlerdir. Yarım yüzyıla yaklaşan bu dö-

neme Türkiye'de felsefenin kurumlaşma dönemi olarak bakılabilir. Öyle ki, 1970'li ve 1980'li yıllar, felsefi terminoloji sorununun önemli ölçüde çözüldüğü, bir Türkçe felsefe dilinin ve sınırlı da olsa bir Türkçe felsefe literatürünün artık oluşmuş olduğu yıllardır. Buna bağlı olarak aynı yıllarda çalışmalarını sergilemeye başlayan ve büyük çoğunluğu ilk iki kuşak felsefecilerimizin öğrencileri olan üçüncü kuşak felsefecilerimiz ve bunların öğrencileri olarak 1990'lı yılların başlarında ürün vermeye başlayan dördüncü kuşak felsefecilerimiz, mesailerinin önemli bir kısmını terminoloji ve dil sorunlarına ayırma zorunluluğundan büyük ölçüde kurtulmuşlar, daha da geliştirilmeyi beklemekle birlikte bir Türkçe felsefe dilini hazır bulmuşlar, temel felsefe kültürünü tüm eksikliklere rağmen Türkçede edinme şansını elde etmişlerdir. Bugün, 1933'de kurulan İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün yanı sıra, Ankara Üniversitesi DTCF (1935), Hacettepe Üniversitesi (1969), Atatürk Üniversitesi (1976), Ege Üniversitesi (1978), Boğaziçi Üniversitesi (1982), ODTÜ (1983), Çukurova Üniversitesi (1989), Uludağ Üniversitesi (1990), Gazi Üniversitesi (1992), Adnan Menderes Üniversitesi (1993) ve Mersin Üniversitesi (1993) felsefe bölümleriyle birlikte (çoğu kuruluş ve kadrolaşma aşamasında olsa da) oniki felsefe bölümüne sahibiz. Ülkemizde felsefenin kurumlaşması yönündeki en büyük katkıların en eski felsefe bölümümüz olan İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden geldiği tartışmasızdır. Bu bölüm diğer felsefe bölümlerimizde görev yapmış ve yapmakta olan felsefecilerimizin önemli bir kısmını yetiştirmiştir.

Bizde bu kurumlaşma sürecine koşut olarak felsefede bir gelenekleşmeden ne ölçüde söz edilebilir?

Alan olarak felsefenin ve bu alan içerisinde ortaya konulmuş felsefe tiplerinin yüzlerce yıllık tarihlere sahip oldukları anımsandığında, bizde bir felsefe nosyonunun ve bağlı olarak belli felsefe tiplerinin gelenekleşmiş olduğu tabii ki söylenemez. Bununla birlikte kurumlaşma sürecinde dördüncü kuşağa ulaşmış olmamız, daha ilk kuşaktan beri bazı felsefecilerimizin çalışmalarını belli felsefe tipleri içerisinde sürdürmüş ve sürdürmekte olmaları, gelenekleşme yolunda önemli mesafeler alındığının işaretleridir.

Felsefenin Cumhuriyet'le birlikte 60-70 yıllık kurumlaşma sürecine bakıldığında, gelenekleşme doğrultusunda şu hususların altı çizilebilir:

a) Kurumlaşma dönemi içerisinde zorunlu olarak uzun bir süre aktarmacılık ağır basmıştır ve bu aktarmacılık daha uzun süre devam edecektir ve etmelidir de. Çünkü hâlâ temel ve klâsik felsefe eserlerinin ancak pek küçük bir bölümünün çevirilerine sahibiz ve öbür yandan günümüz felsefesinden haberli olmak zorundayız. Aktarmacılığa karşı olanlar, aktarmacılığı onur kırıcı bulanlar, öncelikle aktarmacı olmayan bir felsefe etkinliğinin örneklerini sunmak yükümlülüğü altındadırlar ki, bu türlü ürünler sunmak, ancak, daha çok uzun süreler aktarmacılıkla edinilmiş olması zorunlu kalacak olan yeterli bir felsefe kültürü zemininde mümkündür. Aksi takdirde bilineni icat ettiğini sanma gafletine düşülmesi kaçınılmaz olur.

b) Tanzimat'tan kurumlaşma dönemine kadarki yüzeysel, irdeleme ve eleştiriden yoksun ve çoğu ikinci, üçüncü elden kaynaklara, el kitaplarına dayalı aktarmacılığın yerini, kurumlaşma dönemiyle birlikte doğrudan kaynağın kendisine gitme, kaynağı irdeleme ve eleştirme ile aynı anda gerçekleştirilen bir aktarmacılık almıştır.

c) Bu türlü aktarmacılığın yüzeysel ve taklitçi eski aktarmacılıktan farkı, kaynağı irdeleme ve eleştirme yoluyla hatta bir yeniden yaratma etkinliği olmasıdır ki, bu zaten "felsefe yapma" tarzlarından biridir ve geçmişte ve günümüzde Batı'da oldukça yaygın bir tarzdır. (Son 30-40 yıldır Batı 'da da en yaygın "felsefe yapma" tarzının bu olduğunu görmek ilginçtir. Batılı felsefecilerin önemli bir kısmı, şu sıralarda "eski" ustaları, Aristoteles'i, Kant'ı yeniden keşfetmekle meşguller.) Bu tarzın bizde de nitelikli örnekleri hiç de az değildir. Ülkemizde uzun süredir hem dil hem içerik yönünden halis felsefe ürünlerinin ortaya çıktığı ve çıkmaya devam ettiği şüphesizdir.

Felsefe ve Aydınımız

Yukarıda, felsefede halen devam etmekte olan kurumlaşmanın, içinden bir geleneğin çıkacağı bir evreye yaklaştığına değinilmişti. Bizde felsefenin kurumlaşmasında Cumhuriyet'in

Aydınlanmacı/Batılılaşmacı yönetici-aydın tipinin ve Cumhuriyet "intellijensiya"sının çaba ve katkılarının payı asla inkâr edilemez. Gerçi bu kurumlaştırma çabasında Cumhuriyet'in yönetici-aydın tipinin kendi Aydınlanmacı/Batılılaşmacı tavrının felsefece meşrulaştırılması yönündeki istek ve niyetinin etkili olduğu açıktır. Ne var ki kurumlaştırılmaya çalışılan şey, felsefe, meşrulaştırılmaya çalışılan bu tavra karşıt veya bu tavrın dışında çok sayıda felsefe tipini ve anlayışını da barındıran bir alandır. Felsefe, tarihi boyunca, önce teolojilerin ve dinlerin, son ikiyüz yıldır da ideolojilerin meşrulaştırılmasında kendisine sık sık başvurulan bir alan olmuştur. Ne var ki, kendisinden destek beklenen, hatta içerilmek istenen felsefe, bu teolojilerin, dinlerin ve ideolojilerin hep yumuşak karnı olarak da kalmıştır. Çünkü felsefe, bir temellendirme ve sistemleştirme etkinliği olduğu kadar, belki daha fazlasıyla, olumlu bir şüpheci tavırla bir eleştiri ve sorgulama etkinliğidir de. Dolayısıyla felsefe tarihi, temellendirme ve sistemleştirme çabaları kadar, temellendirilenin ve sistemleştirilenin yıkımı çabaları ile de doludur. Bizde de böyle olmuştur. Gerçi bizde felsefenin kurumlaşması Cumhuriyet'in modernleşme projesi ile eşzamanlıdır; fakat süreç içerisinde felsefe, kendi dinamiğinden kaynaklanan çokçeşitliliğe bizde de kavuşmuş, değişik felsefe tipleri ve anlayışları düşünce hayatımıza girmiş ve izleyicilerini bulmuştur. Bununla birlikte felsefe, tarihi boyunca maruz kaldığı bir kadere, bir teolojinin, bir dinin, bir ideolojinin meşrulaştırma aracı kılınma kaderine bizde de maruz kalmaya devam etmektedir. Son on yıllarda çeşitli ideolojik, dinsel ve bağlı olarak politik pozisyonlardan hareketle birbirleriyle tartışma ve rekabet halinde olan aydınlarımızın önemli bir kısmının (bu arada Cumhuriyet karşıtlarının bile) bir felsefi arka plana dayanmak istedikleri, bir felsefi meşrulaştırma arayışı içinde oldukları gözlenmektedir. Gerçi bu istek ve arayışın Tanzimat'tan beri hep varolduğu söylenebilir; ne var ki başlangıçtaki yüzeysel, kalıpçı, devşirmeci ve hazıra konucu meşrulaştırma istek ve arayışlarının geride kaldığı, onun yerini çok daha derinlikli, eleştirel bir çabanın aldığı görülmektedir. Günümüzde özellikle İslâmcı aydınların bu konuda İslâmcı olmayan aydınlara oranla çok daha faal oldukları açık bir olgudur. Ne var ki,

felsefe tarihinin bize öğrettiği üzere, felsefeden bir meşrulaştırma aracı olarak yararlanma istekleri, "felsefe" ile "felsefe olmayan" arasındaki ayrımın bilinçli veya bilinçsiz ortadan kalkmasına da yol açar. Felsefeden bir meşrulaştırma aracı olarak yararlanmak isteyenler, felsefenin esas yurdunun kavramlaştırma, temellendirme ve sistemleştirmeden çok, "şüphe" olduğunu unutmamalıdırlar. Bu, felsefeyi teolojilerin, dinlerin, ideolojilerin gözünde hep sevimsiz kılan yön olmuş; fakat paradoksal olarak, aynı teolojiler, dinler, ideolojiler, aynı felsefenin öbür yüzünden, kavramlaştırıcı, temellendirici ve sistemleştirici tavrından yararlanma isteğinden de vazgeçmemişlerdir.

Bizde kurumlaşma ve gelenekleşme sürecindeki felsefenin, aydınımızda daha fazla şüpheci olma eğilimi uyandırması, kritik bir dönemden geçmekte olan ülkemizde, dogmatikleşmenin ve inatlaşmanın kırılması bakımından tabii ki arzu edilir bir şeydir. Bu, aydınımıza tüm çokçeşitliliği içinde felsefeyle, özellikle "felsefi şüphe"yle daha fazla tanışıklık kurmaya olduğu kadar, "intellijensiya" mensubu olmaktan "entellektüel" olmaya bir çağrıdır da.

Ülkemizde Felsefe

Ömer Saydam UYSAL*

Bizim çocukluğumuzda saçlı, sakallı, davranışları olağandan farklı, aykırı düşünceler, duygular dile getiren ve dünya umurlarında olmayan kişiler 'şair' ya da 'feylesof' diye adlandırılırdı. Belki de sempati, acıma gibi duygularla, 'deli' demekten kaçınmanın bir yoluydu bu!

Sempatimiz üzerlerinde olurdu onların, çünkü ne de olsa biz normaldik çok şükür! Onların arasında değildik! Doğru dürüst düşünen, derli toplu, düzenli kişilerdik! Bir de, kendi kendimize itiraf etmesek de, söyledikleri zaman zaman bizi düşündürür, onlara hak verirdik şaşkınlıkla!

Bir de 'felsefe yapmak' diye bir deyim var; buyruk biçiminde, olumsuz olarak kullanıldığında, soyut kavramlara karşı alaycı, yararcı olanı yeğleyen tavrımızı gösteriyor. (Aynı çizgide 'lugat paralamak' ya da 'edebiyat yapmak' deyimleri de belirtilebilir.)

Yukardaki örnekler, az da olsa, Batı anlamında dizgeli felsefelere karşı toplumumuzun davranışının ne olabileceğini bize sezdiriyor.

Bugünkü durumu kavrayabilmek için, felsefe gereksinimimize, ona nasıl baktığımıza tarihsel olarak göz atmamız gerekiyor;

* Prof. Dr. Ömer Saydam Uysal, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü.

çünkü bir şeye gereksiniyor ya da ona iyi bakıyorsak, onu talep ederiz ya da gelişmesini yüreklendiririz ve tüm bunların tarihsel değişim ve gelişimi bugünü belirler ve onu daha iyi anlamamızı sağlar. (Kuşkusuz, gereksinim ve olumlu bakış yaratılır ya da tarihsel-toplumsal gelişmelerle de yakından ilintilidir.)

"Bir kez toplum özgür düşünceye gereksinim duyuyor mu?", bunu sormak gerekir; dinden, gelenekten, eskimiş dünya görüşlerinden vb. kurtulmak ya da onları ait oldukları yerlere göndermek, onları eleştirerek farklı bakış açıları, düşünceler ileri sürmek anlamına gelir bu; ama gerekli olsa da yeterli değildir felsefi düşünce için.

Osmanlı özgür düşünce ve felsefe açısından olumsuz bir örnek olarak görünüyor; din düşünsel olarak ağırlıklı bir yer tutuyor, felsefeye güvenilmiyor, o boş bir düşünce çabası olarak sunuluyor, korkutucu görülüyor. İslam ilahiyatının (kelam) açıklamaları kişileri doyuruyor, dini düşünceyi güçlendiriyor:

> Hikmet-ü felsefeden eyle hazer
> Evliya zümresine eyle nazar.[1]

Oysa felsefenin doğuşunun din, mitoslar, gelenek gibi kurumların ve kategorilerin açıklamalarının yadsınmasında yattığını çok iyi biliyoruz.

İdeoloji ve dogma olarak ilahiyat ve din kuşkusuz, toplumu sarıp sarmalayan düşünsel-kültürel örtünün öğeleri olarak açıklanabilir Rönesans gibi: Hangi kültürel (daha geniş olarak) yapı Osmanlı'yı sözü edilen ideolojinin biçim bozumlu camından dünyayı görmeye, tartışılmaz, mutlak hakikatleri (dogmaları) benimsemeye zorluyor? Ama bazılarına göre[2], daha köklü bir açıklama, Rönesans'ta olduğu gibi, sosyo-ekonomide yatar: Hangi sosyo-ekonomik yapılanma ya da değişim üzerine oturur kültürel yapı?

Bir görüşe göre[3], felsefi düşüncenin ortaya çıkabilmesi işbölümü oldukça gelişmiş, bireyin toplumdan kopmuş olduğu bir çerçevede olanaklıdır. (Yunan felsefi düşüncesi köleci toplumun

[1] Selahattin Hilâv , *100 Soruda Felsefe El Kitabı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1981, s. 138.

[2] *Agy.*, s. 144.

[3] *Agy.*, s. 146.

ürünü olarak buna örnektir.) Oysa Osmanlı toplumunda birey, ne ilkel toplumda olduğu gibi toplumla tam bir birlik oluşturmuştur ne de köleci toplumdaki gibi tümüyle ondan kopmuştur. Dolayısıyla, toplumun karşısında konumlanmamış bu bireyin, toplumun din ve mitolojiler yolu ile yaptığı açıklamaları (topluca ve toplumca kabul edilmiş) eleştirmesi beklenemez. Bireyin kopamamış olmasının temelinde ise toplumun birliğine yapılan vurgu ve sınıf çatışmalarının Batıdakine kıyasla hafif cereyan etmesi (sınıfların kesin olarak ayrılmaması, geçişlerdeki kolaylık) gibi etkenler yer alır. Böylece, ideoloji olarak din, gelenek ve kalıplaşmış, topluca benimsenmiş düşünce biçimleri felsefenin yerine geçer.

Şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da felsefenin tarih boyunca algılanışını, gereksinilmesini, toplumsal değişim ve gelişim ve bunlara bağlı kültürel-düşünsel değişim ve gelişim konularında sahip olduğumuz hemen hemen tek modele göre inceleyeceğiz. Şimdi geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini ele alıp günümüze gelelim.

On dokuzuncu yüzyıl ıslahat hareketleri ve Cumhuriyet'e de uzanan bir burjuva sınıfı yaratma çabaları burada dayanaklarımızı oluşturacak; ıslahat hareketleri bazılarına göre[4]; egemenlerin kendi egemenliklerini sürdürmek, güçlendirmek amacı ile, dış güçlerle çıkar birliği ve işbirliği içinde, ıslahat yapar gibi göründükleri ama gerçek anlamda ıslahatı düşünmedikleri hareketlerdir. Burjuva sınıfına gelince, toplumun yapısı, ileri bir aşama olarak kapitalizmin motoru olan böyle bir sınıfın doğmasını sağlayacak koşullara sahip değildi; devletin çok güçlü oluşu, özel mülkiyetin ve birikimin yeterince büyüyememesine neden oluyordu; bu ise burjuva sınıfının ve onun insan tipinin ortaya çıkmasını engelliyordu. Ayrıca, burjuva sınıfı yaratma konusunda geç kalınmıştı, çünkü artık, küresel olarak kapitalizm güçlenmişti, kabul edebileceği tek ortak, işbirlikçi bir burjuvaziydi; yaratılmak istenen, ulusal burjuva sınıfı değildi.[5]

Bu modele göre çıkarılacak sonuç yine olumsuzdur; özgün bir felsefe, filozof yerine, burjuvazinin, montajcı sanayiin kültürdeki

[4] *Agy.*, s. 147.

[5] *Agy.*, s. 148.

karşılığı olarak, öykünmeci, ithale dayanan bir düşünce yaşamı ortaya çıkar. Bu modelin katı determinizmi dışında özellikle Cumhuriyet Dönemini, Batı anlamında olmasa da, yine de felsefe açısından doyurucu bulmak olanaklıdır. Kuşkusuz, eksikler çoktur, ancak, sosyo-ekonomik gelişimle (sınıfların kesin olarak birbirinden ayrılması, bireyin toplumdan kopması vb.) birlikte, felsefi gereksinimi duyacak, felsefeyi doğru, olumlu algılayacak kişileri yetiştirmek (eğitim) olmazsa olmaz bir koşul olarak gözüküyor.

Felsefeye Yaklaşımların Kökenleri

Çetin VEYSAL*

Felsefenin gerçek toplumsal işlevi
varolanın eleştirisinde bulunmaktadır
Max Horkheimer

I

Felsefe herkes tarafından yapılabilir olduğu varsayılan bir etkinliktir. Oysa böyle midir? Örneğin; "Hukukun uygulama alanlarında pozitif hukukun kurallarının uygulanma koşulları, kuralları ve ilkeleri herkesçe gerçekleştirilebilir mi?" ya da "Bir belediye bandosunda herhangi bir insan klarnet, obua ya da çello çalabilir mi?" ya da "Bir torna atölyesine giren herkes atölyedeki her işi yapabilir mi?" sorularına verilen yanıtla, "Felsefe herkesçe yapılabilir bir etkinlik midir?" sorusuna verilen yanıt aynıdır, yani hayır. Denmektedir ki, *felsefe yaşama ilişkindir ve herkes de yaşadığı için yaşadıkları hakkında akıl yürütür, yazabilir ve konuşabilir!* Ancak, bunun için yaşam hakkında bilgi sahibi olunmalıdır ve bilgi aracılığıyla da fikir ortaya atılmalıdır ki, felsefe yapılabilsin!

Ama felsefe herkesçe de yapılabilir olmalıdır. Bu durum ise, toplum üyelerinin derinlikli bir kültür ve bilgiyle yoğrulmuş olmasını gerektirir. Felsefe hakikaten özüne uygun yapılmadığında, yanlış kurgulanmış senfoni çalan orkestraya benzer. Yanlış sesler kulakları tırmalar. Bu durumda da dinleyici, bunu ben de yaparım deme hakkını kendinde bulur. Oysa Batı'da, birey, *felsefe*

* Doç. Dr. Çetin Veysal, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

yapıyorum der demez, karşıdaki birey düşüncelerini daha temkinli dile getirir, felsefe yapan bireyle ilişkisini daha ciddi ölçülerde sürdürür.

Bilgiyle merakla ve ilgiyle, doğru, iyi, adalet ve hakikat sorunlarının derinlemesine araştırılarak, her konuda soru ve sorunlarla uğraşmayı gerektirir felsefe. Böylesi bir yaklaşımın olmadığı yerde felsefe yapılamaz. Bu türden etkinliğin de toplum ve toplum kurumları tarafından desteklenmesi önkoşuldur.

Her türlü olanaksız duruma ve koşullara karşın yapılmaya çalışılan felsefe de zor koşullarda gerçekleşen başarılara benzetilebilir. Ancak, felsefe etkinliği adıyla anılan her edim, etkinlik nasıl kendiliğinden felsefe diye adlandırılmayı bazı gerekleri yerine getirmesi koşuluna bağlanmışsa, söz konusu etkinlik, yeni düşünce, yaratım ve değerlendirmelerle toplumun düşünce ve eylem dünyasına etkisiyle felsefedir ya da değildir. Tıpkı Platon, Kant, Hegel, Marx, Sartre ve Horkheimer'in, insanın, toplumun düşünce ve eylem dünyalarına katkıları gibi.

Bilimsel bir çalışmanın üretken olabilmesi, uğraş alanındaki olgulardan edinilen kavramların içeriğinin geliştirilmesine bağlıdır. Değişen olgular –özellikle toplum bilimlerinde– her geçen gün yeni çözümlemeler gerektirir. Gerçeklik sürekli devinimde olduğundan, soyutlama ve kavramlaştırmaların, gerçekliğin gerisinde kalması bir dereceye kadar olağan olmakla birlikte, aradaki mesafe açıldıkça yanılmaların, olguya uygun olmayan görüşlerin çoğalacağı da dikkate alınmalıdır. Öte yandan, yapılan bir çalışmanın pratiğe ve kuramsal bilgilere ilişkin ön açıcılığı ve ilerleticiliği, çalışmanın olumluluğunun önemli bir belirleyicisidir. Bilimsel, üretken ve ilerletici çalışma, yeni problemlerin çözümlenmesinde ve oluşturulmasında kendini gösterir.

Felsefe de üretkenliğin, bilimselliğin ve yaşamda ön açıcılığın kendini gösterdiği bir alandır. Yalnızca bilimsel, olgusal değil, metafizik ve spekülatif bağlamlarda temellendirmelere de dayanan bir etkinlik ve eylem alanı olarak felsefe, salt günlük sorunların aydınlatılması ya da salt kavramsal-kuramsal sorunlar üzerinde çalışmak demek değildir. Felsefe, doğası gereği, akıl yürütme, merak ve herhangi bir görüngü karşısında hayretten doğar ve

bu anlamda, hem güncel pratikle hem de kuramsal çalışmalarla iç içedir. Günümüzde felsefenin en önemli işlevi –içinde yaşadığımız toplumun insansal niteliklere yönelik olmaması nedeniyle– insansal niteliklerin ilerletilmesini, geliştirilmesini sağlayan; ekonomik, politik, sosyal anlamda, birey ve toplum yaşamında özgürleşmenin önünü açan bir ortam yaratmasıdır. Çağdaş felsefe, pozitif bilimler ve onların bulgularının açımlanmaları üzerinde yeni sorular oluşturur ve ortaya çıkmış soruların yanıtlanmasına çabalar. Yaşamın her alanına ilişkin olan felsefenin hem bilimlerle birlikte, hem de bilimlerin dışında problem alanları vardır.

Koşulların, olanakların ve zorunlulukların incelemesini yapan bilimlerle dayanışma içinde olan felsefe, bu bilimlere yeni araştırma alanları açar, sorular verir ve onların bulgularını değerlendirir; yeni sorular arar, soruların temellerini, kaynaklarını ve yanıtlarını bulmaya çalışır. Çağımızda, felsefe diğer bütün bilimleri çevreleyen bir bilim olmaktan çıkmış gibi göründüğünden, çalışmalarını diğer bilimlerle birlikte, disiplinlerarası bağlamı izleyerek bilgiye yönelik bir dayanışma içerisinde yönlendirmektedir. Ancak, her yaşam ve eylem alanı ile disiplinin de ele alınıp konulaştırıldığı felsefe dalı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Doğa ve toplum olaylarının karmaşıklaştığı günümüzde, bu olayların ayrıntılı olarak ele alınması; öncelikle doğa ve toplum yasalarının çözümlenmesini, neye dayandıklarını, hangi ilişkiler üzerinde yükseldiklerini, ne ile çevrelendiklerini, iç içe olduklarını ve felsefi arka planlarının ne olduğunu bilmekten, özümsemekten geçer. Felsefenin bu değişebilirlik açısıyla dünyayı yeniden yorumlaması, sorular bularak, insan dünyasının hakikat ve gerçeğinin ne olduğunu; şeylerin ne ölçüye kadar bilinebilir olduğunu araştırması, insanın akıl ve olanaklarıyla nereye kadar ilerleyebileceğini ve nerede durulması gerektiğini göstermesi de en belirleyici eylem ve etkinliklerinden biridir.

Bilim, sanat ve diğer alanlar bakımından da felsefe belirleyici bir niteliğe sahip görünmektedir. Eyüboğlu, insanın bir tarih varlığı olduğunu belirtirken, gelişme süreci içerisinde kendini kanıtlayamayan, yaratamayan ve dilini oluşturamayan toplumların, tarih içerisinde etkin ve yönlendirici olamayacaklarını, *"Felsefesi ol-*

mayan bir toplum tarih varlığı değildir," kavrayışıyla dile getirmektedir. Eyüboğlu'nun bu özlü ifadesinin arkasında duran düşünce, bir toplumun tarih varlığı olmasının önkoşulu olarak felsefi bir üst kavrayışı tek tek bireylerinde olmasa da genelinde geliştirmiş olmasının gerekli olduğu vurgusudur. Tarih varlığı olmak demek, içinde bulunulan insanlığın gelişim seyrine etkide bulunmak, gelişmeyi, yenileşmeyi içinde taşımak demektir. Bu anlamda da felsefe, ister bireysel, ister toplumun belli bir kesiminde yapılmaya girişilsin, varolması gereken temel koşul, kendi ve ilişkileri bakımından istenç ve tercihleri olan öznedir. Hakiki bir özne olmak da insansal[1] özniteliklere sahip olmakla ilgili görünmektedir.

İnsansal özniteliklerin, düşünce ve davranışların olumlu ya da olumsuz olarak belirlenmesinde önemli bir yeri vardır. Eylemin insansal idelere[2] yönelmesi, eylemin olumlu veya olumsuz olarak nitelendirmesinde temel ölçüttür. Eylemin olumlu olarak nitelendirilebilmesi için, eylemin düşünceyle, düşüncenin eylemle, düşünce ve eylemin de gerçeklik, hakikat ve insansallıkla uyumlu biçemde bütünleşmesi gerekir. Gerçeklik ancak bu iki yanın birbirine uyumu ya da uygun düşmesi ile yakalanmış olur. Eylem, kurama uygun olmalı; hakikate uyumlu yaratılmaya çalışılan kuram ise nesnel/maddi dünyanın gerçekliğini tüm çıplaklığıyla yansıtmalı ve ondan kaynaklanmalıdır.

Bir düşüncenin doğruluk derecesini belirleyen, nesnesine uygunluk taşıyan içerik ve form taşımasıdır. İçerik ve form ise, herhangi bir düşünce ve eylemde insansal ide'nin ne ölçüde kapsandığına, ele alınıp alınmadığına bağlı olarak pratik yaşamda

[1] İnsansal olan, bireyin kendi varoluşsal olanakların ve yetilerini gerçekleştirmeyi denediği düşünce ve eylem süreçlerinde kendini olduğu denli, öteki doğa varlıklarının da kendini gerçekleştirmesinin önünü açmasını, onların da kendiyle birlikte olanaklarını geliştirmesini ama aynı zamanda söz konusu düşünce, eylem ve davranışların önünde engeller varsa, bu engellerin ortadan kaldırılmasını da amaçlar. Bu anlamıyla insansal, yukarıda dile getirildiği gibi doğal olan, doğaya uygun olan ya da doğa olan anlamındadır. Demek ki insansal, doğa ve doğal olan anlamlarıyla iç içe kullanılmakta, öznenin doğa varlığı olması nedeniyle doğayı da içerecek şekilde tanımlanmaktadır.

[2] İnsansal İde: Bu kavramdan anlaşılması gereken; insanın tarihi boyunca yarattığı insansal değer ve insanlığa katılan, onu insansal özü bakımından ilerleten olumlu niteliklerin bütünüdür. İnsanın öz nitelikleri olan; karşılıklı yardımlaşma, emek harcama, yeniden üretim, elbirliği, toplumsallık, tarihsellik, ortaklaşalık ve dayanışma özelliklerinin tümünü içeren insansallığı belirleyen ilkeler olarak betimlenebilir.

geçerlilik veya geçersizlik niteliği kazanabilir. Geçerli niteliğin olabilmesi ise; perspektif olarak davranışın ve düşüncenin yöneliminde genel çıkarları özel çıkarların önüne koymayı, hakikate bağlanmış insansal ideye uygun davranmayı, tam ve genel özgürlüğü istemeye uygun eylemi gerektirmektedir.

İnsanlar ancak; hak, adalet, eşitlik ve özgürlük gibi istemlerin yaşama geçirilmesi önkoşuluyla özbilinçlerini doğaya uyumlu kılabilir, insansal yaşantıyı gerçekleştirebilirler. İnsansal yaşantı; insanın hem doğayla hem de insanlarla ilişkilerinde baskı, hiyerarşi, statü ve egemenliğin getirdiği tüm olumsuzlukların ortadan kaldırılmasını gerektirir. Öte yandan da insanların bütün yetenek, kapasite ve potansiyellerini (olanaklarını) harekete geçirmelerini, insana yabancı olan her şeyin yabancılaşmasını, birey özerkliğine dayanan özyönetimler ile sınırsız özgürlüklerin[3], özgürleşmeler ve bireyin kendini gerçekleştirmesinin tüm araçlarının kısıtlamasız yaşanabilmesi anlamına gelir. Bu istek, tek tek bireylere olduğu kadar, tüm insanlığa aynı nitelikte ve ölçekte yansıtılmalıdır.[4] Ancak böyle bir gelişme insansallık süreci olarak adlandırılabilir. Önümüzdeki sorunların aşılabilmesi için öncelikle günceldeki problematiğin kavramsal olarak ortaya konulması, bütünlüğünden koparmadan ulusal, yerel, sınıfsal boyutlarına bakılması gerekmektedir.

Felsefe hakkında düşünmeye başlar başlamaz, gerçeklik ve hakikate ilişkin anlama-anlamlandırma; başka bir deyişle prob-

[3] Sınırsız özgürlük: Birey potansiyelinin ortaya çıkartılmasında insansallık ilkesinin gözetilerek, toplum tarafından bireye sunulan geniş ve eşit fırsatlar, olanaklar olarak tanımlanabilir. Burada gözetilmesi gereken, hiçbir bireyin özgürlüğünün başka birinin haklarına tecavüz etmemesi ve aynı zamanda da toplum-birey ilişkisinde ne bireyin ne de toplumun lehine ya da aleyhine ilişki kurulmaması olarak anlaşılabilir.

[4] Bu noktanın aydınlatılması önemlidir. Çünkü, komünizmi ya da insansal bir düzeni savlayanların bile ütopyalar ve gerçeklik arasındaki bağlantının nasıl kurulması gerektiğine ilişkin kavrayışları net değildir. Ütopyalar ve gerçeklik ilişkisi şu şekilde ele alınabilinir: Ütopya (örnek; komünizm), insan ve toplum ilişkilerinin en iyi, en doğru şekli olarak tasarlanır. Daha iyi ve doğru olduğu düşünülen bu tasarılar, imgeler; içinde yaşanan ilişki ve kavrayış biçimlerinin daha hızlı ve olanaklı olduğu ölçüde ütopyalara dönüşmesine hizmet eder. İçinde yaşanılan süreç ne ölçüde olumlu görülürse görülsün, her zaman daha mükemmel olan düşünülebilir (İsveç, İsviçre vb. toplumların toplum düzenlerinin olumlanabilir ama aynı zamanda da daha mükemmelinin istenebilir olması gibi). Burada belirtilmesi gereken bir nokta da; insansal ilişki, değişme ve gelişmelerin sınırsız ve sonsuz olduğu ve bu nedenle ütopyaların da yeniden ve yeniden üretilmesi gerektiğidir.

lemi belirleme, kökenlerini bulma ve temellendirme, yaşamın her alanını reflektif düşünme yoluyla yeniden bilgisine ulaşılacak varlık alanı olarak belirlemeyi gerektirir. Varolan, özne tarafından insan ve doğanın içinde olduğu birlik olarak belirlenir belirlenmez, problemin odağına da değişik açılardan konulaştırılanın neliğini betimlemeye çalışan felsefe yerleşmektedir. Felsefe, yaşam alanlarının ayrıntılanarak karmaşıklaşması karşısında, ayrıntılarda boğulan olgu ve kavramların kurtarılması için gerekli olan derinlemesine düşünme olanaklarını sunduğu kadar, maddi dünyanın doğrudan kendisini ilgilendiren problemlerin eylem aracılığıyla dönüşmesine katkıda bulunan uygulayıma da katılmaktadır. Felsefe, insansal amaçlara uygun olarak, hem bütünün hem de bireysel ya da öznel tutkuların ve eğilimlerin gerçekleşmesine, ama aynı zamanda bütünün tek'i olduğu denli, tek'in de bütünü gözeterek olanaklarını gerçekleştirmesine yönelmeyi gerekmektedir.

Felsefe, genel olarak bir uyumsuzluk, karşıtlık ya da çelişkili düşünme, kavrayış veya durumdan hareket eder. Uyumsuzluk ve problemin ortaya çıktığı yerde uyum –bu uyum, boyun eğmeye değil, doğal dengenin gerçekleştirilmesine işaret etmektedir– ve dengeyi araştırma, yaşamı anlaşılır ve anlamlı kılmaya çalışma etkinliğidir felsefe. Karşıtlık ya da çelişkiden hareket etmekle birlikte felsefe; kaçınılmazlığını bildiği halde, çelişki ya da uyumsuzluğu uyumluluğa taşımayı hedefler. Her ne kadar felsefe, bir eylem ya da etkinlik olarak kendi uygulayıcılarının çelişki ya da karşıtlık içeren düşünce ve tutumlarını içerse de yine de ideal olanı barındıran iç dinamiğe sahiptir ve bu dinamikten hiç yoksun kalmaz. Ama aynı zamanda bu çelişkili durum da yeniden ele alınması gereken sorunsalı ortaya koyar ve felsefenin bir hareket ettiricisi olarak yeniden ele alınabilir koşulları yaratır. Felsefe, yaşamı ve evreni anlama-anlamlandırma girişimi olarak, dinginlik içindeki devingenlik, somut içindeki soyut, gerçeklik içindeki hakikat, görünüş içindeki öz ve bunların tersini de içeren, bütünleyen kavrayış, çözümleyici anlama gücünün etkinliğidir.

Karşıtların çatışmaya dayalı birliği,[5] toplumsal yaşamda ara-

[5] Bu birlik, en uç noktada uzlaşmazlığa dayalı şiddeti ya da uyumlanmayı gerektiren bir karşıtlığı da içerebilir.

larındaki zorunlu birliğe karşın sıkça çatışmaya dönüşmektedir. Köklü çatışmalar köklü karşıtlıklardan kaynaklanmaktadır. Toplumsal yaşamı olumlayan ya da olumsuzlayan yanların karşıtlığında da görülmektedir bu çatışma. Toplumsal yaşamda insansal olanın olumsuzlanması, sıkça karşılaşılan bir durum olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Öyle toplumsal etkileşim biçimleri gündeme gelmektedir ki, bu etkileşimin kendisi artık insansal olanı barındırmayacak denli olumsuzluklarla içeriklenmektedir. Bu durum insana ve felsefeye de yansımakta, bazı durumlarda insan felsefesizleşmekte, bazı durumlarda da felsefe insansızlaşmaktadır. Böylelikle, felsefesizleşmiş birey insan olamamakta; insansız felsefe de kendini ne ise o yapan etkinlik olmaktan uzaklaşarak, içeriği yanılsamalar ve hakiki olmayan lafızlarla dolu bir etkinliğe dönüşmektedir.

İnsanın kalmadığı yerde felsefece felsefe yapılamamakta, felsefenin kalmadığı yerde de bireyi insansal yapan nitelik ve etkinliklere yabancılaşılmaktadır. Bu ise, ne insan ne de felsefe olmayan bir durumu ortaya çıkarmakta, yapılanların felsefe"*ymiş*", insansal"*mış*" gibi görünmesine yol açmaktadır. Diyesi, böylesi durumlarda "*mış*" gibi yapılmakta, öz etkinliklerden uzaklaşılmakta, bu ise yanılsamayı bilerek ya da bilmeden yaşamak anlamına gelmektedir. Bu durum, günümüzün gerçekliği olarak görünmektedir. Çünkü günümüz insan eylem ve ilişkileri, bireyin kendi hakikat veya gerçekliğini dile getiren kavrayışı tarafından değil, bireye dıştan dikte edilen düşünce ve eylem biçimleri tarafından yönlendirilmektedir.

Felsefe yapma ya da felsefe yapmayı öğrenme, her yeni bilgi edinmede nelerin eksik kaldığını öğrenme (Sokrates'in "neyi bilmediğini bildiği" türünden) sürecidir. Felsefe paradoksal bir süreç izlemektedir; özne dünya hakkında ne ölçüde çok bilgi edinirse edinsin, öğrenilen bilgi aracılığıyla öznenin ne ölçüde eksik bilgi sahibi olduğu ve bilgi edinmenin sonsuzluğu öğrenilmekte, böylelikle de felsefe yapmanın sürekli bir öğrencilik sürecini öngördüğü ortaya çıkmaktadır. Ama her öğrenme, uygulayıma ilişkindir ve belki bu nedenle Kant "Felsefenin öğrenilmeyeceğini, yapılacağını" belirtmektedir. Çünkü o, özgür bireyin özgürlüğünün ola-

nağının, bilgi tabanlı eyleme dayandığını biliyordu. Bu anlamda felsefe, yalnızca düşünce etkinliği değil, ama aynı zamanda yaşamın içinde ve ona köklü etkide bulunan bir eylem biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Doğa varlıkları arasında –bilinen– akıl sahibi tek tür, insandır. Doğa varlıkları arasında sırf akıl sahibi olması nedeniyle insan patolojik bir varlıktır. Bu patoloji türsel bir patolojidir. Doğa varlığı olmasına karşın insan, doğanın hiçbir varlığında görülmeyen bir yeti olan akıl ya da soyutlama ve soyutlamayı dil aracılığıyla ötekine belirtme nedeniyle doğa dışılığa varmıştır. Çünkü yalnızca o, akıl sahibi olması nedeniyle doğaya ve doğal yaşama uymamaktadır. Ama bu patoloji de paradoksal bir çelişkiyi içinde barındırmaktadır. Bu çelişki de iki uçludur: İlki; insan doğa varlığıdır ama aklı nedeniyle doğaya uymamakta, doğa varlığı olmaktan uzaklaşmakta, doğaya uygun olmayan etkinlikler içine girmekte, doğayı ve kendini tahribe yönelmektedir. İkincisi; doğa varlığı olduğunu aklı sayesinde kavramakta, akıl sahibi bir varlık olarak akla uygun davranmayı gerçekleştirmeyi amaç olarak koymaktadır. Ondan beklenen, aklı aracılığıyla ortaya çıkmış doğa dışılığını yine aklı aracılığıyla ortadan kaldırmasıdır ama bu etkinliği bir türlü başaramamaktadır. Çünkü kendini doğa varlığı saymaktan vazgeçmiş, doğaya hükmeden, onu yöneten ve denetleyen olduğu sanısına kapılmıştır ve bu sanısını sürdürmektedir de. İnsanın doğanın egemeni olduğu yanılsaması, onun aynı noktadan hareketle türdeşleri arasında egemenlik ilişkileri yaratmasının temeli olmuştur.

Felsefenin görevi tam da bu noktada, insanın türsel patolojisinin, hem türsel niteliklerine hem de türünün ait olduğu doğaya uyumluluğa dönüştürülmesini sağlamaktır. İnsanın içinde bulunduğu bu durumun Kant tarafından toplumdışı toplumsallık olarak farkına varılmış olduğu görülmektedir. Ancak, Kant, insanın doğası gereği "eğri bir ağaçtan doğru bir tahtanın çıkamayacağı" görüşünü ileri sürmüş, bununla birlikte, "Ahlak Yasası" aracılığıyla insanın toplumdışı toplumsallığını gidermeyi amaçlamıştır.

Felsefe yapma, yaratıcı düşünme ve uygulayım olarak özgürlüğe gereksinim duyar ve özgürlüğün gerçekleşmesinin sonucu

olarak da felsefe kendiliğinden ortaya çıkar. Özgürlük ve felsefe bu anlamda birbirlerini karşılıklı olarak gerektirirler. Özgürlük; felsefenin varoluş, felsefe de özgürlüğün bilgisel temelidir denebilir. Bu ise; felsefi eylem ya da etkinliğin özgürlük içinde gelişebileceği, özgürlüğün de felsefe aracılığıyla farkında olunabileceği anlamına gelir.

Özgürlük ise, ancak demokratik bir ortamda dile gelebilir. Çünkü bireyin özne olarak kendi tercihlerini dile getirip yaşayabileceği temeller demokraside vücut bulabilir. Buradaki anlamıyla demokrasi, günümüze kadarki insanlık tarihinde gerçekleşmiş şekliyle, sadece ilkel ve ilk örnekler olması bakımından dile getirilebilir. Demokrasi de halkın erki demek olduğundan, toplumu oluşturan teklerin istencini ifade etmelerinin dayanağıdır. Demokrasi de özgür tercihlerde bulunabilen birey ya da kişiden oluşmaktadır.

Felsefe; eğitim ve öğretimin abur cubur bilgisinden, kitle kültürünün etkilerinden, kültür endüstrisinin biçimlendirmelerinden, araçlaştırıp nesneleştirmesinden bireyin kurtarılmasını hedefler ve onun insansal olana yönlendirilmesine[6] çabalar. Toplumsal ilişki ve etkileşimlerde ortaya çıkan tehlikeler karşısında varlığının güvenlik içinde olmaması nedeniyle kendini koruma güdüsüyle kabuğuna çekilen bireyin korkularının köklerinde, tamamlanmamış toplumsallığından doğan eksiklikler olduğu kavranabilmektedir.

II

Felsefe, giderek önemsiz olarak görülen, hatta sıradan insan kalabalıkları tarafından gereksizliğinde birleşilmiş, ancak tüm bunlara rağmen insansal bir etkinlik alanı olmaktan çıkmamıştır. Felsefenin işlev ve görevlerinin ne olduğuyla ilgili olarak tarihsel sorunlarına birkaç temel yaklaşım aracılığıyla köklü yanıtlar verilebilir mi? Bu soruya evet demek olanaksız görünüyor. Ancak, sorunların bazılarından, özellikle güncelde görünüşe çıkmış olanlarına kısa da olsa yanıt vermeye çalışmak boşuna çaba olmayacaktır.

Hangi felsefi kavrayışın hangi maddi koşullarla kuşatılmış olduğu hakkında akıl yürütebilmek için bu yaklaşımların hareket

[6] Her ne kadar tam tersi işlevselliklerle de kulanılagelmekteyse de.

noktaları ve dayandıkları temeller açık seçik kılınmalıdır. Felsefi yaklaşımların kökenlerini açık seçik kılabilmek için de felsefi hareket noktası ve temellerin etkileşimde bulunduğu bütün ve parçanın ilişkilerinin niteliklerini çözmek gerekmektedir.

İnsanlığın hiçbir döneminde gerçek yerini bulamamış olan felsefe, çağımızda da insanlığın eski dönemlerini aratacak ölçüde değer ve anlam yitimine uğramıştır. Felsefenin; boş laf, ağdalı söz ve akıl oyunları olduğu, pratik bir işe yaramadığı, gerçeküstülükler ve idealite ile uğraşması nedeniyle tasarımlarının gerçekleşemez olduğu, insan mutluluğuna yardımcı olmadığı, hatta insanı çözümsüzlüklere boğduğu, bunalıma sürüklediği ileri sürülmektedir. Gerçekten de felsefe bu niteliklerde midir? Ne olmaktadır da felsefe değersizleşmekte, insanlar için bir şey ifade etmemektedir. Bu durumun temellendirilmesi gerekir. Söz konusu genel sorunun içinde saklı olan başka bir soru da: "Türkiye'de felsefeyi değersiz gören bakışın kaynaklarının neler" olduğudur. Birinci soruya verilecek yanıt, ikinci soruyu da kendiliğinden temellendirmiş olacaktır.

Felsefenin içinde bulunduğu durum dikkate alındığında görülmektedir ki; filozof bugünde yaşamayan, bugün için yazmayandır. Bu nedenle de o, pratik sorunların olanaklı dönüşümlerinden değil, yaşamın olması gerektiği gibi kurgulanmasına girişerek varolanın eleştirisinden hareket eder.

Günümüzde felsefenin anlamı ve değeri toplumdan topluma değişmekle birlikte, genel olarak felsefe tüm dünyada gittikçe değer kaybetmekte, anlam ve içerik bakımından kendi öz niteliklerinden uzaklaşmakta, ona yaklaşan insanların kavrayışlarının gündelik olması nedeniyle içi boşalmaktadır. Yerkürenin her karışına egemen olan piyasa ve para kendi iktidarının dışında hiçbir şeye izin vermemektedir. Bu nedenle, söz konusu egemenlik anlayışının bir hizmetkârına dönüştürülmüş olan felsefe, her toplumda yasakoyucu ve uygulayıcıların istençlerini gerçekleştirmelerinin aracına indirgenmekle de genel amaçlarından saptırılmıştır. Yani felsefe her alanda araçsal olarak etkinlik ya da eylem olarak kullanılmak yoluyla, olması gerekeni yerine getirmek yerine, gerçeğin iktidarının hizmetkârına dönüşmüştür.

Felsefe/felsefeciler, amaçları bakımından olandan hareketle olması gerekene geçerler ve olması gerekenlerle ilgilenmekten çok, olanla ilgilenmek ve olanın dönüşümünü gözden kaçırmak durumunda kalırlar. Şöyle ki; felsefe bir insan etkinliği ve eylemi olarak, insanın doğaya ve kendi niteliklerine uygun yaşamı amaçlar. Bir şeyin neyse o olmayı sürdürebilmesi için, o şeyin olduğu şey olmayı sürdürüp koruması kadar, dış koşulların kendini bozucu etkilerinden de korunmasını gerektirmektedir. Bu oldukça güçtür. Çünkü kendi özelliklerinin yol açtığı sonuçlar kadar, dış koşulların bozucu etkilerinden korunmak, her şeyin karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu bir ortamda neredeyse olanaksızdır. Öte yandan oluş ve bozuluş ya da diyalektiğin ilkeleri yaşamı belirlemektedir.

Adorno'nun belirttiği gibi, "çağımız insanı durup düşünmeye vakit ayırmamaktadır". Çünkü düşünmesini gerektirecek bir şey olmadığı gibi, düşünmeye ayırabileceği zaman da yoktur! Oysa felsefenin, yaşamın soruşturulması olması, her şey hakkında durup düşünmeyi gerektirmektedir. Bu anlamda felsefe yapma, insanın kendi hayatı, düşünce ve eylemleri, toplum ve doğa hakkında düşünmek, yaşamını sorgulamak ve değerlendirmek için zaman ayırmasını gerektirmektedir. Durup düşünmenin, şeyler hakkında değil, düşünme üzerine düşünme olması nedeniyle bilginin sağlam temellere oturtulması gerekmektedir. Yazılı tarihte ise insanların yaşamlarını sorgulamaları, kavrayışlarını değerlendirmeleri, içinde bulundukları koşullar ve insanların kendilerini gerçekleştirmemiş olmaları nedeniyle olanaklı olamamıştır. Nedenleri basitçe, egemenlik ve mülkiyet ilişkilerinin doğurduğu sonuçlarla serimlenebilir.

Felsefenin, yaşam hakkında araştırma ve soruşturma olması, egemenlik ilişkilerini sorgulaması, insansal olanı öne çıkarabilecek olanaklara sahip olması ve özgürlüğün dizginlenmesini ortaya koyarak insanın insanlaşmasının önünü açması, iktidar kurumlarının, bu arada özellikle devletin engellemek istediği faaliyetlerdir. Bu nedenle, her türlü iktidar kurumunun ve egemenlik aracı olan devletin temel çabalarından biri de felsefenin gözden düşürülmesidir. Bu amaç bin yıllardır devam eden sürece yayı-

larak tüm otoriteler tarafından sürdürülmüştür ve sürdürülmektedir. Felsefenin gözden düşürülmesi, amaçlarından saptırılması, hakikat ve doğrunun örtbas edilmesi anlamına gelir. Bu nedenle egemen güçlerde olduğu gibi her türlü egemen kavrayış da egemenliğini sürdürmek amacıyla, felsefenin eleştiri ve soruşturmasını yapmasını, gerçekliğin olumsuzluk ve yanlışlıklarından hareketle ortaya koyduğu ideal tasarımların temellendirilmesini istemez. Bu nedenle felsefi etkinliği ve eylemi, ister felsefenin içinden ister dışından gelen yaklaşımlar ve değerlendirmelerle yolundan çıkarır.

Günümüzde felsefe, etik ve insansal etkinlik, insanın temel belirleyeni olarak gösterilebilir. Çünkü yalnızca insan felsefi, etik ve insansal eylemde bulunabilir. Felsefi, etik ve insansal düşünce ve eylemin gerçekleştiricisi de kendiliğinden yalnızca insandır. Örneklenecek olursa: Erdem, onur, cesaret, bilgelik, adalet ve doğruluk,[7] tarihsellik ve kavramsallıklar yalnızca insana aittir.[8] Her ne kadar kimi hayvanların da birçok bakımdan insana özgü etkinlik ya da eylem içerisinde olmaları söz konusuysa da yalnızca insan[9] kendi dışındaki diğer varlıkları bir bütün içerisinde ve kendini onlarla birlikte düşünme ve eylemlerinde bu noktayı göz önüne almayı ve bu bağlamda amaç koymayı ve gerçekleştirmeyi becerebilmektedir.

Ancak, bu denli önemli ve insanı belirleyici faaliyet, doğayı olduğu gibi insanı da denetim altına alan egemenlik düzeneği tarafından baskılanmakta olduğundan disipline edilmiş, yönü iktidarların belirledikleri tarafa çevrilmiştir. Böylelikle kendi özünden ve doğallığından uzaklaşması nedeniyle, varolanın eleştirisine

[7] Her ne kadar hayvanlar da söz konusu etik ilkeleri içgüdüsel olarak yapar gibi görünseler de hayvanların doğaya bağlı içgüdüsel davranışlarından doğan karşılıklı yardımlaşma ilkesinin doğal ya da içgüdüsel gelişmesinden farklı olarak insan, bu kavramları kendi koşulları, olanakları ve tarihselliği içerisinde yeniden ve yeniden şekillendirir.

[8] Antropolojik bilgilerde; ahlaki, estetik ve hatta etik gibi insana özgü olduğu düşünülen eylem ya da etkinliklere şempanzeler gibi gelişmiş memeli türünde ilkel biçimlerde (utanma ve süslenme gibi kaba şekillerde) olsa da rastlandığı belgelenmektedir. Buna göre denebilir ki; felsefi eylem ya da etkinlik, insanı diğer varlıklardan ayırmamıza olanak veren ve insanı belirleyendir.

[9] Günümüzde bu hareket noktasına sahip insanlar nadiren bulunsa da yine de yalnızca insan söz konusu kavrayışı yaşama aktarma olanaklarına sahiptir.

dayanmayan felsefe yoldan çıkmış, amaç yerine araç olmuştur.

Felsefe iki niteliği bakımından da ele alınabilir olduğu farklı yaklaşımlarca gösterilmiştir: Felsefenin düşünce etkinliği ve eylem olması. Felsefe, eylem olması bakımından[10], Antikçağdan başlayarak Ortaçağa gelmiş, Ortaçağın başlangıcından Kropotkin ve Marx'a gelene kadar ara vermiş, sözü edilen düşünürlerle/filozoflarla eylem felsefesi olarak varlığını sürdürmüştür. Düşünce etkinliği olmak bakımından özellikle Ortaçağdan Alman İdealist Felsefesine değin, oradan da günümüze kadar sürmüştür. Günümüzde de ister düşüncel ve soyut olması bakımından, yani bilinç süreçleri ağırlıklı olsun, ister eylem, yani düşünce ve olgunun iç içe geçtiği ve birbirinden ayrılmadıkları felsefe eğilimleri bir arada sürdürülmektedir.

Felsefenin insan yaşamında gerçek anlamını ve yerini bulamamış olmasının temellerini tartışmaya girişir girişmez, birey ve toplum hayatının örgütlenmesinin kökleri, dayanakları ve izlencesinin de sorunun yanıtlanabilmesi bakımından önem taşıdığı belirlenebilmektedir. Bu noktada toplumların hukuksal kurum ve kuruluşlarının bütünlüğüne işaret eden örgütlenmeler ve özellikle de "devlet", ortaya çıkan sorunun önemli tartışma ve çözüm alanlarının başında gelmektedir. Devletin bu önemi, insan ve toplumların oldukları şey olmaları ve kendilerini belirleyen özelliklerini kazanmalarında devlet ve kurumlarının büyük payı bulunmasından kaynaklanmaktadır.

İnsanlığın içinde bulunduğu çıkmazlar ve durumlar düşünüldüğünde; bunların hem birey hem de toplumun şekillenmesine etkide bulunan kurum ve kuruluşlarla ilgisi açıkça görülebilir. Eğitim, kültür, ekonomi, politika ve hukuk düzenlemeleri bu bakış açısıyla irdelenebilir. Toplumun bu alanlarda değerlendirilmesinden ortaya çıkacak sonuç açık seçiktir: Toplum ve insanlar; kendi yarattıkları bu kurumsal işleyişler, yapılar ve kuruluşların izlenceleriyle şekillenmektedir. Bu ifadeleri daha anlaşılır kılmak için devletin işleyişinin dayandığı temellere, tarihine ya da köklerinin beslendiği tine kısaca da olsa bakılabilir.

[10] Felsefenin eylem olarak adlandırılması, felsefenin düşünce ve bilinç boyutunu olumsuzlamadığı gibi düşünce ya da bilinçle eylemi ayrılmaz bir bütün olarak görmesi söz konusudur.

Hangi perspektiften bakılırsa bakılsın devlet; insanlar arasındaki uzlaşmazlıkların düzenlenmesi gereksinmesinden ortaya çıkmıştır. Ancak, uzlaşma gereksinmesi, belgelere ortak ilkeler bakımından yazılırken, uzlaşmada bulunan tarafların gücüyle orantılı olarak lehte ya da aleyhte kurallarla doldurulmuştur. İşte bu noktada uzlaşmacıların güçlü olanı kendi istencini belgelere yansıtarak, toplumun ortak davranış kurallarını oluşturan hukuka da kendi ilkelerini dikte etmiştir. Günümüzün özel mülkiyet, miras ve medeni hukukunun anlamı budur.

Doğada ve hayvanlar arasında güçlü olanın doğrudan iktidarı, gücün kimde olduğuyla belirlenir. İnsanlar arasında, toplumda, devlet kurumlarında kimin istencini dikte ettiğine bakılarak güçlü olan bulunabilir. Devletler arasında da ilişkilere kendi istencini egemen kılan, diğer devletlere boyun eğdirendir. Devletler arasında bu durum, güçlü ordu ve silahlara sahip olmakla sağlanmaktadır. Bu bakımdan da devlet ya da yasa, güçlü ve zengin olanlar tarafından belirlenmektedir. Gerçi insan ilişki ve örgütlenmelerinde her ne kadar adalet ve demokrasiden söz edilse de insanlar arasındaki ilişkinin özü hâlâ güce dayandığından, insanların kurduğu sosyal ilişki ve örgütlenmeler de güçlünün iradesini yansıtmaktadır. Bu anlamda görülmektedir ki; eğitim, din ve ekonomiden politika ve pozitif hukuk normlarına değin insan ve toplumun yaşam içindeki ilişki kurallarının ne olacağını gücü ve parayı elinde bulunduranlar belirlemektedir.

III

Günümüz Türkiyesi'nde felsefenin, maddi olduğu denli manevi tüm destek ve dayanaklarını da kaybettiği ileri sürülebilir. Bunun anlamı şudur: Felsefe, yaşamın her alanında; mesleki, güncel eğitim veya öğretimde ve insanlararası sosyal diyaloglarda gerek eylem gerekse de etkinlik olarak onaylanmamaktadır. Bunun nedeni: Felsefenin, günümüz insan ilişkilerini belirleyen (doğru, iyi, adalet ve hakikat gibi) değerlerle ve anlamlarla bütünleştirilememesidir.[11] Felsefenin ne ölçüde anlamsız ve değersiz

[11] Gerçi egemen değerlerle bütünleşme anlamında bu uyum çoktan sağlanmış ve bu nedenle de felsefe yeterince itibar kaybetmiştir.

olduğu hakkında tutumların gösterilmesi için bazı örnekler verilebilir: 1) Üniversite tercihlerinde felsefenin maddi bir gelecek vaat etmemesi nedeniyle öğrencilerin boşta kalmamak, yani herhangi bir şekilde eğitim almak için felsefeyi mecburen yazmaları; 2) Felsefi araştırma, inceleme, değerlendirme ve tartışmaların, toplumda önemli bulunmaması yukarıda sözü edilen duruma örnek oluşturur. Gerçi maddi getirisi olmayan her tür etkinlik için aynı yazgı geçerlidir ama bu yazgı felsefe için özellikle ağırlaşarak uygulanmaktadır.

Eğitim ve kültüre destek veren resmî ve özel kuruluş veya kişiler Türkiye'de (tüm dünyada da benzer durumlar söz konusudur) resim, heykel, müzik, tiyatro ve başka güzel sanatlar alanına, arkeolojik kazılara, diğer tüm sosyal bilim alanlarına kaynak ayırmaktadır. Acaba felsefe araştırmalarına ve incelemelerine yardım edilmemesinin gerekçesi nedir? Bırakın yardımı, felsefi girişimler üstüne üstlük bir de engellenmeye[12] çabalanmaktadır. Yukarıdaki soruya verilecek yanıt önemlidir. Çünkü verilecek köklü yanıtlar birçok sorunumuza da ışık tutabilir görünmektedir.

Felsefenin güdük kaldığı yerde bilim, güzel sanatlar ya da kültür ve eğitim alanları gelişme gösterebilirmiş gibi, her alanda felsefi temelleri olmayan, bu nedenle de alımlayıcısı olmayan çaresiz ve amaçsız çalışmalar yapılmaya girişilmektedir. Felsefesiz sanat, bilim ve her türlü eylem, insansal yaşamdan uzak kalacaktır. Çünkü yapılan eylemin insansal anlamı ve değeri ancak felsefi soruşturmayla ortaya konabilir ya da çıkarılabilir. Bu bakımdan da felsefeden yoksun bilim, sanat ve araştırma alanları çoktan olmaları gereken şey olmaktan çıkmışlardır. Şimdi felsefesiz bir işlev sürdüren bilim, sanat, kültür ve toplumsal eylem veya etkinlikler sadece birer görünüş ya da kapçıktırlar. Artık onlar, egemen yaşam biçiminin sınırları içerisinde, kendilerine dikte edilen süreçlerin gereklerini yerine getirerek varlık sürdürebileceklerini bildiklerinden, kendi olmalarını belirleyen özniteliklerinden vazgeçmişlerdir. Bu duruma verilebilir güncel örnek de: Bankaların,

[12] Türkiye üniversitelerinde yüksek lisans ve doktora tez yazım sürecinde bile kırtasiye giderlerine girdiği gerekçesiyle felsefe tez araştırmalarına diğer bilim alanlara sağlanan yardım-destek verilmemektedir.

büyük işletmelerin ve kuruluşların yalnızca sanat ve kültür adına, ancak eleştirel bilinçten yoksun sanat (müzik, resim ve sinema gibi) ve kültür çalışmalarını desteklemeleridir.

Türkiye'de felsefi gelişimin tersine; Batı'da düşünür ve filozoflar eserlerini, araştırmalarını ortaya çıkarıp yayımlarlarken, –eylem ve etkinliklerinde devlet ve toplumlarına ne ölçüde ters düşerlerse düşsünler her türden aykırılıklarına karşın– eskiden beri kısmen de olsa devletlerinden ve toplumlarından maddi manevi destek almaktadırlar. Türkiye'de durum tam tersidir. Destek yerine engellemeler öne çıkmaktadır. Bu durumun sonucu olarak yokluk ve yoksunluklar içerisinde kalan düşünürler ve filozof adayları yasaklamalarla da karşılaşarak baskı altına alındığından verimlilikleri azalmakta, böylelikle de ülke ve dünya ölçeğinde varlık gösterememektedirler.

Felsefenin diğer bilim alanlarının araştırmalara yatırdıkları gibi büyük paralara –fizik, kimya gibi alanların tek bir araştırmaya yatırdıkları on milyonlarca dolar ya da Avroya– gereksinmesi yoktur. Felsefenin tek araştırma kaynağı kitaplar ve dergilerdir. Bu kitap ve dergiler milyon dolarlarla alınmadıkları gibi, bir kere alındığında, sonrasında sadece yeni çıkan kitap ve dergiler takip edilmekle sorun çözülebilmektedir. Türkiye'de üniversite kütüphanelerinde felsefe bölüm kitaplığı genellikle birkaç yüz kitaptan müteşekkildir. Bu ise okumayı seven bir üniversite öğrencisinin evdeki kitaplığıdır ancak!

Burada söz konusu edilmeye çalışılacak öneri; üniversite kütüphanelerinin felsefe kitaplığının zenginleştirilmesi değildir. Üniversitelerde ve büyük kentlerde zengin felsefe kütüphanelerinin kurulmasıdır. Çünkü felsefe, yalnızca felsefe eğitim ve öğretimi için değil, tüm bilim alanlarının ve toplumun her kesiminden insanın gereksinim duyacağı temel öğrenim, etkinlik ya da eylem alanıdır. Her bilim alanı; çalışmalarının temellerini sorgulamak, doğru ya da yanlış olduğunu denetlemek için felsefi kavrayışa sahip olmalıdır. Toplumun tüm bireyleri; özgür birey, etik kişi, bilinçli yurttaş olabilmek için felsefeye gereksinim duyar. Toplum ve teklerinin insansal özellikleri geliştirebilmeleri için de felsefe kaçınılmaz olan zorunlu bir süreç olarak insanların karşısına çıkar.

Bu gereksinimin giderilmesi; öncelikle, –toplum örgütlenmesinin her kurumunun felsefeye olumlu gözle bakmasının ve her açıdan desteklenmesinin yanı sıra– felsefe yapma becerisine sahip ustaları ve zengin kütüphaneleri gerektirir.

Oysa yukarıda da dile getirildiği gibi, üniversite kütüphanelerinin büyük bölümü felsefe kitaplarından yoksundur. Üniversitelerde felsefeye ayrılmış kütüphane bölümünde en iyimser rakamla (bu da sadece birkaç üniversitede söz konusudur) birkaç bin kitap bulunmaktadır. Felsefe bağlamında kaynakların Türkiye'deki durumu içler acısıdır. Kaynakların, gerekli temellerin ve olanakların bu denli zayıf ve olumsuz olduğu yerden de elbette evrensel düşünürlerin ve filozofların çıkması beklenemez. Felsefenin insan yaşamında değer ve anlam kazanmasının yolu, yukarıda söz edilen olumsuzlukların ortadan kaldırılmasından, gerekli koşulların yaratılmasından geçmektedir.

Felsefe ve filozof; evrensel değerleri öne çıkardığından, alışkanlıklar ve geleneksellikler içerisinde yaşamayı düstur edinen toplumun güncel değerleriyle çelişen bir konumda yer alır. Bu çelişkiye rağmen, toplumun yönetim kademelerinde bulunanlar, toplumun bilimsel, kültürel ve sosyal gelişmesinin önünü açmak için düşünür, aydın ve filozofların özgür yaratımlarına olanak sağlamalıdırlar. Maalesef, toplumların yönetim kademelerine egemen olan ve demokrasi bilincinden yoksun yöneticiler, iktidarlarının tehlikeye düşmemesi amacıyla felsefeye düşman olmakta, böylelikle de toplumun gelişmesinin önünü kapatmaktadırlar. Kültürsüz bir toplumun, birey ve yurttaş olma kavrayışı yaratamamış insanların düşünür ya da filozofu anlaması beklenemez. Bireylerden oluşan toplum, özgürlüğüne ulaşabilmek için düşünceyi özgür bırakmalıdır. Yani gerçek demokrasi için; birey, filozof ve düşünür özgür olmalıdır.

Bireyin iyi, güzel, adalet, hakikat ve doğaya ilişkin araştırmalarıyla kendini soruşturması demek olan felsefe; tarih, bilim, doğa ve yaşamın kavranarak bunların eleştirisinde yeniden ve yeniden kurulur. Felsefesiz insan, birey ve kişi olamamış, bir noktaya bakmaya zorlanmış insan demektir. Bu insandan bakması istenen yer boşluktur. Boşluk ise hayatın her alanına egemen kılınmıştır çoktan.

Söz konusu boşluğun yaratılması ve insanların bu boşluğa yönlendirilmesinde de önemli rollerden biri felsefe tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda da toplumu ve bireyi çıkmaza yönlendiren tehlikeli bilgi; tıpkı günümüz bilimi gibi, iktidar içeren niteliklerden kurtulmamış felsefenin bilgisidir.

Türkiye'de Felsefenin Algılanışı

Hülya YALIM*

Korku Tüneli mi, Hikmet Sevgisi mi?

Hüzne hazırlıklı olan toplumumuzda şairliğe yatkın bir şekilde dünyaya gelinir. Eline kalemi almış hemen herkes şairliğe bir kez soyunmuş, en az bir kez şiir yazmayı denemiştir. Oysa bu konuda söz sahibi olmak isteyen kişide; kavram hâkimiyeti, dil ve anlam bilgisi zorunludur.

Duygu aktarımına doğuştan programlı kişilerin yer aldığı ülkemizde iş, düşünce üretimi olan felsefeye gelince; nedense insanların suratları düşer, ekşir. Üstelik, felsefenin iddialı olduğu, anlam —*şüphesiz ki daha çok kavram olmakla birlikte*— değilmiş gibi yüzlerde anlamsız bir ifade belirir. Geçmişten bu yana insanların gözünde felsefenin ürkütücü bir imgesi olmuştur. Söz konusu bu imge insanların felsefeyi tam olarak bilmemelerinden kaynaklanan yanlış bir imgedir. Buna bağlı olarak, ülkemizde felsefe adeta lunaparkın rengârenk ışıklarının ortasında bulunan; dönmedolaptan, sihirbazdan ve palyaçodan uzak bir köşedeki korku tüneli gibidir diyebiliriz. Herkesin uzaktan bakıp ürktüğü, girmeye cesaret edemediği kapkaranlık bir tünel.

Bu karanlık tünele gönüllü girenler ise; öncelikle boyunlarına sarılan dogmalardan kurtulup görünenin arkasını araştırarak,

* Hülya Yalım, Felsefeci-Yazar.

kaypak zemine basmamak adına, adım adım ilerlerler. Bazen olduğundan büyük bazen de olduğundan küçük gösteren dev aynalarla kendilerini bilip bulundukları yeri sorguladıktan sonra, bazı yanıltıcı ışıkların sihrine kapılmaksızın çıkışa ulaştıklarında —*Jaspers'in* 'felsefe yolda olmaktır' *dediği gibi, belki de çıkışa ulaşmadan*— duyumsadıkları vahşi tadı *"nasıldı?"* diye soranlara anlatmaları hayli güç olmuştur. Nitekim bu tünelden çıkışı metafiziğe çizgi koymakta bulan Kant'ın cevabı kesindir; *"felsefe hakkında konuşulmaz, felsefe yapılır"*. Dile çizgi koyarak çıkışa ulaşan Wittgenstein'ın yanıtı ise daha da keskindir; *"konuşulmayan yerde susmak gerekir"*.

Türkçeye *"bilgi severlik"* veya *"hikmet sevgisi"* olarak çevrilen felsefenin, son zamanlarda günlük hayatta yalan yanlış, yerli yersiz kullanılıyor olması, bizim, felsefeyi nasıl algıladığımızı doğrusu çok iyi göstermektedir. *'Her işte bir hikmet'* arayan ve nedense felsefeden haberi dahi olmayan toplumumuz, nasıl oluyor da felsefeden bu kadar uzak olmakla birlikte, onu günlük hayatta kullanmaktan geri durmuyor; gelin birlikte görelim.

Yanlış ve Çok Felsefe: Felsefe Turco

Peşinden kitleleri sürükleyen ve günümüzde endüstriyel olarak yapıldığı iddia edilen futbolun (!), ülkemizdeki *"çok değerli"* otoritelerinin saatler boyu yaptıkları tartışmalarda, sıklıkla kullandıkları sözcüklerden birinin *'felsefe'*, diğerininse *'sistem'* olması üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Nitekim, Fatih Terim'le başlayan *"sistemli ve filozofik"* olmaktan çok; *"istemli ve file-zofik"* söyleyişler, çocukların sıradan futbol tartışmalarına kadar inmektedir. Bu konuşmalarda kullanılan felsefenin de, sistemin de anlamsal bağlamı elbette yoktur; çünkü içi boştur. Dolayısıyla felsefe bu gibi ortamlarda terimlerle değil, Fatih Terim'lerle yapılmaktadır denilebilir.

Müzikte ise, ülkemizde zaman zaman şarkı sözlerine konu olmuştur felsefe. *'İçinden felsefe geçen şarkılar'*dırlar, bunlar. Felsefeyi *'ukalâlık'*la eşdeğer gören şarkının sözleri; *"aklın varsa kendine sakla, kim doğru kim yanlış kafana takma, felsefe yapma."* Felsefenin *'çare'* olarak algılandığı bir diğer şarkının sözleri; *"asabiyetten tırlatıyorum, aklımı baştan fırlatıyorum, çok uzattın*

zannediyorum, seni öpmenin felsefesini anlat."[1]

Bu tür yanlış kullanımlara sağlık ve finans alanlarında da rastlamak mümkündür. *"Bizim diyetin felsefesi aç kalmadan da zayıflayabilmektir"* denilirken bu diyetin *'sır'*ı, kastedilmektedir muhtemelen. Finansal çevrelerde ise *"şirketimizin felsefesi öncelikle geçen yıl ulaşılan ciroyu yükseltmek olacaktır". "Gelirimizi arttırmak adına işçileri parça başına ücretlendirme felsefesini güttük"* sözlerine rastlamak şaşkınlık verici bir durumdur. Birinci örnekteki felsefe sözcüğüyle; *'hedef'* denmek isteniyor şüphesiz ki, ikinci örnekteki *"parça başına ücretlendirme"* ise; geliri arttırmak adına bir *'yöntem'* olabilir ancak, felsefe değil.

Gördüğünüz gibi, her işimizde bir hikmet olduğu gibi bundan böyle sözlerimizde de felsefe var. Ancak bu *"felsefe"* Hans Vaihinger'in *'sankinin felsefesi'* dediğinden bile uzaktır. Bu olsa olsa küreselleşme sürecini en iyi göstergelerinden biri olan, Mc Donalds'ın kırk yıllık dürüme *Mc Turco* dediği gibi, *Felsefe Turco*'dur.

Kant'ın da dediği gibi, "Felsefe, kullanımı için dispanserlerin ve doktorların artık gereksinecekleri bir ilaç gibi hareket etmelidir. Güvenlik kuralları; öğrenilmesi gereken felsefe üyesine öğütler verme hakkının vesikalı doktorların tanınması konusunda titizlik göstermelidir." İşte bu reçeteyi titizlikle almak için bizim de ehil kişilere başvurmamız gerekiyor.

Felsefeyi Sevip de mi Bilsek, Bilip de mi Sevsek?

Bu kadar kavram kargaşası yaşanırken, felsefeyle profesyonel bir biçimde ilgilenen kavram işçilerinin *—belki de efendilerinin—* konuyla ilgili belirlemeleri *—zaman zaman düşünce birliği içinde bazen de farklı görüşlerde olunsa da—* neden-sonuç bağlamı, bunun yanı sıra çözüm önerileri de içermektedir. Henry Lefevbre'e göre; "felsefe parçalı düşünceleri ve ayrılmış bilgileri birbirine bağlayan şeydir. Felsefe okuyucusunun her felsefe yazısına özgü tek bir okuma biçimi, tek bir okuyuş olmadığını hiç ama hiç gözünden yitirmemesi gerekir."[2]

[1] http://sozluk.sourtimes.org/

[2] http://sozluk.sourtimes.org/

Gerçekten de konunun anlamından kopmadan, bir başka deyişle, problem üzerinden kaymadan birbirinden farklı görüşlerden yararlanmamız, konuyu daha geniş bir perspektiften incelememize yardımcı olacaktır.

Nermi Uygur'a göre; "felsefenin farkında olmayan halk, farkında olması gerektiğine de inanmaz. Geleneksel tutuma rağmen zaman zaman felsefe üzerinde durup düşünmeye kalkışsa bile çoğunlukla felsefeyi **'zor'**, **'güç'**, **'anlaşılmaz'** diye niteler. Uzun aralıklarla, felsefe üzerinde az çok açık bir tasarıma vardığına inansa da, sağduyuyu elden bırakmadığı sürece, asıl felsefenin yabancısı kaldığı felsefenin dışında olduğu kanısındadır."[3]

Mehmet Ali Kılıçbay'a göre; "Türkiye'de felsefenin sevilmemesinin, bilinmemesinin altında okutulmaması gerçeği de yatmaktadır. Dolayısıyla bilinmemesi okutulmamasıyla da ilişkilendirilmelidir. Bu yüzden felsefe, hem bilinmediği için korkulan ve tıpkı hiç tanımadığı bir böceği görünce hemen ezen kişinin refleksiyle yasaklanan hem de değişik olanı izafet çerçevesine yerleştiremediği için ona ancak gülebilen kişinin refleksiyle küçümsenen bir konumda olmuştur."[4]

Nermi Uygur'a göre "gizlinin, derinin, akıl almazın uçsuz bucaksızın yöresidir felsefe ve herkesin aklı ermez buna." Ancak, Uygur'da, Kılıçbay'da rastlanan küçümsemeye ilişkin değerlendirme yoktur. Ona göre her şeye rağmen halk (sıkıntı, darlık, eksiklik, tedirginlik de duysa) çok kez korkuyla karışık bir saygı duruşu beslemiştir felsefe karşısında.[5]

Felsefe Olanla Felsefe Olmayanın Ayrıştırılması ve Felsefenin 'Neliği' Problemi

Yukarıda örneklerini verdiğimiz yanlış kullanımların asıl nedeni, Betül Çotuksöken'e göre ise, felsefenin sevilmemesinden değil, daha çok bilinmemesindendir. Başka bir deyişle söylersek *'felsefe olanla felsefe olmayan'*ın birbirine karıştırılmasındandır. Fakat buna şaşmamak gerekir; nitekim bilgi çağında yaşadığımı-

[3] Nermi Uygur, *Türk Felsefesinin Boyutları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, ss. 26-27.

[4] http://www.yeniaktuel.com.tr/yaz48

[5] Nermi Uygur, *agy.*, s.27.

zı söyleyip kimi zaman bilgi ve enformasyon'u birbirinden ayıramazken *'felsefe olanla felsefe olmayan'*ı birbirinden ayırt etmeyi beklemek sadece bir ümit olabilir; ama o kadar.

Çotuksöken'e göre; bu tür karışıklığın oluştuğu düşünce ortamında yanılgıları en aza indirecek önlemlerden ilki felsefenin *'neliği'*nin sorgulanmasıdır. Felsefenin *'neliği'*nin ön plana çıkarılmasıyla, felsefi söylemin tümü sağlıklı bir biçimde değerlendirilecektir. Bu da yeni söylemlerin oluşmasını beraberinde getirecektir ona göre. 'Temelde her filozof örtük ya da açık bir biçimde, felsefeden neyi anladığını dile getirmiştir; getirmektedir'; Çotuksöken'e göre; "bu dile getiriş **'felsefe bilincinden'**, felsefeye ilişkin bilinçten başka bir şey değildir."[6]

Ömer Naci Soykan, *'felsefe olanla felsefe olmayan'*ın ayrımının yapılmamasını toplumumuzun önemli bir problemi olduğunu yineler. Ülkemizde entelektüel olarak bilinen; ancak entelektüel işlevi görmekten hayli uzak birtakım kişilerin bu ayrımı yapamamasını daha da düşündürücü bulur. Soykan'a göre; kamuoyunda değer gören yazar çizer grubundan kişilerin yeterli argümana sahip olmadan *'sözüm ona felsefi yazıları'* yalnızca felsefenin yanlış veya eksik aktarılmasına neden olmakla kalmaz; aynı zamanda kültürümüzü de güçsüz kılar.

*'Felsefe olanla felsefe olmayan'*ın karıştırılması konusunda Çotuksöken'le ortak görüşte olan Soykan, felsefenin öncelikle *'neliği'*nin bilinip daha sonra yapılması konusunda ondan ayrılır. Böyle bir yaklaşıma karşı çıkan Soykan'a göre; "yapacağım şeyi yapmaya girişmeden onu nasıl yapacağımı kendi kendimden bilmeyi istemem, kabul edilir bir durum değildir." Ona göre, "Sabanın bulunması, tarla nasıl sürülür sorusu yanıtlandıktan sonra olmamıştır."

Bu anlamda bilimi ayrı bir yere koyan Soykan'a göre, felsefede ilk sorularla tanımlarla boğuşmak araştırmanın kendisinden uzaklaştıracaktır. Bu bağlamda şunları ileri sürer Soykan: "(...) bıraksınlar artık felsefenin ne, nasıl olduğunu bize anlatmayı da doğrudan doğruya felsefe yapsınlar, ister kendi felsefemize özgü,

[6] Betül Çotuksöken, *Felsefi Söylem Nedir?* (1991, 1994), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2000, s. 15.

ister genellikle felsefe sorunlarıyla tek tek hesaplaşsınlar! Asıl o zaman felsefenin ne olduğu anlaşılacaktır."[7]

Çotuksöken'e göre "felsefi söylem Türkiye'de büyük ölçüde üniversite çevrelerinde ve birbirlerinden çok farklı yapılarda kendini göstermektedir. Ortaya konulan bu söylemlerin özgül ayrımları nelerdir sorusu bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda felsefenin **'neliği'** üzerine düşünmek, birçoklarının sandığı gibi engelleyici, kafa karıştırıcı değil, tam tersine zihin açıcı ve hatta yol aldırıcı olmakta; felsefi söylemin tam da kendisi olmasında, yönlendirici bilinçlendirici bir işlev üstlenmektedir." Yine ona göre "felsefi söylemin, söylemlerin özgül ayrımlarını ilkin belirlemek, sonra da onlarla hesaplaşmak, yeni söylemler oluşturmaktan başka bir şey değildir, başka bir deyişle felsefe yapmaktır."[8]

Türk toplumunun felsefeyi sevmemesini, sistemleştirilmiş bir felsefi düşünce geleneğine sahip olmayışına bağlayan Hilmi Yavuz ise bunu felsefenin parçalı oluşuyla ilişkilendirir. "Edebiyat özellikle daha önce felsefenin gerçekleştirdiği görevlerin bir bölümünü üstlendiği için bu bağlamda büyük önem taşımaktadır. Edebiyat, dünyayı birtakım kategoriler içinde değil tersine bir bütün içinde kavrar," Yavuz'a göre. "Bir söylem olarak edebiyat kendi gerçekliğini üretir; sadece bilimin **'nesnel gerçeklik'** diye betimlediklerini anlatmaz. Aynı zamanda dinin, büyünün, mitosun, bir başka deyişle pozitivist bir epistemolojinin (felsefenin) **'yanlış inançlar'** olarak betimlediklerini de kuşatır, onları da içine alır. Edebiyat felsefenin böldüğünü bütünleştirir."[9]

Felsefi düşün geleneğimizin olmayışının bir diğer nedeni ise Yavuz'a göre, toplumumuzun sorunlarını hangi kertede kavramak istersek isteyelim, atasözüne ve gülmeceye başvurmamızı gerektirmiştir. "Geleneksel düşüncelerini atasözleriyle anlatan bir toplum, bu geleneğin dışından gelen düşünceleri ise slogan olarak ortaya koyabilmektedir." Yavuz'a göre; atasözleriyle ve slo-

[7] Ömer Naci Soykan, *Türkiye'den Felsefe Manzaraları* 2, İstanbul: Küyerel Yayınları, 1998, ss. 199-201.

[8] Betül Çotuksöken, *agy.*, s. 145.

[9] Hilmi Yavuz, *Denemeler*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1992, s. 23.

ganlarla felsefi düşün üretimi arasında ters bir orantı vardır. "Bir toplum felsefi düşünmeden ne kertede yoksunsa, atasözü ve sloganla düşünme o kertede gelişmiş olmaktadır." Ayrıca "slogan ve gülmeceler problemin üzerinden sadece kaymaya yararlar. Slogan da geleneksel gülmece öyküleri de Hakikat'i bize öyküleme yoluyla iletir." Bu durumda Yavuz'a göre ; "doğrunun öykülenmesi, hakikati dilin içine daha da gömmek demektir. **Felsefenin görevi ise, dile gömülmüş olan hakikatleri bulup çıkarmaktır."**[10]

Felsefe Geleneği ve Türkçe'yle Felsefe

Arda Denkel "felsefede moda tıpkı günlük yaşamdakine benzer" der. Revaçta olan yaklaşım türü belli bir süre için alternatiflerini dışa iter ona göre. Bu da birçok felsefeciye modanın dışında kalan yaklaşımların artık, yaşam sürelerini doldurmuş oldukları ve onların bir daha ortaya çıkmamak üzere geçmişte kaldıkları inancını aşılar. Denkel'e göre; "oysa felsefe tarihine atılacak kısa bir bakış, hemen her düşüncenin, yine tıpkı gündelik yaşamımızın modaları gibi, belli bir aralıktan sonra yeni bir hava ve yeni bir anlayışla yeniden gündeme girdiğini ortaya koyacaktır."[11] Bir başka deyişle söylersek felsefede birtakım yaklaşımlar zamanla öne çıksa da, yaklaşımlar kılıf değiştirse de başka bir kılıkta tekrar karşımıza çıkması kaçınılmazdır. Önemli olan, çağı yakalamak kaydıyla geçmişteki bir düşünceyi geliştirip ileriye taşıyabilmektir.

Denkel'le aynı görüşte olan Çotuksöken'e göre; "Ülkemizde geleneksel düşünme formlarına bağlı olanlarla, modern ve aydınlanmacı görüşe bağlı olanlar arasında bir **'kırılma noktası'** olduğunu kabul etmemiz gerekir. Felsefeciler dünyasında bu biraz daha egemendir. Birbirimizin yaptığı şeyleri okumamak; yok saymak gibi zayıf bir noktamız var. Burada titiz tavır takınmak eğer birileri felsefe adına doğru düzgün bir şeyler yapıyorsa bunu görmek ve göstermek gerekir."[12]

---

[10] Hilmi Yavuz, *Denemeler*, İstanbul : Boyut Kitapları, 1992, ss. 15-16.

[11] Arda Denkel, *Düşünceler ve Gerekçeler 2*, İstanbul: Göçebe Yayınları, 1997, s.366.

[12] Hülya Yalım, "21. Dünya Felsefe Kongresi 'Türkiye'de Felsefenin Genel Durumu'", Türkiye Felsefe Kurumu Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Betül Çotuksöken'le Röportaj, Yaşam, 15 Ağustos 2003.

"Her ulusal felsefe, her ülkenin, her yurt, halk, dönem ve çağın, her kültürün salt kendisinin diye nitelediği felsefe, aslında dünya felsefesinin, uzayca zamanca tüm evreni kuşatan felsefenin bir bölümü, parçası, yöresi durumundadır. Tüm anlamını, değerini özelliğini bu çerçeve içinde, bu çerçeveden bu çerçevedeki yerine göre alır"[13] Nermi Uygur'a göre.

Türkiye'de felsefenin algılanışını farklı farklı yorumlayan, görüşlerine yer verdiğimiz felsefecilerin ortak paydada buluştukları, fikir birliği içinde oldukları görüşler elbette söz konusudur. Bu ortak görüşlerden en önemlisi, dilde bir söylem olarak varolan felsefenin Türkçe yapılabilme imkânının mevcut olduğudur.

Türkiye'de felsefecilerin sorunu, özgün felsefe ürünü veren başka dillerin zengin felsefi soyut kavram dağarcıklarından yararlanarak oluşturdukları düşün boyutlarını Türkçe'de anlatıma dökmekle ilgilidir, diyen Denkel'e göre; "bu aşamayı Türkiye'deki felsefeciler için kavramların terimlerden daha çok olduğu bir durum olarak belirleyebiliriz." Türkçe'nin felsefi düşünceyi daha iyi bir anlatımla verebilmesi için Denkel'e göre "bu dilin kurallarına uygun yeni terimler önermek ele alınan sorunun başlıca çözüm yoludur." Sevindirici olan, felsefecilerin önemli bir çoğunluğu arasında bu çözüm üzerinde görüş birliği bulunmasıdır.[14]

Düşünce tarihimiz boyunca tartışılan en önemli konulardan biri Türk dilinin felsefi düşünceleri anlatabilecek soyutlukta bir dil olup olmadığıdır. Bazı felsefecilere göre; Türk dili felsefeyi kuşatacak yetkinlikten yoksundur. Gerekçe ise; dilin kavramsal yoksulluğu ve Osmanlıca'daki ince ayrımların Türkçe'de yitirildiğidir.

Betül Çotuksöken'e göre; "her felsefi söylem, varolan, düşünme ve dil arasındaki ilişkilerin belirlenişine ilişkindir. Varolanı işte o yapanın ne olduğu düşüneni 'anlam' konusuna götürecektir."[15] Ona göre bir söylem olan felsefe varolan olarak düşünmede ve dildedir, felsefenin soyut yapıda olduğu görüşüne katılmayan Çotuksöken, bunu anlamak için incelikli bir bakışa ihtiyaç olduğunu dile getirir: "Her felsefenin bir söylem olarak belirmesine

[13] Nermi Uygur, *agy.*, ss. 82-83.

[14] Arda Denkel, *Bilginin Temelleri* (1984), İstanbul : Metis Yayınları, 1998, s.9.

[15] Betül Çotuksöken, *agy.*, ss. 16-18.

karşın, konu bakımından birtakım ortaklıkların kurulabilmesine, saptanabilmesine olanak sağlayıcı kimi özelliklerin olduğu gözden kaçmamalıdır."[16]

Dilde bir söylem olarak yer alan felsefeyi dilimiz kuşatacak yetkinliktedir. Çotuksöken'e göre burada kavramların yerli yerine konması ve terimlerin dikkatli bir biçimde kullanılması önemlidir. Yavuz'a göre ise, "Türk dilinin Osmanlıcadaki ince ayrımları (nüansları) yitirdiği ya da İngiliz dilindeki semantik ayrımları vermediği gibi birtakım öncüllerden yola çıkmak, düşünce ve felsefe üretimini gramere (sözdizimi ve söz dağarcığına) bağımlı kılmanın ötesinde (ki bu Wittgenstein'ın belirttiği gibi, olsa-olsa felsefe adına metafizik üretilmesine neden olabilir), felsefeyi diliçi bir üretim olarak görmeyi de içerir." Oysa Yavuz'a göre, "felsefe, hem gramerden doğan birtakım sahte felsefe sorunlarının (metafiziğin) çözümlenerek ayıklandığı bir üst dil düzlemini, hem de bir felsefe söylemini ön görür."[17]

"Felsefe üretimi elbette dilin soyutlama düzlemine gelmiş olması ile bağıntılıdır"; yoksa, dil içinde nüansların yitirilmesiyle ya da semantik ayrımların bulunmayışıyla değil, nüanslar da, semantik ayrımlar da dil bağlamında değil, ama felsefe söylemi bağlamında, birer felsefe terimi olarak belirleyici olma özelliğini kazanırlar.

"Türkçeyle felsefe yapılamaz, ancak felsefe sorunları tartışılabilir. Türkçeyle felsefe yapabilmek için iki bin yüzlü yılların ortalarını beklemek gerekir" türünden yaklaşımlara şiddetle karşı çıkan Ömer Naci Soykan'a göre; kâhince yaklaşımların felsefeyle bağdaşır yanı yoktur. Ayrıca, felsefe sorunlarını tartışmak felsefenin ta kendisidir. Soykan'a göre bu konuda daha incelikli kavramları ifade gücü olmadığı için Almanca'yı *'çoban dili'* olarak değerlendiren ve bu nedenle de Latince ve Fransızca yazan Leibniz'i değil; felsefeyi zirveye çıkaran; buna karşılık çok az felsefi terim kullanan Kant'ı örnek almak gerekir. Kant; Soykan'a göre kavramları günlük dilin sözlüklerinden devşirir. Bu tutum onun *"algısız kavramlar boştur"* ifadesinde özetlenen bilgi kuramını da imlemektedir.

[16] Betül Çotuksöken, *agy.*, ss. 57-58.

[17] Hilmi Yavuz, *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997, s. 92.

Yavuz'a göre de düşünce dilleri hemen hemen bütün medeniyetlerde gündelik ve kaba anlamları olan kelimelerin bilimsel, felsefi bağlamlarda kullanılarak gitgide derinlik kazanmalarından doğmuştur. Yunanca, Arapça ve Almanca bu yolla felsefe dili haline gelmiştir. Grekçe, Arapça ve Almanca'nın anlam genişlemesi yoluyla felsefe dili durumuna geldiklerini değil; bu dillerin bu yoldan felsefe söylemlerini kurduklarını söylemek doğru olacaktır. Yavuz'a göre de "felsefe dili yok felsefe söylemi vardır." Üstelik bir dilde bulunan bütün sözcüklerin bir başka dilde bire bir semantik karşılıklılık içinde bulunması da düşünülemez. Çünkü diller arasındaki ilişkiler bu tür bire bir semantik bağıntılar üzerine kurulmamışlardır. Oysa bir dilin felsefe söylemi ile öteki dilin felsefe söylemi arasında terimlerarası bire bir bir bağıntı kurulması zorunludur. Dillerin sözcükleri açısından, bire bir bağıntı içinde bulunmaları ne kertede zorunlu değilse, felsefe söylemlerindeki terimlerin de bağıntı içinde bulunmaları o kertede zorunludur.[18]

Konuyla ilgili daha çok Leibnizci bir tutum içinde gibi görünen, ancak yine de çözümleyici bir yaklaşımı olan Arda Denkel'e göre "felsefe terminolojisi bir dilin felsefe terminolojisidir ve bir dilde kullanılarak işlev bulur." Günlük dildeki sözcüklerin, doğal anlamlarının yanı sıra teknik anlamlar da kazanmalarını bekleyebilir ve felsefe yazılarında da bu gelişme doğrultusunda uygun seçimler yaparsak, böyle bir tutumu özendirebiliriz.[19] Gerçekten **"felsefe olarak felsefe, özü gereği, dille, dilde kendini dışa vurur"** diyen Nermi Uygur'un da dediği gibi **"Türk felsefesi Türkçe, Türkçeyle, Türkçede kendini gösteren felsefedir."**[20] Eskiden de *–zamanlarının geleneğine uyup Türkçe yazmamış olsalar bile–* Uygur'a göre; "büyük filozoflar yetiştirmiş olan bir ulusuz biz. Türk düşünürlerin katkısı olmasaydı Rönesans'a ulaşamazdı Avrupa. Descartes'tan yüzyıllar önce Gazali'miz vardı bizim. N. Hartmann'dan daha mı az değerli Farabimiz? Husserl'den neyi eksik Sühreverdi'nin? Mevlana'nın Yunus'un Pir Sultan'ın günü-

[18] Hilmi Yavuz, *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997, s. 93-94.

[19] Arda Denkel, *Düşünceler ve Gerekçeler 2*, İstanbul : Göçebe Yayınları, 1997, s. 8.

[20] Nermi Uygur, *agy.*, s. 77.

müzdeki o ünlü varoluşçulardan neyi daha aşağı. Şimdi kalkıp da **'bizden filozof olmaz'** diye kestirip atmak son derece insafsızlık olur. Hem geçmişteki başarıları görmezlikten gelmek hem de ulusal erdemlerimizin hakkını vermemek olur. Bu yanıltı giderek felsefeden büsbütün yüz çevirmeye iteler."[21]

Nermi Uygur'un sözünü ettiği, felsefeden yüz çevirten bu tür yanılgılara düşmek istemiyorsak; daha da önemlisi, felsefeye hazırlıklı ve öğrenmeye yatkın bir toplum istiyorsak bilmeliyiz ki; şimdi de *Uygur'umuz, Yavuz'umuz, Soykan'ımız, Çotuksöken'imiz, Denkel'imiz* var. Bu değerli filozoflar; bizlere kendini bilmeyi, felsefeyi sevmeyi, Jaspers'in 'felsefe ölmeyi öğrenmektir' sözündeki gibi, bazen de ölmeyi öğretecekler. Fakat mutlaka Russell'ın 'hiç kimsenin ülkesi' dediği felsefeyi; bizim ülkemizde, bizim dilimizle yaparak, yaşatacaklar.

[21] Nermi Uygur, *agy.*, s. 58.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ÇOTUKSÖKEN, Betül, *Felsefi Söylem Nedir?* (1991, 1994), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2000.

DENKEL, Arda, *Bilginin Temelleri* (1984), İstanbul: Metis Yayınları, 1998.

DENKEL, Arda, *Düşünceler ve Gerekçeler 2*, İstanbul: Göçebe Yayınları, 1997.

SOYKAN, Ömer Naci, *Türkiye'den Felsefe Manzaraları 2*, İstanbul: Küyerel Yayınları, 1998.

UYGUR, Nermi, *Türk Felsefesinin Boyutları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

YAVUZ, Hilmi, *Denemeler*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1999.

YAVUZ, Hilmi, *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997.

Süreli Yayınlar:

KIZILER, Ruken, "Türkiye'de Felsefe Eğitiminin Sorunları", Prof. Dr. Betül Çotuksöken'le Söyleşi, *Bilim ve Ütopya*, Ocak 2001.

YALIM, Hülya, "Gerçek Şairler Yetenekle Yetinmezler", *Yaşam*, 14 Haziran 2003.

YALIM, Hülya, 21. Dünya Felsefe Kongresi "Türkiye'de Felsefenin Genel Durumu" Felsefe Kurumu Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Betül Çotuksöken'le Röportaj, *Yaşam* 15 Ağustos 2003.

İnternet erişimi:

http://sozluk.sourtimes.org/

http://www.trinvest.com/nshow.php?newsId=558&pageId=9&categoryId=289

http://www.yeniaktuel.com.tr/yaz48-21000601-111,6@2100.html Mehmet Ali Kılıçbay

http://www.maltepe.edu.tr/basinda/makaleler/fel_egitim.asp - 40k

Kimin [N]için Felsefe?

Felsefenin ne olduğu sorusuna karşılık olarak verilen sıradan yanıtlar genellikle bu konudaki kafa karışıklığını açıkça ortaya koyar: Pek çok kişiye göre, soğuk, anlaşılmaz, işe yaramaz bir boş laf kalabalığıdır felsefe. İnsanı yaşamdan uzaklaştıran bir yanı vardır her zaman. Üstelik çoğunlukla, pratikteki hiçbir sorunu çözmeye de yaramaz. Her zaman, yapacak, felsefeden "çok daha önemli" şeyler vardır! Diğer yandan aynı kimseler, hatta kurumlar sıklıkla, bağlı bulundukları "felsefe"lerinden söz açmaktan geri durmazlar.

Bir muammaya dönüşen felsefe gerçekten de bu kadar değersiz, işe yaramaz ya da vazgeçilmez bir şey midir? Felsefe olmasa hayatımızdan bir şeyler eksilir miydi? Yoksa, dudak bükülen felsefeye, gereken değer verilmediğinden mi bir aşırılıklar çağında yaşıyoruz? İoanna Kuçuradi'den Betül Çotuksöken'e, Uluğ Nutku'dan Doğan Özlem'e, Sevgi İyi'ye, Ahmet İnam'dan Çetin Veysal'a Türkiye'nin filozofları bu ve benzeri soruları aydınlatmaya çalışıyorlar Kimin [N]için Felsefe?'de... Niçin diye sormaktan kaçmayanlar için...

heyamola yayınları

ISBN 975-6121-20-3

9 789756 121207